

JANUSZ KORCZAK

A WILHELMÓWKAI FIÚK

Józek, Jasiek, Franek és a többiek

Magyar Pedagógiai Társaság
Budapest, 2019

A mű eredeti címe: Józki, Jaški i Franki
Lengyelből fordította: Pászt Patricia
Szerkesztette: Makai Éva
Illusztrálta, grafikai tervet készítette: Tóth Lili

A kötet megjelenését s a kísérő programokat támogatták:
Instytut Książki, Krakkó, Budapesti Lengyel Intézet, Wacław Felczak Alapítvány,
Nemzeti Kulturális Alap, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Egységes Magyarországi Izraelita
Hitközség, Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány,
Erzsébetváros Önkormányzata,
Göncz Árpád Alapítvány, Takács Etel Pedagógiai Alapítvány,
Ifjúság szakmai Társaság, Grund Klubhálózat, Magyarország Felfedezői Szövetség,
1227. sz. Pray György Cserkészcsapat, Új Helikon Bt, továbbá magánszemélyek.

ISBN 978-963-7123-59-7

AJÁNLÁS

A Magyar Pedagógiai Társaság fontos küldetésének tartja az európai progresszív pedagógia hagyományainak őrzését, terjesztését. Ezért is támogatja évtizedek óta, hogy keretei közt működjön olyan szervezeti egység, mely a varsói „Öreg Doktor”, a világhírű író-orvos-pedagógus, a treblinkai mártír, Janusz Korczak szellemi hagyatékának hazai terjesztését tűzte ki célul. Napjainkban ez a „Gyermekérdekek Szakosztálya – Janusz Korczak Munkabizottság”.

A hagyományátadás megannyi eszköze közül fontos a könyvkiadás is. Örvendetes, hogy méltatlanul hosszú csend után Magyarországon is megindult a Korczak-művek kiadása. Az érdeklődő olvasó ma már hozzáférhet az alpművekhez.

Társaságunk korábban a Gettónapló kiadásában vállalt feladatot. Ezúttal maga vállalkozott könyvkiadásra. Egy ifjúkori Korczak-műre kívánjuk felhívni a figyelmet. A Korczak-irodalomban olvasható, hogy nevelőként a XX. század első évtizedeiben vállalt a fiatal doktor nyári gyerektáborokban vezetői feladatokat, s ezen élményeit árnyaltan örökítette meg. Ne feledjük: ebben az időben – a városiasodás megannyi következményeként – jelenik meg pedagógiai, szocializációs közegként a táborozás. (Hiszen a falusias társadalmakban a természetközeli lét lehetőségeiben nem volt hiány – ennek minden tapasztalatával, ha tetszik örömeivel, ha tetszik gondjaival, félelmeivel együtt. Gondoljunk csak Kiss Lajos néprajzi jegyzetére a Kiskondásról, vagy Kányádi Sándor Fától fáig című megrendítő versére.) Ez az új együttélési forma kereste helyét és módszereit. Tábor? Kolónia? Telep? Voltaképpen még a nevét is kereste. Mindenesetre tény: a táborozáspedagógia nagy úttörő közt: Daniel Carter Beard, Baden Powell, a mi Gábor Ignácunk s mások mellett ott a helye Janusz Korczaknak is.

Korczak több könyvet is írt a tábori élet tapasztalatairól. Műfajukat tekintve akár ifjúsági regények is. Szereplői, karakterei, cselekmény-elemei emlékeztetnek Boka, Áts Feri és Nemeček kortárs-kalandjaira, vagy akár Artur Ransome Fecskék és fruskák című népszerű regénysorozatának hőseire, méginkább a német Wilhelm Speyer Gimnazisták című könyvének történeteire. Molnár Ferenc híres magyar kamaszregénye szereplőinek élete, megannyi vágya olyannyira hasonlít a kortárs lengyel táborozók történeteire, kalandjaira, hogy utalásként ezért adtuk A wilhelmówkai fiúk címet a magyar kiadásnak. A különbség annyi, hogy Korczak nemcsak jó író, nemcsak a hatásokat mérlegelő pedagógus és szociálpszichológus, hanem kiváló megfigyelőként a pedagógiai szociográfia műfajának megalapozója is. Ezért is döntöttünk a Józsi, Jaszi i Franki kiadásáról.

Megjegyezzük, hogy e tábori krónika lengyel keresztény gyermekek nyarat örökíti meg. A kötet előzményeként 1910-ben megjelent ikerdarabja, a Moški, Joski i Srule Korczaknak a varsói zsidó közösség javára teljesített nyári tábori nevelői munkájának, a tábori élet mindennapjainak, kalandjainak tükré.

Józek, Jasiek, Franek és a többiek történetei magukért beszélnek. Ajánljuk az olvasó figyelmébe.

Néhány szót e kötet történetéről. Örömről szolgál, hogy széles körű támogatói kör segítségével jöhetett létre. A mecénások neveit, logóit feltüntettük az impresszum-oldalon.

Külön említést érdemel az együttműködők közt a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Ennek elméleti szakán hirdettünk kurzust 2018 tavaszán. A társaság szakértő tagjai a táborozás pedagógiájáról, a XX. századelő gyermekéletéről, a korczaki életműről és pedagógiai hitvallásáról vezettek beszélgetéseket, mutattak be dokumentumokat. E kurzus hallgatói tervezték azt az installációt, mely a budapesti Lengyel Intézet befogadó gondoskodásával valósulhatott

meg a könyvbemutatóra. Az alkalmazott grafika szak hallgatói folytatták a munkát. Vizsgafeladatként kapták, készítsenek illusztrációkat és könyvterveket A wilhelmówkai fiúk című műhöz. E jeles munkák „zsűrizése” után kapott Tóth Lili megbízást a grafikai kivitelezésre. Ifjú alkotót köszönhetünk tehát, e kötet egyben az ő szerzői beavatása is. Reméljük, hogy munkája elnyeri az olvasók tetszését.

Trencsényi László

a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke

A SZERZŐ NAGYON RÖVID ELŐSZAVA

Nemrég fejeztem be a Mosiekról, Josekról, Srulról és a többiekről¹ szóló elbeszélésemet. Pontosan beszámoltam benne, mi mindent csináltak a zsidó fiúk Michałowkában². A könyv tetszett az olvasóknak. Hát hogy ne tetszett volna százötven fiú vidéki kalandjainak története? A Józeokról, Jasiekről, Franekről és társaikról szóló elbeszélés minden bizonnyal még érdekesebb lesz.

A wilhelmówkai erdő hatalmas, ahol a fiúk áfonyát és gombát szedhetnek, ágakból pedig kunyhókat építhetnek. A kunyhókból két kolónia létesült: Kedves-telep és Kopasz-hegy. Wilhelmówka mellett helyezkedik el Zofiówka, a leánytábor; ennek köszönhetően számos érdekes esemény történt, mint például Paulinka házának megtámadása. Wilhelmówkában is százötven fiú lakik, s köztük, ahogy azt sejteni lehet, csibészekben sincs hiány.

---

1 Janusz Korczak „Moški, Joski i Srule” című elbeszélése 1910-ben került kiadásra Varsóban (a Ford.). Magyar kiadása még nincs (a Szerk.).

2 Michałowka, Wilhelmówka, Zofiówka – a lengyel Nyári Táboroztatási Egylet által a XX. század elején létesített nyári táborok helyszínei (a Ford.). A hazai szakirodalomban elfogadott elnevezése: Társaság a Nyári Kolóniáért (a Szerk.).

ELSŐ FEJEZET

Utazás — Egy unalmas történet, amit nem érdemes hallgatni — Holnap nagy vidámság lesz!

A „Moški“ című könyvem első fejezetét annak leírására szenteltem, miként gyülekeztünk a pályaudvaron, álltunk párokba, miként búcsúztatták a szülők a gyerekeket, s indultunk útnak.

Ott a nevelő a következőket szólította a füzetéből:

— Friedman, Miller, Grünbaum, Bromberg.

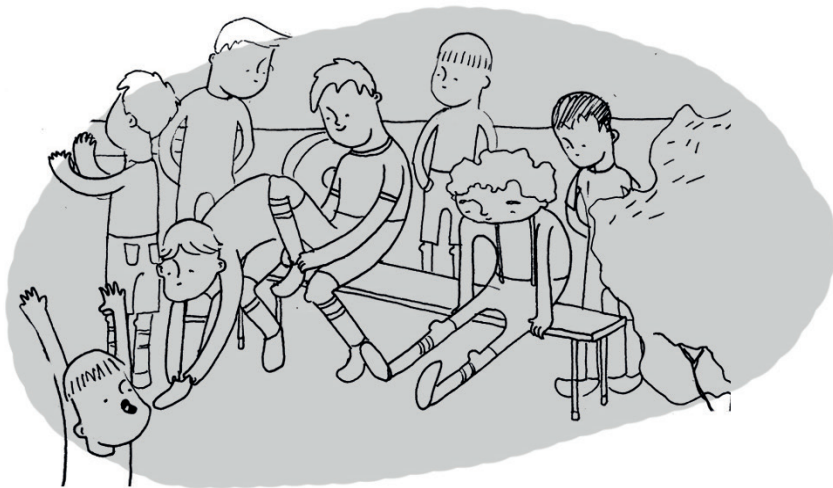
Itt pedig:

— Kowalski, Górski, Frankowski, Trelewicz.

Ezen kívül minden ugyanúgy zajlik.

Az utazás előestéjén a fiúk a Świętokrzyska utcai irodában gyülekeznek; az orvos megvizsgálja őket, a cipész rájuk próbálja a tábori lábbelit, a fodrász megnyírja azt, akinek túl hosszú a haja. Az utazás napján a nevelők párba rendezik a fiúkat és csöngetés után elkísérik a vasúti kocsikhoz.

A nevelő itt is felteszi a kérdést:

— Senki sem vesztette el a batyuját? Ne hajoljatok ki az ablakon!

A fiúk pedig ugyanúgy az ablakokhoz tolulnak, kiáltoznak:

— Menj arrébb, ez az én ablakom! Ne tolakodj, mert kupán váglak!

Visszafelé más a helyzet. Addigra már mindnyájan jól ismerik egymást. Akkor már minden ablakot egy-egy baráti társaság foglal el, és átadják egymásnak a helyet:

— Most akkor nézz ki kicsit te, aztán majd megint én nézelődök.

A fiúk ugyanúgy leadják majd a képeslapjaikat, ugyanúgy megírják majd a szüleiknek minden héten, hogy jól töltik az idejük; és ugyanúgy számos különleges élményben van részük itt az út során. Egyiküknek szénpor száll a szemébe; azt mondják neki, köpjön egyet, akkor kimegy a piszok; ám ha ez mégsem segít, a nevelő a zsebkendője sarkával kitörli a fiú szeméből, majd így figyelmezteti:

— Látod, mondtam, hogy nem szabad kihajolni; tudtam, hogy baj lesz.

Tomaszewski a tarisznyáját lengette, hogy üdvözölje a kisbojtárokat, akik a vonatot köszöntötték, vagy épp nyelvüket öltögették felé. A szomszédja meglökte, mire a zacskó kirepült. Másikuk a zsebkendőjével búcsúztatta Wołomin lakosságát, és a zsebkendő elszállt.

— Ó, varjak, varjak... Óóó, gólya...

Nem is sejtik, hogy a mellettük lévő padon Zygmunt Boćkiewicz³ ül, akit holnaptól Bocieknek — Gólyának — fognak hívni.

— Óóó, kaptárok, kaptárok!

És rögtön mesélni kezdi valaki, hogyan amikor a nagybátyjánál járt falun, hogyan ment a kaptárok közelébe és hogyan csípték össze a méhek; kicsi volt akkor még és buta.

---

3 *A Boćkiewicz név hangzásában a gólyát (bociek) idézi fel (a Ford.).*

Tłuszczban⁴, ahol a vonat egy másik vágányra hajtvatolásba kezd, a tapasztalt táborozók az újoncokat ijesztgetik:

— Megyünk vissza Varsóba, nini, tolatunk visszafelé.

És minél közelebb járunk Goworowóhoz⁵, annál gyakrabban hangzik fel a türelmetlen kérdés:

— Messzi van még?

Kíváncsian várják, hogy megpillantsák a tábort, mert mindannyian másképpen képzelik el. Egyikük azt gondolja, hogy egy faluban fognak lakni, kunyhókban, másikuk szerint a tábor hasonlít varsói lakásukhoz, hosszú folyosó vezet a kicsiny szobákhoz, ahol többedmagukkal alszanak majd. Azt pedig már végképp nem tudja senki, mit jelent a „veranda”, amelyről annyit hallottak.

Leon Kopećre, akit Achcyk később Kopejkának nevezett el, rátört a gyötrő éhség, Lewiński adott neki öt peracet; Boćkiewicz pedig vajás kenyeret majszol és megszólal inkább csak magában, de szavait némiképp a nevelőnek szánva.

— Én még sosem utaztam vonattal.

— És kellemes vonaton utazni?

— Kellemes - válaszolja Boćkiewicz a vajás kenyeret majszolva.

A kis Sulejewski, egyáltalán nem sejtván, hogy hamarosan rettenthetetlen hajóskapitány lesz belőle csöndesen sírdogál, orrát a ruhája ujjába törölgeti: a nővére megígérte, hogy elkíséri a táborba, de közben elment és őt magára hagyta. Ó, sors, sors, sors!

— Nézzétek, árpa!

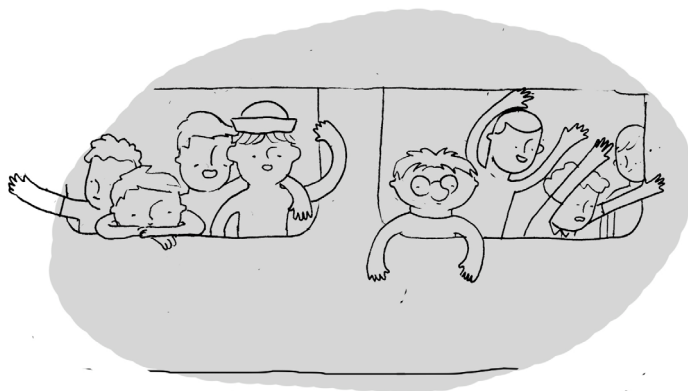
— Ez rozs, te számár, nem árpa.

— Hát te mi vagy?

---

4 Tłuszcz – lengyel helységnév (a Ford.).

5 Goworowo – falu az ostrołękai járásban, Varsótól mintegy 2, 5 órányira vonattal. (a Ford.).

A vonat nagy robajjal áthajt a hídon — s valaki rögvest megkérdezi: „Hogy hívják ezt a visztulát?”⁶

Számolják a mögöttük hagyott távolságjelző oszlopokat, tanakodnak, hogy egy mérföld hét vagy tizennégy verszta-e⁷, és hogy mi történne, ha az egyik fiú kirepülne a vonatból.

— Goworowo állomás!

A kisfiúk szekérre szállnak; az idősebbek gyalog mennek, mert Wilhemówka nincs olyan messze. Közben lemegy a nap, hűvös szellő fújdogál. Folytatják útjukat.

Akinek a húga vagy unokahúga Zofiówkában van, rákérdez, hogy elmegyünk-e Zofiówka mellett, és hogy még ma benézünk-e a lányokhoz.

— Még ma megkapjuk a tábori ruhánkat?

— Holnap írunk leveleket?

— Mikor osztják ki az ásókat? - (Mert az ásókról már meséltek az előző turnus táborozói.)

⁶ A fiúk a Visztula folyó menti Varsóban élnek, legtöbbjük még sosem utazott, így csak ezt a folyót ismerik, ezért a nevét köznévként használják. A szövegben az Orz folyóról van szó, ez a Narew folyó bal oldali mellékfolyója (a Ford.).

⁷ Régi mértékegységek: egy mérföld 8534,3 méternek felel meg, egy verszta pedig 1066,78 méter, tehát egy mérföld kb. 8 verszta (a Ford.).

Kérdezzetik nevelőiket, de még csak „próbából”, hogy kipuhatolják, nem sértődnek-e meg.

— Doktor úr kérem, vannak szörnyek a táborban?

— Szörnyek? Miféle szörnyek?

— Hát afféle rossz szellemek... Mert azt mondják, hogy a tábor erdőben van, az erdőben pedig mindig vannak szörnyek.

— Nem, a táborban nincsenek rossz szellemek, csak jók, a legkegyesebbek és legjobb lelkűek. Az erdőben pedig gombák, szamócák, áfonyák vannak, nem szellemek.

Oldalt, kissé balra az országút mentén vörös téглаépület magasodik.

— Máris itt lennénk??

— Nem, ez még csak Zofiówka; ott a lányok laknak.

A lányok kifutottak az erdő elé és messziről integettek kendőikkel.

— Éljen! — kiáltják a fiúk.

Szívesen megállnának, de otthon vacsorával várják őket. Még a kishíd következik, egy erdősáv, rét, a tisztás.

Megérkeztünk.

— Nézzétek, puhányok: ti kocsin jöttetek, mi pedig gyalog vándoroltunk idáig.

—Vacsora, ima, aztán lemosni az út porát és irány az ágy. S akkor majd elmondják, mi lesz holnap.

Sietve mosdanak és ugranak, zsupsz, be az ágyba — mert kíváncsiak, mit fog a nevelőjük mondani nekik a holnapi napról. Sietve mosdanak és sietve lefekszenek, mert még nem ismerik egymást, és nincs mit mondjanak egymásnak. Sietve mosdanak és mennek ágyba, mert még szégyellik magukat és még illedelmesek, mert ez még csak az első este. Egyáltalán nem illik rögvest első este bemászni az ágy alá és elkapni az arra járók lábát, vagy elrejtőzni az öltözőben és ijesztgetni a többieket, vagy eldugni Tomek párnáját, mintha ellopták volna.

— Mindenki fekszik?

— Mindenki.

— Akkor elkezdem.

És a Doktor elkezdi mesélni, mi várható holnap.

— Reggel nem szabad zajongani, míg be nem jövök a terembe és nem mondom, hogy „jó reggelt”; szétosztjuk a ruhákat, megmérünk benneteket, levágjuk a körmötöket, megmutatom a tábort.

Aztán a Doktor szavai egyre unalmasabbak:

— Kölcsönösen udvariasnak kell lennetek egymással, nem szabad verekedni, gúnyneveket adni, ruhát tönkretenni, állatokat kínozni, lányokkal incselkedni.

A fiúk mindig az első héten rosszkalkodnak a legtöbbit. Ugyan mi végre? Hát nem jobb szépen viselkedni?

Ám amit a Doktor mond, az nem túl érdekfeszítő, a fiúkat pedig kifárasztotta az út, így egyre kevesebben hallgatják, és egyre többen szenderülnek álomba.

A Doktor végre észrevette, hogy mindenkit elaltatott hosszú előadásával; visszatér a szobájába, ám a biztonság kedvéért nyitva hagyja a teremre nyíló kisablakot.

A fenyők pedig már tudják, hogy újabb gyerekcsapat érkezett és azt susogják:

— Hohó, holnap nagy vidámság lesz.

MÁSODIK FEJEZET

*A kékinges miniszter — Már ismerik Gólyát — Kosieradzki szűkös felsőt kapott,
Zaremba pedig megfutamodott*

Hajnali öt óra. A tegnapi utazás után bizonyára még mindenki alszik? Ki lehet találni: a terem fele már beszélget, nevetgél, futkározik — türelmetlenül várja a reggeli ébresztőt.

— Te hol laksz?

— Téged hogy hívnak?

— Te hányadszor jársz táborban?

A nevetgéléssel félbeszakított sutyorgásban komoly munka folyik: a csoport ismerkedik, felméri egymást — jóban vagy rosszban lesznek-e?

Ettyem-pettyem berkenye

Elég a lány két szeme,

Nem kell ide zablá

Piros szoknya rajta.

Szemlátomást tetszett a dal, mert élénkebb nevetés fut végig a termen.

— Fiúk, csöndesen, még felébredtitek a Doktor urat.

— No és aztán? Doktor úr kérem, jöjjön ki, miért alszik ilyen sokáig?

— Kukurikú, keljetek fel fiúk. Vár a friss zsömlye. Kukurikú!

A Doktor még a teremre nyitott kisablakon keresztül sem hall semmit, mély álma vidámságot teremt a fiúk közt. Jól érezték a tábori fenyők: egyre derűsebb a terem. Most törülközőpárbaj kezdődik: hallani a tompa csattanásokat.

— Várjatok csak, ha bejön a Doktor, elmondom, hogy nem hagytok aludni.

— Eredj csak, mondd el. Nézzétek: kék ingbe öltözött és dirigál. A miniszter árulkodik a Doktornak.

— Postaminiszter.

— Nyalizós! Árulkodó Júdás!

Most egyikük sutyorogva beszél, nyilván valami érdekes dolgot mond, mert csönd állt be: a többiek hallgatják. A teremben, ismétlem, komoly munka folyik, a csoport tagjai ismerkednek egymással és öntudatlanul épp most választják ki a vezetőket. Kérdés, hogy jóra vagy rosszra fogják vezetni a többieket.

— No, fiúk, énekeljetek; én megengedem nektek.

— Csönd legyen, wilanówi⁸ vakarcsok.

— Te vagy a vakarcs.

— Te, ajtó mellett az ötödik, miért nem hagysz aludni?

Valaki kergetőzik, mások tapsikolnak.

— Nézzétek fiúk, lenn van egy körhinta!

Mindenki az ablakhoz szalad, hogy megnézze a körhintát.

— Menj már, számár! Az egy kerek kút: lovat fognak elé és vizet tekernek vele.

— Persze: lovat.

— Tán nem? Látod, ott lóg a tengely, amihez a lovat kötik.

— Azt nem is tengelynek hívják.

— Hát minek?

— Magam sem tudom.

---

8 Wilanów – Varsó egyik kerülete (a Ford.).

— Ha nem tudod, ne beszélj.

— De tudom, mert a kerekeknél van tengely.

— Fiúk, feküdjeteK vissza — figyelmeztet valaki előrelátóan. — A Doktor azt mondta, hogy ne keljünk fel, míg be nem jön, és nem mondja, hogy „jó reggelt”.

— Ma van az első nap, ma szabad.

Ám erről úgy tűnik, még sincsenek teljességgel meggyőződve, mert kelletlenül ugyan, de visszatérnek az ágyukba.

— Doktor úr, tessék felkelni, unatkozunk.

A csend három percig tart, talán még visszaalszanak? Hiú remény, valaki megint a terem közepén terem és mély hangon megszólal:

— Jó reggelt fiúk, keljeteK fel.

Egy másik hang, minden bizonnyal a postaminiszteré:

— Várj, utánozd csak a Doktor urat. Mindent elmondok majd neki.

Van még húsz perc hatig, ám mivel már senki sem alszik, és első nap sok a teendő, korábban el lehet kezdeni a napot.

— Jó reggelt, fiúk!

— Jó reggelt!

Kinyitják a szemüket, felemelik a fejüket, ők mintaszerűen aludtak, a Doktor pedig felébresztette őket. Teljesen, mint a jó gyerekekről szóló mesében. Ó, de számár ez a Doktor, hogy nem sejt semmit.

— Melykötök a kékinges postaminiszter?

Derült égből villámcsapás! A Doktor úgy tett, mint aki alszik, s közben mindent hallott. Most mi lesz? Szörnyű, borzalmas, félelmetes. Még maga a postaminiszter is zavarba jött.

De a Doktor nevet. Mindent hallott, mégis nevet. Mindent hallott, és egyáltalán nem haragszik. A Doktor vidáman jár-keL a teremben, diadalittasan, mint Napóleon a megnyert csata után: egyetlen sikeres támadással megszerezte

a gyermekek bizalmát, ami nélkül nem csak gyerekkönyvet nem lehet írni, de szeretni, nevelni, de még csak felügyelni sem lehet őket.

Az ablak mellett alvó nyolc fiú lesz az ablakfelelős: kötelességük reggelente kinyitni az ablakokat. Az ágyukat legszebben bevetők ágyfelelősök lesznek, soronként egy-egy fiú, összesen öten.

— Tessék felkelni és rendesen megmosakodni, mert megnézem a fületeket.

Zygmunt Boćkiewicz lustán nyújtózik, és álmos hangon megkérdi:

— Én is felkeljek? Mert én még aludnék kicsit.

A fél terem összecsendült, hogy megnézzék magának a fiút, aki még aludna kicsit, már tudják, hogy hívják, már el is nevezték Gólyának. Achcyk, a tábori bíróság eljövendő küldönce, kifejti feltevését:

— Ő Gólya, bizonyára telefalta magát békákkal, azért ilyen nehézkes.

Łazarkiewicz pedig komoly tekintettel kijavítja:

— Nem úgy mondják: bizonyára, hanem bizonyára.

Amikor a fél terem Gólya köré gyűlt, a terem másik fele Olek Ligaszewski érdekes elbeszélését hallgatja. Olek mellett Wiktor alszik. Olek éjjel felébredt, körbenézett, és látta, hogy eltűnt a takarója. Megijedt; azt képzelte biztos, hogy a takaró kirepült az ablakon, mint a zsebkendő a vonatból. Ébresztgetni kezdi Wiktort; Wiktor lenéz, hát a takarója az ágy másik oldalán fekszik a földön. Leeshetett az éjjel, ő pedig álmában Olekét húzta le és abba takarózott.

— Én pedig, Doktor úr, kérem, éjjel leestem az ágyról.

— Engem meg, Doktor úr, kérem, megcsípett egy szúnyog.

— Veszett egy szúnyog kellett, hogy legyen, Doktor úr, kérem, hogy ekkora pukli nőtt rá.

Szaladnak a mosdóba, ahol vannak jó és rossz csapok is, s belefújnak a rossz csapokba, hogy több víz folyjon belőlük.

— Az én fülem tiszta, Doktor úr kérem?

— Hát az enyém tiszta? Neee, az ő fülét a Doktor sokáig vizsgálta, az enyémet meg csak úgy sebtében.

— Ó, tiszta víz a fülem, — sóhajt valaki, erősen rázva a fejét.

Majd mindenki az ágy jobb oldalára áll, a nevelő pedig szétosztja a fehérneműt, aztán a szürke vászonnadrágot, végül a nadrágtartót és felsőket.

— Óóó, a nadrágtartó kanócból készült.

— Óóó, milyen laza a kötés.

— Doktor, kérem, — mondja Kosieradzki szomorúan, könnybe lábadt szemmel, — ez a felső szűk rám.

Zaremba nem várta meg, míg rá kerül a sor, sapka és felső nélkül kirohant a verandára. A szökevényt elkapták, a Doktor pedig írt egy négysorost:

Zarembának hívják

e lókött:

Felső helyett húzott

nyúlcipőt.

A vers nem kisebb elismerésre tett szert, mint a zsebkendők.

— Ó, a zsebkendők idén szebbek, mert van rajtuk szegély.

— Az enyémen nincs szegély.

— De a tiéd nagyobb.

— Ha akarsz, cseréljünk.

— A te szegélyed milyen?

— Kék.

— Én pirosat akarok.

— Menj már, szamár: a kék jobb.

— Nem is, mert a piros.

— A szegély nélküli a legjobb.

A trombitaszó reggeli imára hív.

— A verandára — szól a parancs.

A teremfelelős kulcsra zárja a termet.

HARMADIK FEJEZET

Sikertelen próbálkozás — A Doktor trombitált, a Doktor trombitált...

— Egy fiú emlékkönyve és a kacskaringós aláírás

Midőn elhangzott a javaslat, hogy a fiúk írjanak naplót és bejelentették, hogy aki írni óhajt, az füzetet is kap, sokan jelentkeztek.

— Én szeretnék írni, Doktor úr, kérem.

— Én is.

— Meg én is.

Sokan nekifogtak, ám nem mindenki tudott írni; és aki tudott, az is csak néhány napig írogatott, aztán megunta és abbahagyta. Mielőtt füzetet kapna, mindenkinek próbaképpen egy lapra le kell írnia, hogyan töltötte el a napját. Íme Antoś sikertelen próbálkozása:

„Amikor reggel felkeltem, a Doktor trombitált és elmondtam az imát, aztán a Doktor trombitált és megreggeliztem, aztán a Doktor trombitált és elmentünk fürödni, aztán a Doktor trombitált és jött az ebéd, a Doktor trombitált és elmentünk az erdőbe”.

— Menj már, számár — dorgálta egyik társa — a Doktor erre nem ad neked füzetet. Nem írsz semmi mást, csak hogy a Doktor trombitált, a Doktor trombitált.

— Hát mit írnak?

— Ha nem tudod, akkor ne írd, ne tedd magad nevetségessé.

Később a fiúk arra ügyeltek leginkább, hogy ne írják le túl sokszor: a Doktor trombitált.

Sok fiú látott az íráshoz. Przybylski Franek, Chabelski Zygmunt, Karaśkiewicz, Fabisiak, Piechowicz, Gryczyński Czesio, Suwiński Olek, — de egyikük polgármester lett, másikkuk hajóskapitány, harmadikkuk bíró vagy a számos társaság

elnökének egyike. S csak ketten tartottak ki legvégig: Troszkiewicz és Łęgowski.

Idézek itt néhány naplórészletet azoknak a fiúknak a kedvéért, akik egyszer írni szeretnének, — hogy megóvjam őket az elkerülhetetlenül túl gyakran alkalmazott „a Doktor trombitált” fordulattól, — amely lám nevetség tárgyává teszi a szerzőjét.

Értelemszerűen a legérdekesebb részleteket választottam ki.

*

Az én naplóm. Élménybeszámoló a wilhelmówkai táborból.

Az első napot így töltöttem falun. Csütörtökön délután 6 órakor indultunk Varsóból. Goworowóig vasúton utaztunk, aztán gyalogoltunk, a kisebbek szekéren mentek. Wilhelmówkában a Doktor párokba rendezett minket, és padokba ültetett, hogy ezentúl mindig így üljünk, és kiosztották a vacsorát. A vacsora után a Doktor felvezetett bennünket a hálóterembe. Az A és B csoport lent alszik, a C és D csoport az első emeleten. Az E csoport különböző termekben, mert csak négy hálóterem van. Minden csoportban 30 fiú van. A hálóteremben a Doktor mindenkinek megmutatta az ágycsészét, nekem is kiválasztott egyet és lefeküdtem, a Doktor pedig a teremben sétált és elmondta, mit nem szabad csinálni, és hogy ha valakinek bánata van, menjen a Doktorhoz. Aztán nem tudtam elaludni, de mégis elaludtam.

Másnap megmosakodtam, felöltöztem, bevettem az ágycsészét és kimentünk a verandára. Pár perc múlva, amikor már mindenki összegyűlt, letérdeltünk az oltár előtt, amelyik a verandán van és elmondtunk egy imát, aztán elénekeltük a „Midőn reggel a nap felkel” című dalt.

Aztán az ügyeletesek szétszították a kenyereket meg a tejet. A reggeli után a Doktor párba rendezett bennünket és megmutatta a tábor határait, meddig lehet elmenni és játszani. Ebéd után elmentünk az erdőbe, de a kislányok nem jöttek el, mert tőlük az erdő távolabbra fekszik és féltek, hogy eső lesz.

*

Aztán botlabdázunk⁹, vacsora után pedig megmostam a lábam, és amikor már mindenki feküdt, a Doktor elmesélte három ágy történetét, hogy ki feküdt rajtuk korábban.

És ez az én napló-próbám.

Szombat

Ma fürödni voltunk. Később, aki tud úszni, az a fürdőház mellett fürödhet, hogy úszkálhasson. Aztán Wojdakkal együtt homokházakat építettünk és felvonóhidakat, de a fiúk zavartak minket és elrontották, amit csináltunk, úgyhogy inkább néztük, hogyan csinálják a többiek. Ebéd után dámajátékoztam, de a fiúk elkezdtek kiabálni, hogy gyertek, mert a Doktor óriási papírsárkányt ereget. A Doktor magasra engedte és nagyszerűen szállt, mert nagy szél volt, aztán postagalambokat reptettünk a papírsárkányhoz, de eleredt az eső, úgyhogy a Doktor lehozta a sárkányt, hogy ne ázzon el a vászon.

Aztán a verandán összeült a bíróság, ítélezést tartottunk egy fiú fölött, mert békát kínozott.

Vasárnap

Ma vasárnap van. Az oltár szépen fel volt díszítve és a padok is elrendezve; hamarosan átjöttek a zofiówkai táborozók és találkoztam Helenkéval. Aztán jött a pap és megtartotta a misét, és a kislányok nálunk tízóraitak. Ebéd után az oszonnát elvittük az erdőbe és a Doktor mesét mondott nekünk, az egyik vicces volt, a másik egy királyfiról szólt, és könyvet olvastam.

Reggeli után B. tanító úrral volt énekóránk, és megtanultam egy dalt:

Beköszöntött a szép tavasz

Fényesen süt reánk a nap

Kispacsirta, kicsiny madár

Meleg tájról mihozzánk száll.

Kispacsirtácskát követve

Repül gólya úr sietve,

Gólya után a kislecske,

Fecske után kakukkocská,

Fülemüle, kedvesem

Szállj mifelénk sebesen.

---

⁹ Fából készült ütővel és egy kis labdával játszott csoportos lengyel labdajáték, hasonlít a baseballhoz (a Ford.).

Aztán fürdőzés volt, az ebéd után pedig ágat gyűjtöttem és elkezdtünk kunyhót építeni, amit először csináltam életemben, úgyhogy nem nagyon sikerült.

*

A reggeli után énekeltünk, aztán a Doktor elment velünk az erdőbe. Jegyet adott a magatartásunkra és megkérdezte, ki érzi itt jól magát és ki rosszul. Aztán sok ágat gyűjtöttünk és építettünk egy kunyhót, ami jól sikerült. Aztán újra az erdőben voltunk és az egyik kislány, akit Csöppecskének hívnak, szépen szavalt. Ozsonna után botlabdáztam, és két pontot szereztem, aztán lefeküdtem, hogy pihenjek kicsit, de elaludtam és olyan mélyen aludtam, hogy nem hallottam a vacsorára hívó trombitaszót, de aztán felébredtem és még odaértem.

*

Ebéd után, ami levesből, kásás sültből és kenyérből állt, kaptam egy ásót és Ligaszewskivel árkot ástunk a kunyhó köré. Az eső után sok gomba nőtt az erdőben, én két vargányát meg három barna gyűrűstinórut találtam, és az erdőben elveszett az egyik fiú, de aztán meglett. Aztán a balesetekről beszélgettünk. Tegnap elfelejtettem megírni, hogy voltak bűvészmutatványok is, és két grossi negyven grossivá változott.

Így töltöttem a tegnapi napot.

Sok szép dalt tanultam, az egyik:

Levelekből tutajt vágok,

Elhajózunk messze-messze

Gyönyörű lesz, majd meglátod,

A távoli nagy vizekre.

Tegnap nagy játék volt Zofiówkában, meg színház. Szétnyílt a függöny és volt egy beteg anya és volt három lány. Jött egy öreg és bekéredzkedett, és a lányok megkérdezték, hogyan gyógyítsák meg az anyjukat, és az öreg azt mondta, hozzanak vizet az erdőből. A második felvonásban a két lány elment az erdőbe, de egy szörny megijesztette őket és elszaladtak. Aztán jött a harmadik lány és körülötte angyalok voltak. A szörny kijött a

vízből és azt mondta: nem adok vizet, míg nem leszel a feleségem. A lány beleegyezett, merített a vízből és hazament. A harmadik felvonásban jött a királyfi és feleségül akarta venni a lányt. Mert az erdei szörny egy elvarázsolt királyfi volt.

*

Még sok érdekes dolog volt a naplóban, az utolsó lapon pedig egy gondos feljegyzés: *„Vége az egész füzetnek, amelyben naplószerűen leírtam, mit csináltam a táborban, mit láttam és mit hallottam.“*

És a szerző aláírása nagy kacskaringós betűkkel.

NEGYEDIK FEJEZET

Kis gyermekek nagy gondjai — Wacek nem mondja többé, hogy „vakarcs”

— A szent könnyek és a magányosokat gondozó társaság

Bizonyára emlékszik a „Moški” olvasója, milyen honvágyat érzett múlt évben a Michałowkába érkező Lewek Rechtleben; miként sírta el magát a kedves Prager, amikor eszébe jutott, hogy apját szibériai száműzetés fenyegeti; és hogyan érdeklődött valaki levélben, hogy talált-e már munkát a bátyja és van-e keresete. Nem egy gondot hordoznak szívükben e gyermekek, akik látszólag vidáman és mosolygósan köszöntik az erdőt, a rétet, a zajos játékokat, áfonyát, éneklést, fürdőzést.

Igaz-e, Stefek, igaz-e, Władek, Oleś, Karolek: időnként a kis gyermekek is nagy gondokkal küszködnek?

*

Stefek Trelewicz Varsóban hagyta a kis Waceket. Wacek négy éves és mindenki nagyon szereti. Az apja időnként ad két grossit¹⁰ Waceknek, Wacek rögvest elnyargal a boltba karamellás cukorért vagy csokoládéért. A bolt az utca túloldalán van, az utcán pedig villamos¹¹ jár. A kis Wacek beeshet a villamos alá. Nemrég a villamos elgázolt egy kislányt a szomszéd házból. Most ki vigyáz a kicsire?

A papa reggel hétkor elmegy, mert egy szőrmeboltban eladó, korán ki kell nyitnia a boltot; a mama szintén egész nap elfoglalt, — ki vigyáz most a kicsire?

Stefek két estén át sírt, a harmadik este nem volt ideje rá, mert elaludt, aztán kapott otthonról egy levelet és megvigasztalódott. Csak annyit kér, hogy a Doktor neki külön mondjon jó éjszakát, mert otthon a papa mindig ad neki egy „jóéjt-puszit” elalvás előtt. És azt is kéri, hogy Lutek is jöjjön át jóéjszakát kívánni, mert Stefeknek a C csoportban van a bátyja, Lutek.

¹⁰ Grossi - lengyel aprópénz, a zloty váltópénze (a Ford.).

¹¹ 1908 előtt még lóvasút közlekedett Varsóban, ezt váltották fel a villamosok (a Ford.).

Amikor Lutek először átjött a C csoportból a mi termünkbe, a fiúk ki akarták zavarni:

— Hűűű, Doktor úr, kérem, egy idegen bóklászik itten. Hess, hess!

— Mi vagyok én, tyúk — háborodott fel Lutek — hogy így kiáltozzatok rám:hess?

— Nem idegen, hanem Stefek bátyja.

— De nem a mi termünkből való.

— No és aztán? Jóéjszakát jön kívánni Stefeknek.

És Lutek, habár idegen, mert C csoportbeli, eljön minden este jóéjszakát kívánni Stefeknek, és Stefek már nem aggódik a kicsiért...

*

Krawczyk mindaddig hazavágyott, míg el nem ment Zofiówkába és meg nem győződött a saját szemével arról, hogy a húga tényleg Zofiówkában van, és gyakran találkozhat vele.

Kowalski is szomorú, mert egy hét múlva lakodalom lesz náluk Varsóban, sok vendéggel, zenével és a cukrászathoz hozott tortával, ő pedig bele sem kóstolhat abba a tortába.

*

Władek Szawłowski az édesanyjáért aggódik.

— A mamának minden nap egyedül kell elvinnie az ebédet apámnak, mert a nővérem is elutazott a nagybátyánkhoz vidékre.

— No, hát mi rossz van abban? A mama elviszi az ebédet apádnak, — egy ebéd nem olyan súlyos teher.

— Persze, nem súlyos, de a gyár messze van, a mamának pedig beteg a lába és gyakran fáj a feje.

Władek hazavágyik. Azt hitte, hogy a tábor egy iskolaszerű hely, ahol majd sok mindent megtanul, és ha visszatér Varsóba, elkezd pénzt keresni és a mama nem fog olyan keményen dolgozni. Mert amikor a mama mos, feldagad a lába és fáj a feje.

Nem mindenki mondja el rögtön, miért szomorú, miért sír. Wacek sír.

— Miért?

— Fáj a foga.

— Bizonyára egy lyuk van a fogában, be lehet tömni a fogát egy gyógynövényes kis vattával.

— Nem, nem akarja: nem a foga fáj, hanem a feje.

— A tábori patikában van fejfájás-csillapító.

Végül kiböki az igazságot: nem fáj semmije, csak haza akar menni, mert nem tetszik itt neki.

Ám ez sem volt igaz. Wacek lódított, mert nem akarta a tulajdon apját kibeszélni. Tetszik neki a tábor, de Wacek apja iszákos. Az utazás napján rettenetesen összeveszett a mamával, mert a mama ki akarta kísérni Waceket a vasútállomásra, az apja viszont azt mondta, hogy Wacek egyedül is kitalál, nem viszi el az ördög. Amikor a mama hazament a pályaudvarról, az apja bizonyára megverte. Tavaly, amikor Wacek hazatért Psaryból, a mama betegen feküdt, apa úgy megverte.

Amikor Wacek otthon van, hoz a mamának vizet, összesöpri a szobát, elmegy az apjáért, olyankor apa szégyelli magát és nem issza el az összes pénzt.

Wacek nem jó fiú, rosszul tanul, nem jutott be a harmadikba, verekszik a fiúkkal. De a táborban nagyon megjavult: azt is már csak ritkán mondja, hogy „vakarcs“, és azt is csak akkor, ha valaki nagyon felbosszantja.

*

Hát Olek megint miért sír? Olek egyke, a mamája özvegy; úgyhogy sem az öccsét nem üti el villamos, sem a mamáját nem bántja senki. De Olek mamájának nincs senkije a világon, az égegyadta világon, és most, amikor Olek elutazott táborozni, a mama teljesen egyedül van, egyesegyedül a világon. A mama ingeket varr, késő éjszakáig varr; amikor Olek felébred, mindig azt látja, hogy a mama ül és varr. A mama olyan jó és olyan szegény és senkije sincs,

az égvilágon senkije. Olek sír, és Olek minden egyes könnycseppje olyan szent, mintha Olek minden egyes könnycseppjében egy kereszt volna, s a keresztben egy nagyon szomorú Krisztus.

Ugye, hogy igyekeznünk kell, hogy Stefeknek, Waceknek, Oleknek és az összes gyermeknek vidám és jó táborozása legyen?

Bizony, igyekeznünk kell, és e tekintetben a gyerekek egyletét illetik felbecsülhetetlen érdemek, amelyik azokról gondoskodik, akiknek senkijük sincs. Az egylet székhelye a kopasz-hegyi Bartyzka, Pogłuda és Dąbrowski kunyhó.

A Doktor úr időről-időre megkérdezi a fiúkat, hogy vannak-e már barátaik, akikkel együtt játszanak; mert előfordulhat, hogy valaki félénk, vagy nem szeret futkosni és parancsolgatni, ezért kerüli a társaságot és unatkozik, habár körülötte nagy a vidámság és sok a nevetés.

És éppen az ilyen táborlakókról, akiknek senkijük sincs, gondoskodik az egylet. Itt talált menedékre Kopka, az árva.

Az egylet valójában Kopkának köszönheti megalakulását. Kopka Karolek kicsit butuska, dadog, és olykor elájul. Az apja gondnok, az anyja nemrég halt meg. Kopkát verik otthon; egyszer úgy fejen ütötték, hogy tíz napig betegeskedett, és amikor meggyógyult, dadogni kezdett és már nem volt olyan eszes, mint a betegsége előtt. A táborban éppen ezért nem nagyon akartak játszani vele.

Egyszer Kopka kért egy ásót. A Doktor nem akart neki rögtön adni, de Kopka nagyon kérte, könyörgött. Az ásó nem hozott szerencsét neki. Amikor a fiúk észrevették, hogy ilyen gazdag, hogy kapott egy ásót, Kopkának rögvest számos barátja, tanácsadója és társa lett.

— Gyere Kopka, van gallyam, építünk együtt egy kunyhót.

Hogy mi történt utána, nem lehet tudni, elég az hozzá, hogy Kopkától elvették az ásót, cserébe pedig nem adtak neki semmit; és szegény elbandukolt a Bartyzka kunyhóba, ahol éppen nem volt senki, ott lefeküdt a fűágyásra és zokogva elaludt.

És ott befogadták Kopkát az árvát, aztán magukhoz vették Kasprzyckit, akinek az angolkór következtében görbe a lába, és Siniawski-Dziadygát, akinek csúnyán himlőhelyes az arca, s végül Grudzińskit, aki távol tartotta magát a fiúktól, mert a mamája megkérte, hogy ne álljon össze csibészekkel, ő pedig nem tudta megkülönböztetni melyik csibész, s melyik nem.

Amikor a Bartyzka kunyhóban megalakult az Könyvbarátok Egylete, a békés Grudziński lett az elnöke, mert nem csak elbeszéléseket, de verseket is folyékonyan olvas.

Erről bővebben később lesz szó.

ÖTÖDIK FEJEZET

A vadkörtefa melletti domb és az őstörténeti idők — A homokházak építésének

megbízható receptje — Születés, fejlődés, rombolás

A dombon, a vadkörtefa körül az előző tábori turnusban egy veszedelmes erődítmény jött létre. S habár már két hét eltelt az utolsó harcok óta, és nem egy eső mosta a büszke várat, a sáncok és árkok tökéletesen megmaradtak; még látható Suchta ezredes földhalma, a teljes második erőd és az első egy része, és a fiúk itt tanulnak búvárként alábukni a sáncokról és úszni a homokon.

És íme, itt, a „véres csaták” helyszínén építették fel az első homokházakat az első építők, Bien, Iwanicki és Słotwiński. Gallyakból meg virágokból álló kerttel és botokból font kerítéssel vették körül. A ház nagyon egyszerű volt: nem volt rajta sem ajtó, sem ablak, sem kémény. Ez azonban nem kicsinyíti építőink érdemeit. Az első gőzmozdony és az első nyomdagép is tökéletlen volt, és utódok egész generációi dolgoztak a korszakalkotó találmány finomításán.

Bien, Iwanicki és Słotwiński valójában nem voltak feltalálók, mert amint a fáma mondja, a homokház-építés művészete már Varsóban is számos diadalt aratott. Új Praga¹² területben a fiúk egyszer egész Jasna Górát¹³ megépítették, még a częstochowai kolostor falában maradt háborús emlékről, a „svéd golyókról” sem felejtkeztek el, zselnicemeggy bogyókat lehet felfedezni a ház falán. Ám érdemük annál nagyobb, hiszen képesek voltak a távoli Wilhelmówkában az építészet őszinte lelkesedésének tüzeit feléleszteni.

Nem rendelkezem elegendő adattal ahhoz, hogy határozottan kijelentsem, ám megosztom feltételezésemet, hogy a homokházak idővel gallyakból épített kunyhókká alakultak, oly fenséges kunyhókká, hogy még egy pásztor is

---

12 1908 előtt még lóvasút közlekedett Varsóban, ezt váltották fel a villamosok (a Ford.).

13 A Jasna Góra-i kolostor Lengyelország legnagyobb tisztelettől övezett zarándokhelye Częstochowa városban. Itt található Európa egyik legismertebb Szűz Mária ábrázolása, a częstochowai Fekete Madonna ikon (a Ford.).

menedéket talált bennük nagy forróság idején, egyszer pedig még a vihar elől is. A homokház-játék, az első közös területen rendezett közös játék három nap leforgása alatt jött létre, élte meg virágzását és hanyatlását.

A homokházak építésének megbízható leírását megőriztem és most egészében idézem, hogy a jövő történészenek szolgálatára álljon, ha meg akarja írni a vadkörtefa melletti domb történetét:

„Veszünk egy kupac homokot és lelapogattuk. Ha már jól lelapogattuk, el kell simítani. A homokot jó mélyről kell venni, mert felül száraz, szárazból pedig nem akar megépülni semmi, mert szétszóródik, tornyot meg aztán végképp nem lehet belőle csinálni. Ha már lelapogattuk és elsimítottuk a kupacot, akkor már csak attól függ minden, hogy mit akarunk építeni. Az ajtó- és ablakkereteket botokból készítjük, díszítésnek és bástyának pedig tobozt használunk, vagy még jobb, ha zöld tobozt. Árnyékban a ház hosszabb ideig kibírja”. (Franciszek Przybylski).

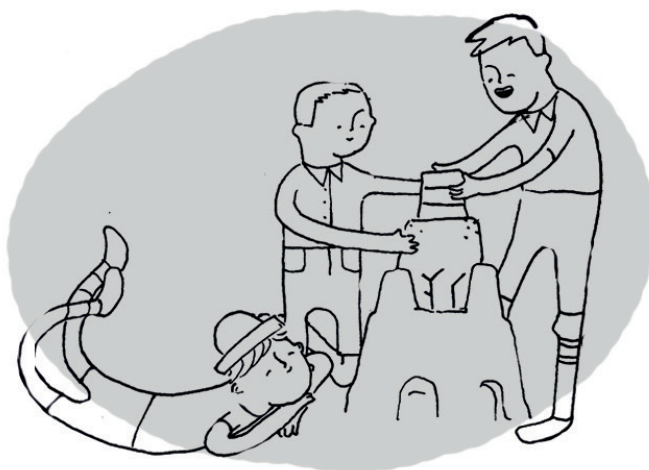
Az első napon a kezükkel ástak, a második napon a Doktor egy unalmas beszédet tartott arról, hogy nagyon óvatosnak kell lenni, és – próbaképpen – először csak öt lapátot osztott ki.

A homokházaknak már van ajtaja, ablaka, kéménye, de ezzel még nincs vége az építkezésnek. Badun két fűvel összekötözött gallyból készített egy keresztet a kunyhó mellé. És mindenki elkezdett keresztet állítani a homokháza mellé. Pogłud a kert mellett ásott egy gémeskutat, a Cigánynak hívott Cygniewski¹⁴ pedig, oly módon tökéletesítette a kutat, hogy fűszállal egy tobozt kötözött a gémeskútra, ez lett a vödör. Karaś a kunyhó tetejét nyírfalevelekkel fedte be, és egy órán keresztül nyírfalevél-fedél volt a divat.

Kowalczyk kertjébe besétált egy hangya és haladt a megszokott útján.

---

14 Szójáték – a Cygniewski név hangzásában a „cigány” – lengyelül „cygan” szót idézi fel (a Ford.).

- Ni, egy hangya. Ni, hogy szedi a lábát.
- Szegény nehezen megy a homokon.
- Akkor engedjétek a fűre.
- Te számár, a fűben még nehezebb lesz neki.
- Ni, milyen a lába. Ni, a sánc felé megy, a sánc felé.
- Le fog esni.
- Nem fog.
- Le fog.
- Ni, leesett.
- Add ide, megtörölöm, mert tiszta homok lett.
- Menj már, hangyát akarsz törölgetni. Ledörgölöd a bőrét.
- A hangyának van bőre?

S minden bizonnyal a hangya is rögvest divatos lett volna, de Terlecki épített egy erődítményt és egy felvonóhidat. Azon nyomban elkezdtek erődítményeket építeni. Versenyeztek a felvonóhidak tökéletesítésén. A hidak láncait és köteleit gyékényből fonták, a pallókat fadarabokból készítették. Chabelski a vár alatt

kivájtja az első tömlöcöt, három kijáratral. Az világos, hogy egy várban tömlöcnek is kell lenni. Elkezdtek átalakítani a régi várakat tömlöccel rendelkező modern erődítményekké. Az átépítés során több vár összedőlt.

— Hát nem mondtam, hogy összedől.

— Mert itt állsz, és csak beszélsz a fejem fölött.

— Nem csak beszélek, de a tömlöcöket másképp kell építeni.

— Ugyan már, persze, máshogy.

— Akkor menj és nézd meg, hogy mások hogyan ássák az alapokat.

Most épp a várkapolnák és a tobozbástyák divatosak.

— Negyvenkét toboszt találtam — pöszít a kis Frankowski kiöntve a tobozokat a zsebéből és a sapkájából.

— Én meg találtam vackort ágyúgolyónak.

— Muti, látod, milyen vagy. Adj egy vackort.

— Látod, így adjon az ember.

— Vajon ezek igazi vackorok? — kérdezi valaki bizalmatlanul.

— Vagy talán hamisak?

Az igazi vackorok tulajdonosa hamarosan talált magának szövetségeseket egy bástyás, sáncos, árkos, tömlöcös, felvonóhidás és lőszertáras erődítmény megépítésére. A vackorok a lőporraktár bejáratánál lesznek. Megint egy újítás! Zieliński egy egész falut épített, templommal, az úton pedig lámpások égnek. Egy botra tobozt szerelünk, és máris kész az utcalámpa. Milyen egyszerű és mégis milyen későn jutott csak eszükbe.

Łęgowski először vezette be a lépcsőket, és azóta a legegyszerűbb kunyhóknak is van legalább egy lépcsőfoka a bejáratnál.

Ne gondoljuk, hogy az építkezésnél minden zökkenőmentesen zajlott.

A C csoportos Królik összeveszett a párjával a magasles építése közben.

— Ide kell egy lyuk — mondja a párja.

— Nem kell lyuk.

— Hát honnan fognak lőni?

Królik elgondolkozott, de mivel nem szeret engedni, így szól:

— A tetőről fognak lőni.

Az ügy ilyen vitatható elintézése túlságosan is szembetűnő volt ahhoz, hogy párja ne verekedjen össze Królikkal. És romba dőlt a büszke vár, amely oly nagy igyekezettel épült.

Hányszor meggyőződtek itt az építők, hogy egyetértéssel a kis dolgok is nagygyá lesznek, széthúzással a nagyobbak is tönkremennek. *Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur*, — mondja a latin mondás.

Az ásó egyeseknek hasznára vált, mert mélyebbre ástak vele, és nedvesebb építőanyaghoz jutottak, másokat csak akadályozott a munkában, mert vizályt szított. Egyesek sokáig gyűjtötték az építőanyagot, majd nem kezdtek vele semmit, mások keveset alkottak, mégis tele volt a fülük és ingük homokkal; végül voltak olyanok is, akik ahelyett, hogy felgyűrték volna az ingujjukat és munkához láttak volna, szívesebben mászkáltak és kritizálták társaik erőfeszítését.

— Ez a ház úgy néz ki, mintha mindjárt összedőlne.

— Ferdék az ablakok, a kapu túl távol van...

— Törődj a saját dolgoddal!

Voltak köztük szerények ugyanakkor szorgalmasok, alkotók és utánczó, kitaratók és türelmetlenek és hamisítatlan lusták is.

Másnapra a homokházak elérték a legmagasabb fejlődési fokot, harmadnap már csak a kicsik munkálkodtak, az idősebbek immár más ambíciókat tápláltak. A nap kiszárította a homokot, s a büszke paloták és szerény házikók omlásnak indultak, a vadkörtefa alatti domb elnéptelenedett, igaz ez nem tartott sokáig.

HATODIK FEJEZET

Zofiówkában — Az első találkozás — Wikcia vallomása — A nagy titkok

— Fiúk, álljatok párba! Útra kelünk. Zofiówkába.

— Húúúúú!

Aki azt kiáltja: húúú!, az örül, aki azt kiáltja: húha!, az nagyon örül; legjobban viszont az örül, aki nem szól semmit.

Wiktor Krawczyk, aki saját szemével akar meggyőződni arról, hogy a húga Zofiówkában van, nagy megindultságában egy szót sem szól, csak erősen szorítja párja kezét, hogy az nehogyan elszaladjon.

— Doktor úr, kérem, az én párom elveszett valahol.

— Hé, fiúk, hol a párom, alig várom!

A nevelők még egyszer elismételték a fiúknak, hogy legyenek lovagiasak a lányokkal.

Útnak indulunk — hetvenöt pár — minden csoport élén egy zászlós.

— Nekem egy unokahúgom van Zofiówkában.

— Az én nővérem az első tábori turnusban volt.

— Polcia, azaz Apolonia. De mondhatjuk Paulinának is.

— Doktor, kérem, ez itt folyton rálép a lábamra.

— Akkor menj gyorsabban és ne báméskodj, te bamba.

— Doktor, kérem, ez itt csúfolódik.

Rendkívül érdekes jelenség: ha az ember egy kalászt tesz az inge alá, a hasára, és így lépeget, akkor a kalász addig emelkedik, míg eljut az ember nyakáig, ahol kibújik a galléron át.

— Ha nem hiszed, fogadjunk...

Az ötödik pár a pobórzi táborról beszélget, a hatodik azon vitatkozik, hogy a kövek nőnek-e, a hetedik tervezgeti, mit fog vásárolni, ha majd elutazás előtt a Doktor visszaadja a pénzüket.

— Ni a vasút, jön a vasút!

— Ne tolakodj. Doktor úr, kérem, ez itt tolakszik.

Valaki rázendít egy dalra. Most már mindnyájan énekelnek.

— Doktor, kérem, Zofiówka egy versztányira van?

— Az igaz, hogy lesz zene és táncolni fogunk?

Táncot járt a hal a rákkal

Hagyma úr csak csodálkozott

Petrezselyem paszternákkal

a répa mily táncot ropott.

— Majd jól elgáncsolok mindenkit — jövendőli Achcyk, aki verekszik, ha Sechzignek¹⁵ szólítják.

A kis Wiktor Krawczyk percenként kiszalad a sorból. Megkérdezi, hogy messze van-e még.

— Az van messze, amit el nem lehet érni — bosszantják a fiúk.

A lányok már messziről megismerték a zászlóinkat és szaladnak felénk.

— Jönnek a fiúk, a fiúk!

— A fiúk — mind vármesek!

— A fiúk — mind rémesek!

A kis Wiktort mintha ágyúból lőtték volna ki, nagy megindultságában kezét csókolt a nővérenek; a nővére pedig elsírta magát: mert Wiktor kicsi és a fiúk biztos csúfolódnak vele...

Czerewka húga is előreszaladt, hogy találkozzon a bátyjával, de amint észrevette őt, nagyon elszégyellte magát és elfutott. Ándziak húga a szövetsapkával fejbe csapta a fivérét; az udvarias Troszkiewicz pedig bemutatta a Doktornak az unokahúgát:

— Doktor, kérem, ő Helenka.

---

¹⁵ Szójáték – az Achcyg név hangzásában a német „achtzig”, azaz nyolcvan szót, míg a „Sechzig” a német „hatvan” szót idézi fel (a Ford.).

Helenka pukedlizett szépen és közölte, hogy tegnap kapott egy levelet otthonról...

A kis Gawłowski hosszasan és figyelmesen szemlélte a kislányokat, aztán mélyen felsóhajtott, és szemöldökét nagy összpontosítással ráncolva, határozottan megállapította:

— A leányzóknak ugyanolyan sapkája van, mint nekünk.

A lányok a veranda előtti padokon ülnek. A fiúk, a hölgyeket megillető lovagiasságról elfeledkezve elűzték a lányokat, majd maguk terpeszkedtek el a padokon; ám a hölgyek gyorsan magukhoz tértek és visszavették az elvesztett székhelyet.

Mindez nem kis lárma kíséretében történt, aminek következtében az összes veréb elmenekült Zofiówkából.

A kút körül a kislányok iskolásdit játszanak.

— Iskolásdit falun játszanak — nevetik ki őket a fiúk.

Wikcia Korzeniowska pedig nagy titokban számos kalandjáról mesél Feleknek...

Wikcia és Felek egy udvarban laknak Varsóban, Felek Wikcia bátyjának a barátja, és megígérte, hogy gondoskodni fog Wikciáról.

Wikciának Varsóban két babája van: a nagynénijétől kapta őket. Wikciának van egy ferde foga, meg egy nővére Elźbietka, meg egy bátyja, Władek, a foga pedig azért ferde, mert amikor a tejfoga kiesett, mindig mozgatta a helyét a nyelvével. Most Elźbietkának nincs kívül játszania és a babákkal játszik. Wikciának kelés nőtt a nyelvére, alighanem mert túl sokat fecsegett, Władeket pedig egyszer egy fiú eltalálta egy kővel, és ennyi sok vére kifolyt, és most van egy nyom a homlokán.

Amikor Władek a Visztulára megy fürödni Felekkel, Wikcia imádkozik, hogy ne fulladjanak bele. Władek a nagynénjükhöz jár ebédelni, ugyanahhoz, aki babát adott Wikciának. Wikcia a mamáját szereti legjobban, de a papáját és Elźbietkát is ugyanúgy szereti, és ugyanúgy szereti Władeket és Feleket és a nagynénit is, habár Felek nem is az unokatestvére. De a táborig párját nem szereti.

A párja rosszul viselkedik, senkit nem enged maga elé és mindig veszekszik. A párját Zosiának hívják és ha Wikcia most meglátná, akkor megmutatná neki. A párjával Zosia még össze is verekedett és szívesen elmeséli, hogy volt, de senkinek sem szabad róla beszélni, mert ez titok.

Egy kislány elvett Zosia párjától két tobozt, és Zosia párja azt hitte, hogy Wikcia volt és olyat mondott rá, amit Wikcia szégyell megismételni. Aztán Wikcia párja meglökte Wikciát, Wikcia meglökte a párját és a párja úgy megkarmolta, hogy fel is hólyagosodott. És most már egyáltalán nem beszélnek egymással.

Wikcia még szeretne elmondani valamit, de a legnagyobb titokban. Szóval valójában ők már régóta haragszanak egymásra, tegnap ebéd után óta.

Mert egyszer, amikor Wikcia épített homokból egy házat meg asztalt meg mindent, és olyan szép volt, hogy az E csoportból átjött a Tanár néni megnézni, mintha bérbe szeretné venni a lakást Wikciától, és akkor Wikcia szólt a párjának, hogy játsszanak együtt. És amikor tegnap a párja készített egy lakást, és Wikcia szeretett volna csatlakozni, akkor a párja azt válaszolta, hogy menjen onnan, mert már nincs több hely. Reggel pedig, amikor mosakodnak, a párja senkinek sem akarja odaadni a szappant. Még régebben pedig a párja azt pletykálta Władekről, hogy komisz, és hogy ki fogják dobni az iskolából. Ezt már Wikcia nem bírta elviselni és azt felelte: „te hazudós” és „vadmacska”. Mert a párja egyáltalán nem is ismeri Władeket, mert egészen máshol laknak. Wikcia nem szeret veszekedni és sosem mond ilyen szavakat; de a legnagyobb titokban elmondja, mit mondott róla a párja; azt mondta róla, hogy „taknyos”, aztán hogy „fikás”, aztán meg hogy „pletykás”.

Wikcia szerint inkább azt mondják róla azt, hogy taknyos, mert ez azt jelenti, hogy kicsi, kicsinek lenni pedig nem szégyen, mert majd megnő; de a pletykás sokkal rosszabb, mert azt jelenti, hogy pletykálkodik, pedig hát ő csak nagy titokban mesél. A taknyos teljesen ugyanazt jelenti, mint a fikás. Ezek nagyon

csúnya szavak. Azt jelentik, hogy Wikcia nem törli meg az orrát, és Wikcia szinte szégyelli magát, hogy ki kellett mondania ezeket, de csak a legnagyobb titokban.

Amikor Wikciának belement egy szálla a lábába, akkor nagyon rosszul érezte magát a táborban, de most, hogy Felek itt van, Wikcia egész évben itt ücsöröghetne...

Felek figyelmesen végighallgatta Wikcia minden titkát, kicsit mosolygott. És amikor megkérdezték tőle, hogy Wikcia okos-e és hogy kedveli-e Wikciát, azt válaszolta, hogy olyan nagyon még nem okos, mert amikor mesél, mindent összekavar, de nagyon kedveli őt, mert jó kislány, és azóta ismeri, amikor még egészen kicsi volt.

Mindeközben Wikcia megtalálta a párját, és mivelhogy a párja fázott, Wikcia odaadta neki a pelerinjét, hogy vegye fel. Kibékültek és Wikcia azt kérte, hogy elutazásig minden a lehető legnagyobb titokban maradjon.

HETEDIK FEJEZET

A fészek-, béka- és fürdés-ügy — Add az orrod, Dajnowski

Találjátok ki, hány ügyet vizsgált ki a wilhelmóvkai tábori bíróság két tábori turnus alatt!

Negyvenhárom ügyet. Ez borzasztóan sok. Ám ha megfontoljuk, hogy két gyermek, aki közösen játszik egy szobában, képes gyakran egy óra leforgása alatt ötször összeveszni, panasszal futni a mamához, kibékülni majd újra összeveszni, nos, akkor 150 fiúnak falun, négy hét alatt és újabb százötvennek a következő négy hétben ez a bírósági ügyszám nem is annyira sok.

— És az ítéletek?

A legsúlyosabb büntetés: 20 perc térdepelés — csak két fiút érintett...

Hányszor tűnt úgy, hogy egy fiú nagy hibát követett el; ám midőn a bíróság az összes részletet feltárta, — a bűn kisebbé, apróvá, jelentéktelenné vált.

Az idősebb P., S. és B.¹⁶ tönkretettek egy madárfészket. A fészekben öt tojás volt. Az elrabolt fészket a gyanúsítottak szétszedték és megszámozták, mi volt benne: 73 tollacska, 280 szalmaszál, 246 nyírfakéreg darabka, 148 lószőr. Egy apró, gyöngye kismadárka mennyi erőfeszítése vált hiábavalóvá. S e kicsiny tojások, hisz ezek a madárcák gyermekei. Összerombolt otthon, megölt fiókák!

A vádló ügyész a legszigorúbb büntetést követelte, de átvette a szót a védelem:

— Bírák, nézzetek a vádlottakra. Egyikük sír, a másik szomorúan ül, s amennyiben a harmadik nevet, csupán azért teszi, hogy elfedje bánatát. — Bírák, elkövettek volna ezek itt egy ilyen gonosz és ostoba tettet, ha tudták volna azt, amit most tudnak?

Hosszasan beszélt és e szavakkal fejezte be a védelem:

— Bírák, biztosítalak benneteket, hogy amennyiben e madárka most itt jelen

---

¹⁶ A szerző csupán a szereplők monogramját adja meg, nem akarván kellemetlenséget okozni nekik, ha a könyv netán a kezükbe kerülne (a Ford.).

lenne és szólhatna hozzátok, — bizonyára ezt mondaná: „e fiúk szörnyű, szörnyű kárt okoztak nekem, de bocsássatok meg nekik, mert a büntetés sem a kuckónkat nem hozza vissza, sem a gyermekeinket nem támasztja fel. Ám kérjétek meg őket, hogy soha többé ne tegyenek ilyesmit, mert nekünk is van szívünk, amely szeretni és megbocsátani képes“. Bírák, ne legyetek rosszabbak a kismadárnál.

Az ítélet szó szerint így hangzik:

„Július 3-án, pénteken, ozsonnát követően; a tábori bíróság, melynek tagjai: Tarkowski az A csoportból, Holc a B csoportból, Antczak a C csoportból, Faszczewski a D csoportból és Spsychalski az E csoportból megvizsgálta a P., S. és B. által elkövetett madárfészek- rombolási ügyet. Mindenki önszántából beismerte tettét.

A bíróság figyelembe véve, hogy:

- 1. Először követtek el fészekrombolást,*
- 2. Nem rossz szándékból és nem is a védtelen, ártatlan kismadár megsebzésének szándékával követték el tettüket,*
- 3. A bűnösök nem tagadtak, nem hazudtak, de rögvést és egyértelműen mindent elmondtak,*

A bíróság mindezt figyelembe véve úgy határozott:

„B. és idősebb P. ma egyedül fognak vacsorázni “.

Továbbá a bíróság megállapítva, hogy S. részvétele a fészekrombolásban nem bizonyított és látván őszinte megbánását úgy határozott:

„S.-nek megbocsát...”

A következő eset súlyosabb volt, s habár a védelem itt is próbálta a vádlottat legalább részben felmenteni, az ítélet az ügyész szándékát tükrözte:

„Ez és ez a bíróság, ezen és ezen az ülésén megvizsgálta a W. által megkínzott és megölt béka ügyét. A bíróság figyelembe véve, hogy:

- 1. W. a béka szívét szerette volna megnézni, amelyről a tanító beszélt, képeket is mutatva róla az iskolában, Varsóban,*

2. W. először van táborban, és nem tudhatta, hogy tilos az állatkínzás, úgy döntött, hogy enyhe büntetésben részesíti a vádlottat.

Figyelembe véve azonban, mennyi fájdalmat okozott egy ártatlan teremtménynek, a büntetést 10 perc térdepelésben állapítja meg“.

„Ez és ez a bíróság, ezen és ezen az ülésén megvizsgálta a két béka megölésével vádolt Z. ügyét.

A bíróság figyelembe véve, hogy Z. tette teljességgel indokolatlan volt, hiszen nem lehet elégséges indoknak nevezni, hogy a békák megijesztették őt eperszedés közben, Z.-t 20 perc térdepeléssel büntette.

Akiknek e büntetés túlságosan szigorúnak tűnik, azokat a bíróság emlékezteti, mennyire szenvedtek a megkínzott békák.

A bíróság nyomatékosan emlékeztet rá, hogy nem szabad kinevetni a büntetésüket tölőket, mert ezért dupla büntetés jár.”

A másik húszperces térdepelés szigorú büntetése Staśnak jutott osztályrészül, aki állandóan elkésett, s a trombitaszót követően sosem jött ki az erdőből és folyton keresni kellett.

Egyetlen ügy volt csupán, amely kikerült a közösség bíróságának hatásköréből, ezt az ügyet a nevelőkből álló bíróság tárgyalta.

Néhány fiú elment fürdeni a folyóba, — ez a legnagyobb tábori szabálysértés. Mert gondolatok csak bele: a szülők rábízzák a gyermeküket a nyári táborra; már télen észben kell tartaniuk, hogy jelentkezzenek, aztán jön az orvosi vizsgálat,

és még a születési anyakönyvi kivonatot is elő kell keresni. Egy anyának nem könnyű kiszakadnia a háztartásból, elszaladnia egy távoli utcából az irodába, és aggódnia: sikerrel jár-e, nem fogynak-e el a helyek, netán fölösleges volt az igyekezete?

És miért e sok igyekezet és fáradozás? Azért, hogy a gyermeknek vidéken kissé feljavuljon az egészsége. És az anya egyszer csak azt a hírt kapja, hogy a fia megfulladt a folyóban! Egyszer már volt egy ilyen eset, tizenöt évvel ezelőtt, és azóta a legszigorúbban tiltott a gyerekeknek egyedül lejárniuk a folyóhoz.

— Na és mi van, ha a fürdőzni ment fiúk közül az egyik olyan jól úszik, hogy oda-vissza átússza a Visztulát? Ha ma neki megengedjük, akkor holnap kiszökik egy ügyetlenebb, és máris kész a szerencsétlenség.

A nevelők levelezőlapokat írtak a szülőknek ilyen szöveggel:

„Az alábbiakban tájékoztatjuk T. Urat, hogy a fia elszökött a táborból, és elment fürdeni nevelő kísérete nélkül. Kérjük tájékoztatását, milyen módon büntessük ezért. A folyó mély, és a hasonló kiruccanásokért nem tudjuk vállalni a felelősséget. A gyerekek nevelői.”

Ámde a fiúknak megígérték, hogy a lapokat nem adják postára, amennyiben mindnyájan ünnepélyes fogadalmat tesznek, hogy a tábori turnus végéig egyetlen egyszer sem mennek többé egyedül fürdeni.

És e lapok mindmáig itt fekszenek a fiókomban, az öt derék fiú emlékére, akiknek volt bátorságuk beismerni vétségüket, és akkora önuralommal bírtak, hogy habár vonzotta őket a folyó, mégis megtartották adott szavukat. Derék ember lesz mind az ötből!

A legtöbb „polgári” ügy - azaz olyan ügy, ahol nem a nevelők, hanem a fiúk emeltek panaszt - a gúnynevek miatt zajlott. Sowińskit Bagolynak hívják, Stachlewskit Staśkának, Frankowskit Franknak vagy Zsidócskának, Achcygot Sechzignek, Pajernek Pajesz a csúfneve, Nowakowskinak: Csippcsiripp, kisjérce, Dajnowskit pedig megfogják az orránál fogva és úgy gúnyolják: add az orrod,

Dajnowski¹⁷. Akit Janeknek hívnak, az Balek, aki Felek, az Felelek. Cygniewski — Cigány, Gajewski — Gallyas — „ne légy olyan aljas”, Omelańczyk pedig Omlett.

Nem mindenki sértődik meg a gúnynevéen. Boćkiewiczet Gólyának nevezik, Szczepańskit Maflának, egy másikat Kisujjnak, Keresztmaminak, Kádárnak, és egyáltalán nem bántódnak meg. Hát királyaink: Kisnövésű, Ferdeszájú, Hosszúlábú, Merész — tán nem bírtak gúnynevekkel, melyek aztán bevonultak a történelembe?

Ám ha valaki mégsem szeretne Ibrik, Kínai, Nagyi, Hegyregés, Nagynéni, Elefánt vagy Mamlasz lenni, jogában áll pereskedni. Csakhogy a bíróságon nagyobb nevetés kerekedik belőle, mint amennyi haszon, mert leggyakrabban mindkét fél hibás. Kaza Vakarcsnak nevezte Smolareket, de Smolarek Kazalnak nevezte Kazát. Olsiewicz azt mondta:

— Várj csak, Nagyi, adok én neked ebéd után.

S Gajewski Olsiewicznek kását öntött a kompótjába.

Nem emlékszem, hogy valamely polgári ügy ne végződött volna béküléssel.

17 A gúnynevek lengyel megfelelői az eredeti vezetéknevek rövidítéséből vagy eltorzításából fakadnak. Sowiński / Sowa (lengyelül: „bagoly”), Frankowski / Frank, Stachlewski / Staśka (lengyel női név), Achcyg / Sechzig (németül: „hatvan”), Dajnowski / Dajnos (lengyelül: „add az orrod”), Boćkiewicz / Bocian (lengyelül: „gólya”), Nowakowski / Nowa kokoszka (lengyelül: „új kisjérce”) stb.

NYOLCADIK FEJEZET

A „Vihar“ hajó — A „Villám“ hajó és az előkelő utas — A „Remény” építése

Engedjük, vagy ne engedjük a fiúkat fára mászni? — sokáig töprengtek a nevelők; ha megengedik, leeshet valaki, ha megtiltják, titokban fognak fára mászni.

— Állj ide és jelezz, ha jön a Doktor.

Az őrszem int, a fiú pedig lóhalálában lemászik a fáról, s így annál inkább megcsúszhat. Végülis engedni kellemesebb, mint tiltani.

A nevelők gondját Chabielski oldotta meg, aki Wilhelmówkában létrehozta az első fára épített hajót. Chabielski így mesélte el hajójának történetét:

— Egyszer, amikor unatkoztam, találkoztam Iwanickivel, azt javasoltam neki, hogy játsszunk hajósodit. Beleegyezett és keresni kezdtünk egy hajlott ágú fát. A domboldalon találtunk egyet, a rét közelében. A fa két részből áll: egy elülső lehajló részből — ez a hajó orra, és egy hátulsó magas részből — ez az árbockosár. A hajó két részét egy palló köti össze: ez egy vastag ág, amit a fa törzsének két részére helyeznek. A hajó elejét a matrózok és a kormány foglalja el. A kormány egy nagy lelógó ág. Kissé feljebb a gépész ül egy vastag törzs mellett. A törzs a gépház, a kulcsa pedig egy villásvégű bot, a kulccsal kell a gőzt kiereszteni.

A hajó neve: „Vihar“...

Egymást követték a fejlesztések. A kajüt és fedélzet között most botokból készült lépcső feszül; a gépházat és a kormányt pallóval kötötték össze. A vasmacska egy vastag fatörzs-gyökér, amit egy messzi kirándulás során találtak az erdőben.

A hajón két bűvár is tartózkodik, akik azonnal a tengerbe vetik magukat, ha valami a vízbe esik.

A „Vihar“ olykor kalózhajó és kereskedő hajókat üldöz, vagy épp egy üldözés elől menekül. Időnként halászhajó; ilyenkor a halászok hosszú husángokat dobnak a tengerbe, amelyekkel a megfogott bálnákat húzzák ki.

Az indulás a következőképpen zajlik: A kapitány háromszor meghúzza a zsinórt, a gépész minden zsinórhúzás alkalmával füttyent egyet, felhúzza a vasmacskát, a gőzgép sisteregni kezd — kibontják a vitorlákat. Ó, ha egy törülköző lehetne a vitorla. Most egy matróz felmegy az árbockosárba, távcsövén keresztül szemléli a tengert és a „Vihar” útnak indul. A kapitánynak térképe és iránytűje is van.

A hajó mellett állnak Zieliński és Lokajski kunyhói, a hajó legénysége a kimerítő utazás után itt vendégeskedik.

Egyszer a matrózok fellázadtak, ahogy az Kolombusz hajóján is megesett. Nem akarták teljesíteni a parancsokat, tobozokkal bombázták a hajót. Egyiküket elfogták, a másik elmenekült. Parancsmegtagadás miatt kitették egy lakatlan szigeten. Többé már nem játszott.

Helyére Tomek Galast vették fel, aki kiválóan mászik a vitorlarudakon és az árbockosárban teljesít szolgálatot.

A hajó egyszer viharba került a nyílt tengeren. A kapitány megparancsolta, hogy húzzák le a vitorlákat és az iránytűt követve elhajóztak a kikötőbe. Máskor kalózok támadtak a hajóra. A legénység két részre oszlott: az egyik csapatot a kapitány támadásra vezette, a másik csapat Iwanickivel az élen hátulról csapott le. Az ellenség súlyos vereséget szenvedett.

A hajó legénységének összetétele folyton változott. A kapitány segédje Iwanickit követően Olek Ligaszewski volt, aztán Kossowski. Galas után az árbockosarat Szcześny, majd Lobański foglalta el. A „Vihar” bűvárai és matrózai később gyakran saját hajókat építettek.

Itt van például Ligaszewski. A botránnyal teli „Vihar”-on túl nagy volt számára a lárma, így egy nyugodt személyszállító hajó, a „Villám” kapitánya lett. Ligaszewski általában egyedül hajózik, mert matróza, Kis Wiktor a Doktornak segít a kötözésnél, és nincs mindig ideje csatlakozni kapitányához. A hajó leggyakoribb utasa Dobilis. Érdeemes tudni, hogy a „Villám” kapitánya nagyon szeret olvasni, kihajózás után csak néha-néha les ki a tengerre (hogy éppen nem sziklák felé vitorláznak-e), majd ismét olvasásba merül; csak nyugodt, könyvvel érkező utasokat fogad.

A „Villám”-nak egyszer volt egy előkelő vendége: Mania Wdowik hajózott velük, a zofiówkai tábor kiváló szavalóművésznője. Kis Wiktor emlékül egy hajótávcsövet ajándékozott neki, egy elhasznált petárda remek papírhengerét.

— Látod, számár, ő nem veszi hasznát, összetépi és eldobja, nektek viszont nincs többé távcsövek, — mondták a gavallér matróznak.

— De hiszen elkérte, — próbált mentegetőzni a fiú, bár érezte, hogy hibát követett el.

(Tudvalévő, hogy a tengerészek nagyon tisztelik a hölgyeket, így igen nagy-lelkűek és könnyelműek velük szemben...)

Aki új hajót kíván „alapítani”, a bizottság előtt vizsgáznia kell árbockosár-mászásból; a hajónak kiválasztott fát ki kell próbálni: az ágak elég erősek-e, a híd nem túl magas-e. Azután a hajó nevet kap, feljegyzik a kapitány nevét, aki felel a legénység biztonságáért. Baleset esetén mindenért a kapitány a felelős.

Egyszer fordult csak elő, hogy Ulrych kapitány manőverezés közben leesett a „Csillag” hídjáról, két napig fájt a keze. Kemény lehetett a tenger ahelyütt.

Forr az előkészületi munka a „Remény” nevű új hajón.

— Ezt az ágat ide tesszük, itt lesz a kormányos kajütje.

— Nézd, van egy zsinegem, ide lehet kötni.

— Várj, a zsineg jó lesz a vasmacskához, az ágat pedig rátesszük a törzsre!

— Csak nézd meg, elég erős-e — ügyel a „Remény” kapitánya, aki a legénység biztonságáért felelős.

— Nézzétek, ez a lyuk lesz az olajtartály.

— Te pedig eredj a gépház-kulcsért. Egyelőre hozz egy akármilyet, ebéd után elmegyünk az erdőbe, s majd találunk jobbat.

Maradt még egy vastag gally, ami felhasználható.

— Ez lesz a mentőcsónak. Te meg gyere le onnan fentről, mert még leesel.

— A kapitány tisztában van az őt terhelő felelősség súlyával.

— Én is szeretnék játszani — jelentkezik egy újabb jelölt.

— Jól van, bűvár leszel.

Végre minden készen áll az induláshoz.

— Helyeket elfoglalni, indulunk. A gépész engedje ki a gőzt!

— Hát a vasmacska, kapitány úr?

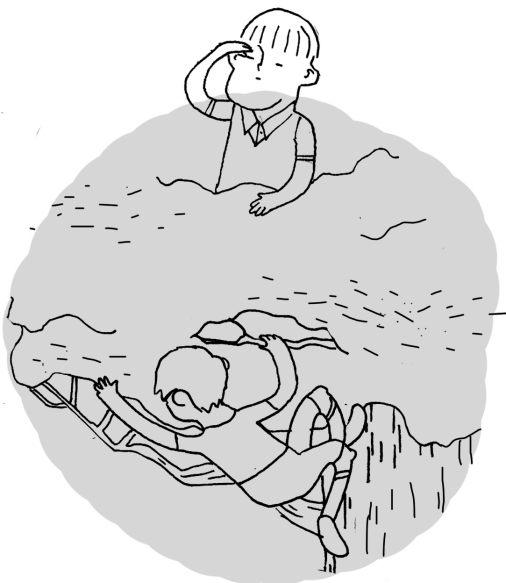
— Igaz, elfelejtettem. (Ifjú, tapasztalatlan a kapitány).

— Ssss, — sistereg a gőzgép...

Amarra egy páncélos, a „Bosszú” készül kihajózni, amott a „Sobieski” halász-hajó, másutt a „Cápa” indul útnak. A nagyokon kívül vannak kisebb hajók is, a kisebb kapitányoké: Kezecsckéé és Terleckiéé a lejtős nyírfaligetben, Sulejewskié

az alacsony tölgyesben. Aki most Sulejewski harcias homlokára tekintene, és végighallgatná mennydörgő parancsait, az nem hinné, hogy egy hete még könnyeket ontott azért, mert a nővére nem kísérte el a táborba, és orrát gondterhelten az ingujjába törölgette.

Mit tehetnénk még hozzá a wilhelmówkai tengerészet fejlődését leíró fejezethez? Talán csupán annyit, hogy itt is, ahogy mindenütt, egyesek hamar sutba vágták a játékot, mások veszekedéssel vetettek véget a munkának, mielőtt még idejük lett volna elkezdni azt, és voltak olyanok is, akik már kész hajókat akartak elrabolni. Ez azonban nem sikerült nekik, mert a tengerészeti minisztérium főkancellári hivatalában bejegyezték az összes hajót és tulajdonosának nevét. A hajók nagy része „kitartott” a tábori turnus végéig.

KILENCEDIK FEJEZET

A kút melletti Szivattyú-tenger — A Szivattyú-tenger flottájának admirálisai

— A botvasút és a tojáshéj

A táboron kívül van egy járgányosmalom¹⁸, amit a fiúk első reggel körhintának néztek, és ebben csalatkoztak. Reggel Jan befog egy lovat a malomba, a kútból vizet pumpál a szivattyúba és a tartályba. Némelyek, meggyőződve róla, hogy a nagy fakerék nem körhinta, beismerték vereségüket; vannak azonban olyanok, akik úgy vélik, hogy a fakeréken elég jól lehet forogni. — Ha egy petárda papírhengere lehet látcső, egy fa lehet hajó, egy ág vasmacska, miért ne lehetne egy járgányosmalom körhinta?

Látszólag messziről szemlélik és csodálkoznak, hogy a ló nem szédül el a folyamatos körbejárástól, — és ebben nincs semmi helyteleníthető; de amint Jan egy pillanatra elmegy, máris felpattannak a kerékre. Dałkiewicz egyszer majdnem beesett a kerék alá, mert úgy belegabalyodott a kötélbe, hogy még a sapkája is leesett, — és csak a párja hozta vissza neki később; Jan úgy megijedt, hogy bizonyára hókon csapta volna az ostorral, ha Dałkiewicz el nem szaladt volna, s ha Jannak épp kéznél lett volna az ostora.

Nagy gond volt a malommal mindaddig, mígnem Dajnowski és Wiktorowski a Szivattyú-tenger egyesült flottájának admirálisáivá és az egész tengerhez tartozó terület tulajdonosaivá léptek elő. A tisztségek és kiváltságok mindig komoly felelősséggel járnak.

Dajnowski és Wiktorowski a szivattyú körüli gödörben keletkezett tenger tulajdonosai, ők rendelkeznek minden leendő munkálathoz kapcsolódó engedéllyel, a csatornákkal és kikötőkkel, az ő engedélyük nélkül egyetlen csónak

---

18 *A járgányos malom az állati erővel hajtott szárazmalmok egyik fajtája (a Ford.).*

sem jelenhet meg a Szivattyú-tenger vizein; de ők felelnek a malom épségéért is, a hatalmukban lévő területen történő összes balesetért is.

Wiktorowskinak két, kéregből bicskával kimetszett csónakja van, az egyiket később elajándékozta Kucharskinak, maga pedig készített egy másikat, vitorlával, fedélzettel, kormánykerékkel és padokkal. Dajnowskinak négy vitorlása van. A hajóépítésre szánt kéreggel való munka nem olyan egyszerű, mint amilyennek tűnik. Mert a kérget csak már kivágott tönkökről szabad lefejtetni, sosem egészséges fákról. Épp ezért a megmunkálandó kérget először meg kell tekinteni, és a munkálatokra engedélyt kell kiadni; máskülönben a be nem jelentett hajókat kalózhajónak minősítik és elkobozzák, a tulajdonosuk ellen pedig bírósági körözést adnak ki.

Vannak még egyéb megkötések is, mert túl sok vizet sem szabad eresztetni a tengerbe; cserébe viszont ott a szabadság, amely a törvényes birtokláson alapul.

Régebben, ha Jan megjelent, az egész flottát fel kellett kapni, és uzsgyi, elrohanni lélekszakadva; ez méltóságon aluli volt, nem illett a Szivattyú-tenger komolyságához. Most, hogy a törvényes részét tisztázták, semmi hasonlóra nem kerülhet sor.

Annak idején a Janhoz küldött diplomáciai küldetés szívélyes engedékenységekben részesült, habár ez nem túl ünnepélyes formában került kifejezésre:

— Há akkó jáccatok, oszt nehogy kierösszétek neköm a vizet ottannék; oszt a kereköt se mozgassátok, mert kiteszem a szűrötök.

Ezen eljárás, habár nem szentesítette papír és aláírás, megerősítette Dajnowski és Wiktorowski jogait. És zajlott a játék.

— Nézd, a csónakom bálákat szállít.

— Az én csónakom pedig elbír egy csónakot.

— Ugyan már, a te csónakod ferdén úszik.

— Mert a szél erre löki.

— Nézd, az enyém magától kanyarodik.

— Most meg az egyik csónak a másikat tolja.

— Te, elmész te onnan a keréktől, vagy nem?

Most már nyugodtak lehetünk a malom felől.

— Nézd, mennyi homokkal megpakoltam, és mégsem süllyed el.

— Mert a csónaknak kell, hogy nehezeke legyen.

— Hé, te, miért dobálsz bele botokat, eriggy innen.

Az admirálisok éberek.

— Az én hajóm Amerikába megy.

— Az enyém a partra, mert telefolyt vízzel.

Aztán egy nagy vihart csináltak és megmentették a veszélyben lévő hajókat.

A Szivattyú-tenger sok befektetett munkát igényelt, mielőtt kielégítően biztonságossá és hajózhatóvá vált. Mindenekelőtt lemérték a mélységét és megvizsgálták a tengerfeneket. Botokat tűztek azon helyekre, ahol zátonyok vagy víz alatti sziklák vannak. A hajózást nagyban zavaró sziklákat eltávolították vagy átvitték más, kevésbé fontos helyekre. Némely zátonyt is el kellett távolítani. Megkezdték a világítótorony építését. A B csoportos, idősebb Bednarski alagutat kezdett vájni.

— Ugyan hagyd már azt az alagutat, mert elfolyik a víz.

A csatorna meglehetősen kockázatos vállalkozás, mert veszélyezteti a Szivattyú-tenger vizét; de a csatorna fölé lehetne egy hidat építeni és a hajók el tudnának úszni a híd alatt.

— A hídra pedig építünk egy vasutat.

— És van bicskád?

— Kölcsön adtam Józeknek és elvesztette.

Társkeresésbe kezdtek a pálca-sínek kiépítéséhez a hídon, amely átvezet a Szivattyú-tenger csatornáján és akadt is egy bicskával rendelkező vállalkozó. Nemcsak bicskát, de számos remek ötletet hozott.

— Kell csinálni egy öblöt, egy kikötőt, egy hajóállomást.

— Hát világos, hogy kell.

Valaki egy sótartót akar a tengerre engedni, hogy az is ússzon.

— Eriggy innen, te szerencsétlen, sótartót akarsz a tengerre engedni.

Találtak egy tojánhéjat. Rendben, jól jön az még.

— Mi lenne, ha megerősítenénk és szállítanánk vele?

— Ááá, kár elrontani: szállítmányozásra ott a homok meg a botocskák. — Igaz: a tojánhéjnak komolyabb szerepet illő betöltenie.

— Figyelj, engedd csak simán útjára, hadd ússzon, s közben megmutatja, hol mély a víz. Aztán majd kigondoljuk, mit csináljunk vele.

Így vagy úgy, de a tojánhéj bekerült a Szivattyú-tenger leltárába. Hogy mit találtak ki az admirálisok, mire szolgált később? Nem tudom megmondani, nem ismerem sorsának további részleteit.

TIZEDIK FEJEZET

A három ágy története — A tábor kiátkozott lelkei — És mégis megjavultak

Amikor este a Doktor kinyitja a terem ajtaját, akinek elsőként sikerül a terembe érnie, diadalittasan jelenti ki:

— Ma én léptem elsőként a terembe.

Mert az elsőnek vitathatatlan előjogai vannak: ő foglalja el a legjobb csapat a mosdóban, neki van a legszárazabb lábtörlője, ő fog legkorábban ágyba kerülni — és felsőbbrendűsége tudatában kiáltozhat:

— Gyerünk, pizsmogók, feküdjete már le; most meg várni kell rájuk.

Tudni kell, hogy minél hamarabb ágyba kerül mindenki, a Doktor annál hosszabb mesét mesélhet el. A mesék pedig, mint a mesék, — kevésbé vagy nagyon is érdekesek tudnak lenni; de ezt sosem lehet tudni előre. Lehet, hogy ma éppen szép mese lesz, de a Doktor a legérdekesebb résznél félbehagyja, mert túl késő van, úgyhogy csak holnap fejezzük be. Ezt szeretik a legkevésbé. — Legjobb, ha a Doktor befejezi az egész mesét és még valami rövidet hozzátesz a végén.

Ma nem mese várható, hanem egy igaz történet. Három fiúé az előző tábori turnusból; tudniillik egy hónappal ezelőtt ugyanebben a teremben, ugyanezek az ágyakon más fiúk aludtak, akik ugyanezeket a felsőket viselték, ugyanazokból a bögrékből itták a tejet és ugyanúgy sárkányt eregettek, dámajátékoztak és malmoztak. Most már Varsóban vannak, de az emlékük megmaradt. És a Doktor ma elmeséli három ágy történetét. A mesét legfigyelmesebben Czesio Gryczyński, Trześniewski és Karol Zaremba fogják hallgatni, hisz az ő ágyukon aludtak a korábbi turnusban a fiúk, akikről a mese szól. Nos tehát.

— Pár nappal a táborba érkezést követően elmentünk az erdőbe. Akkor még sok számóca volt. Egyesek azonnal megették a letépett számócát, mások a sapkájukba gyűjtötték őket. A kis Jasiék, egy gyöngye és dadogós kisfiú sok számócát szedett a sapkájába, erre nagyon büszke volt és mindenkinek mutogatta,

milyen sok számócat szedett a sapkájába. És ez a három fiú, akik a kilencedik, a huszonharmadik és huszonnyolcadik ágyon aludtak, kitépték Jasiek kezéből a sapkát, a számócat megették, a sapkát a bokrokba dobták, és még veréssel is megfenyegették, ha panaszkodna.

E csúnya jelenet tanúi fel voltak háborodva, tolvajoknak nevezték őket, és elhatározták, hogy sosem fognak velük játszani és kezet sem nyújtanak nekik soha.

Nos, hát nem csoda, hogy e megalázott és elmagányosodott fiúk egyedül abban lelték örömeiket, ha másokat zavartak a játékban, bosszantottak, s ha mindenkivel összeverekedtek.

Amikor végre ügy lett belőle, kiderült, hogy tizennégy fiú is neheztel rájuk, és még a szülőknek írott levelekben is panaszkodtak: „jól lennék, de a fiúk verekednek és gúnyolódnak”, „szeretnék hazamenni, mert a fiúk lökdösnek, zavarnak a játékban és csúnya szavakat használnak”.

Mint a kiátkozott lelkek, úgy bolyongtak a tábor területén, könnyet és panaszt vetettek, gyűlöletet arattak.

Szabad-e hagyni, hogy három ilyen alávaló kölök az egész tábor nyugalalmát megzavarja, nem kellene-e ezt a három legrosszabb fiúk hazaküldeni Varsóba? Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a legrosszabb fiúk egyben a legszegényebbek, legelhanyagoltabbak és épp őket tehetné és tudná jobbá tenni a tábor.

A pályaudvaron mindig a legrosszabbnak volt a legpiszkosabb a füle és a leghosszabb körme, ő kap legritkábban levelet otthonról, ő nézi legmohóbb tekintettel az ebédnél kapott húsadagot. A táborban nincsenek gazdagok, de a szegénységnek és nélkülözésnek is vannak fokozatai. A háromból egy fiú sem jár iskolába, Varsóban azt csinálták, amihez kedvük volt.

Kazio, az első fiú apja gyárban dolgozott, megbetegedett és elvesztette a munkahelyét. Hogy miért perelte be Kazio apja a gyártulajdonost, Kazio nem igen tudja; de a gyárosnak volt ügyvédje és Kazio apja elvesztette a pert a bíróságon.

Más helyre aligha fogják felvenni, mert ahhoz a mestereket kínálgatni kell, vagy adni nekik néhány rubelt. — Kazio apja jó ember: ha meg is üti néha egy-egy gyermekét, rögvest megbánja, sír és elmegy meggyónni, — mert azt mondja, hogy a verés bűn. A gyermekek hatan vannak; de egyedül csak Emilkának van keresete. Amikor télen az egyik gyermek meghalt, négy napig feküdt, nem volt miből eltemetni.

A másik fiú, Józio apja kórházban fekszik, mert a hordó, miközben a pincébe görgették, eltörte a lábát és elgörbítette a csontot. Az apa nem él jól anyával; az apának van egy fivére meg egy húga, és nekik adja a pénzt, a mama pedig mérges. A fivér és a hűg mindig sörözni viszi az apát, az anya ellen lázítják, és apa olyan dühösen jön haza, hogy félelmetes, és folyton ráveszik, hogy hordja el a holmikat otthonról, és adja el őket.

A harmadik fiúnak pedig, akinek ágyában most Czesio alszik, egyáltalán nincs apja, mert egyszercsak elment, és nem lehet tudni, hol van most éppen. A mama keveset keres, mert gyöngé. Olykor egész héten száraz kenyeret esznek teával. Amikor kicsi volt, járt a gyermekmenhelyre¹⁹: de a néni rossz volt, minden csip-csup dologért vonalzóval verte a fejüket. Most kijár a térre és a fiúkkal játszik, akik kártyáznak, cigarettáznak. A téren barátkozott össze Julekkel, Julek közülük a legrosszabb, mígnem a nagyapja két zlotyért nem vett egy veteményest, hogy vessen benne és ültessen, amit akar, csak ne barátkozzék a csirkefogókkal. A nagyapja vett a húgának részletre egy harisnyakészítő gépet, de nem volt miből kifizetni, a gépet elvitték. A bátyja a lakatosnál inaskodik, még egy éve van a tanulmányok végéig; a többi gyermek kicsi, a legifjabb még csak most tanul járni...

---

19 Óvodáskorú szegény gyermekek számára fenntartott intézmény a századelő Lengyelországában. A nap folyamán ellátást biztosított a kicsiknek. Ebben az időben több mint 40 ilyen intézmény működött, közel 5000 gyerek számára (a Ford.).

Az nem lehet, hogy ez a három fiú olyannyira rossz legyen, hogy a többi száz-negyvenhét ne tudja jobbra tenni őket, ha akarja. Ha csúnyán beszélnek, miért ne válaszoljanak szépen; vajon kellemesebb azt mondani: „a francba, vakarcs, döglj meg”, mint azt, hogy: ”pillangó, mókus, gyere, labdázunk”. Kellemesebb vajon megütni a társunkat, ahelyett, hogy a labdát felrúgnánk a magasba, fel, a felhők alá?

Elvették Jasiék számócáját, mert azt gondolták, hogy vicces megtréfálni a fiút, aki hengegett. Számócából sok van: majd megy és szed újat. Ti meg rögvest kihirdettétek: „rablók, ne játsszatok velük, ne nyújtsatok kezet nekik”. Csoda, hogy az egész tábor ellenségeivé váltak?

Ellenséget barátta tenni. Gyönyörű feladat; ennek első lépése a bántások és egykori sérelmek elfelejtése. A bíróság felmentette a fiúkat, akik a kilencedik, huszonharmadik és huszonnyolcadik ágyon aludtak, és hamarosan mindhárman megjavultak. Elsőként Kazik javult meg: a társai megtanították erődítményeset játszani²⁰ és malmozni, később összebarátkozott egy fiúval, aki a tizennegyedik ágyon aludt. A másik fiú, Józio, kapott egy levelet otthonról, hogy az apja lába javul, és hamarosan visszamehet dolgozni. A harmadiknak sikerült legkésőbb megjavulnia, mígnem végre meghallotta az erdő imáját és jó és kedves fiú vált belőle.

Hogy mi az erdő imája és miért javult meg a harmadik fiú, azt a Doktor holnap meséli el... A három ágy igaz története, bár nem mese, mégis nagyon tetszett, mert mindenki kíváncsi volt, tudni akarta, ki aludt az ágyában, mit csinált, hogy hívták.

— Mesélje el röviden, Doktor, az én ágyam történetét is — kéri a fiúk...

---

20 *Erődjáték – lengyel stratégiai társasjáték (a Ford.).*

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Az erdő imája — A falunak szíve van — A fiú, aki a legkésőbb javult meg

Másnap este a fiúk gyorsan mostak lábat, mert tiszta fehérneműt osztottak; az átöltözés, a piszkos fehérnemű visszaadása és összekapcsolása hosszú időbe telik, és a Doktornak lehet, hogy nem marad ideje mesélni az erdő imájáról és a fiúról, aki a legkésőbb javult meg.

— Doktor úr, már fekszünk.

— Doktor úr, már...

A várakozás csöndje belengte a termet. Senki se hinné, hogy a sorokban elrendezett 40 ágyban fiúk fekszenek, akkora csönd volt.

— Szóval miről is akartam beszélni? Ja, igaz, a harmadik fiúról.

Nos, a harmadik fiúval, akinek Varsóban volt egy Julek nevű barátja, egyik este csoda történt. A legrosszabb fiút, aki legkésőbb javult meg, akivel a legrosszabb ideig nem akart játszani senki, először az egyik nevelő kedvelte meg, aztán az egész csoport, s végül az egész tábor.

A csoda pedig így történt. Csöndes tábori este volt. A gyermekek lefeküdtek aludni. A nyitott ablakokon át látszott az égbolt, a jóságos falusi égbolt, amely szereti a gyermekeket és napközben lenéz rájuk a mosolygós Nappal, éjjel csöndes bölcsődalt énekel nekik a fel-felcsillanó csillagokkal. Benéz a nyitott ablakokon át a jóságos falusi égbolt és örül, hogy a gyermekek alszanak, hogy vidáman és kipihenten ébrednek, s újrakezdi félbehagyott játékukat.

Az ablakok nyitva voltak. A nyitott ablakon át beáramlott a jóságos tiszta falusi levegő, amely szereti a gyermekeket, azt akarja, hogy vidámak és egészségesek legyenek.

A jóságos falusi levegő csöndesen, könnyű szárnyon átröpült a termen, egy pillanatra megállt minden ágynál, homlokra csókolt az ott alvó fiút és így suttozott: „Aludj nyugodtan, gyűjts erőt, férfiasodj, erősödj, nőj nagyra”. A pit-

varajtó résnyire nyitva állt, a nyitott ajtón át hegedűszó hallatszódott. A hegedű megköszöni a falunak, hogy szereti a városi gyerekeket...

„A falu szeret, a levegő csókol, az égbolt a Nappal mosolyog?” Hogy szerethet a falu, amikor nincs is szíve, hogy csókolhat a levegő?

Hogy imádkozhat az erdő? Az erdő imájáról kell ma mesélnem.

A falunak szíve van, fiúk. A falunak hatalmas karja van, amellyel, mint egy jó dajka öleli kebléhez a városokat. A falunak nagy keble van, amellyel táplál és melegít bennünket. A falu háta görnyedt, meghajlott a munkától. Halántékán megduzzadtak az erek, mint egy öreg fa gyökerei; az összes fűszál a réten, az összes kalászszem százszor nedves a fáradságos izzadságtól. A falunak szeme van, amely az égboltot lesi, és tüdejével, az erdővel lélegzik. Ha sóhajt, forgószél süvölt, ha sír, patakokban ömlik az eső. Amikor pedig este imádsághoz térdel, a mókusok, madarak és pillangók elcsendesednek, hogy ne zavarják. És hogyan lenne szíve a falunak, hogy lenne képes e jámbor, dolgos óriás szív nélkül élni, amelyre még egy fecskének is szüksége van, hogy fészket építsen és kisfiókákat tápláljon?

Este a falu réttel, mezővel, folyóval, erdővel imádkozik, nagyon csendes énekel, oly csöndessel, hogy figyelmesen kell hallgatózni ahhoz, hogy e suttogást, ezt az esti éneket meghalljuk...

A harmadik fiú, aki legkésőbb javult meg, meghallotta az erdő énekét. Úgy érkezett, mint bárki közületek. Nem ismertem, ahogyan egyikötöket sem az első napon. Viszont amikor megismertem, rögtön ezt gondoltam:

— Ez a fiú meg fogja hallani, ahogy az erdő énekel. Bárcsak mihamarabb meghallaná az erdő énekét.

És vártam. Vártam egy hetet, tíz napot, két hetet — és végre kivártam azt az estét, amelyikről mesélek, amidőn a nyitott ablakon át a jóságos falusi égbolt benézett a terembe, a résnyire nyitott ajtón át beszűrődött a hegedűszó,

és az erdő halkán énekelt. Amikor már minden fiú álomba szenderült, egyedül ő nem aludt el. Halkan feküdt közvetlenül az ablak mellett, a szeme nyitva volt és fülelt.

És hirtelen elsírta magát.

Leültem az ágya szélére és megkérdeztem:

— Miért sírsz: eszedbe jutott az otthonod, Varsó?

— Nem, nem jutott eszembe semmi.

— Netán valami rosszat tettél és félsz, hogy kiderül?

— Nem, nem tettem semmit.

— Hát akkor miért sírsz?

— Magam sem tudom.

Nem tudta, miért sír, de én tudtam: a fiú meghallotta az erdő érzelmes, szeretetteljes esti énekét, meghallotta a fák halk imáját. Ezért sírta el magát. Furcsa, csodás ima ez: az erdő beszél, az égbolt válaszol. A gyermekekről beszélgetnek, akik jók és kedvesek lehetnek; és ha nem azok, nem mindig az ő hibájuk. Különbé dolgokról beszélgetnek. Talán megkérdezik; honnan tudom, hogy a fiú meghallotta a fák és az égbolt beszélgetését, ha maga sem tudott róla?

Aki meghallja az erdő énekét, annak furcsa dolgok indulnak el a lelkében, és sírni kezd, pedig nem is szomorú, sír, de maga sem tudja, miért. Másnap pedig jobb emberré válik, sokkal jobba, mint korábban volt, amikor még nem hallotta az éneket. És a fiú, aki két héten keresztül nem tudott jobba válni, azonnal megjavult. A tábor egy vidám, kedves játszótársat kapott személyében: fogócskában, labdázásban, kidobásban, bújócskában.

Lehetséges, hogy közöttetek is vannak, akik hallották az erdő imáját, ám erről kérdezősködni nem illik. Mert aki hallotta, az titokban tartja a csodáját, a csodás dallamot a lelke mélyén hordozza, de nem mesél róla senkinek.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Fürdés — Béka- és kutyaúszás — A nyelvtanos Lazarkiewicz

Hurrá, megyünk lubickolni!

Tisztán fogunk hazatérni.

Bal-jobb, bal-jobb, élénkebben

Lépjünk mindig egy ütemben.

Egy erdősáv a Kopasz-hegy mellett, majd a mező, keskeny ösvénnyel az árok partján. Már messziről látszik a folyó.

Szégyen hideg víztől félni,

Talpraesetten kell élni.

Mint a fürge, gyors, halacska

Hoppsz a vízbe, zsupsz bele!

Ismeritek ez a dalt? Michałowkában a fiúk ugyanennek a dalnak a ritmusára masíroznak párban a folyóhoz. Itt is, ahogy ott is, a fürdés a legvidámabb szórakozás.

Már reggeltől felkapaszkodnak a verandaoszlopra, ahol a hőmérő lóg: nem mondják-e a nevelők, hogy hideg van?

— Hohó, ma bizonyára hideg a víz — szólal meg valaki könnyelműen.

— Ha forró lenne, megégetnéd magad, számár.

És oldalba bökkik, hogy csönd legyen.

— Megyünk fürödni, Doktor?

— Nem úgy tűnik: túl erős a szél.

— Az jobb, Doktor, kérem: a szél kifújja a hideget a vízből.

A hideg vizet egyedül Władek nem szereti. Amikor tehát a Władek névnapját ünnepelték, az összes Władek kapott egy ásót egész napra, neki viszont a Doktor megengedte, hogy aznap csak az arcát és kezét mossa meg, — a nyakát és fülét ajándékba kapta.

Legjobban Wikcia barátja szeret fürdeni és ő úszik legjobban az egész táborban.

— Tudsz úszni?

— Tudok.

— Rendesen vagy békamódra?

Aki béka- vagy kutyamódra úszik, az kezével pont úgy csapkod, mint egy kutya. Csapkodja a vizet, alig marad meg a víz felszínén. Az efféle úzás semmiféle tiszteletet nem ébreszt.

— Tudsz vízbe ugrani?

— Nagy dolog.

— Nagy dolog vagy sem, de ha hasra ugrasz, elreped a májad és meghalsz.

Vízbe ugrálnak az alacsony partról vagy a fürdőház magas korlátjáról. Rövid és hosszú fejeseket ugranak, laposakat és mélyeket.

— Ha nem zavarnának, én már a fél fürdőházat átúsztam volna...

A fürdőzés témája kimeríthetetlen.

Ki hogyan tanult meg úszni?

— Egyszer beejtettem egy labdát a vízbe, nem az enyémet, egy fiút. A fiú húsz grossit fizettetett érte, nem is ért annyit. Úgy felmérgeződtem, hogy azt gondoltam: vagy megfulladok, vagy kihozom. Bemászom a vízbe, de úgy félek, hogy csuda.

— És aztán?

— Hát semmi: kimentettem a labdát és megtanultam úszni.

— De kicsit már tudtál? — puhatolóznak a megfontoltabbak.

— Hát, kicsit tudtam.

Egy másik fiút Varsóban egy fürdőházban bedobták a vízbe. Össze-vissza kapálózott, úgy telenyelte magát vízzel, hogy utána egy órán át facsarta az orrát. De aztán már tudott úszni...

Fulladozott-e már valaki és hogyan mentették ki?

— Én egyszer a nyílt Visztulában fürödtem. Egy bácsi pedig egyhelyben úszott és úgy tett, mintha leérne a lába. Elindultam, és puff ott egy mély gödör. A bácsi a fejemnél fogva húzott ki.

— Engem meg egyszer az úszómester mentett ki.

— A vízben a görcs a legrosszabb.

— Ááá, az örvény még rosszabb.

Igyekeznek meggyőzni a nevelőket, hogy az ember valójában nem fulladhat meg, mert ha a hátára fekszik, a víz magától feldobja a felszínre, mint egy dugót. Igyekeznek meggyőzni a felnőtteket, hogy a wilhelmówkai fürdőház teljességgel szükségtelen a fiúk számára. Oda lehet ajándékozni a kislányoknak.

— A kislányoknak saját fürdőházuk van.

— Legyen nekik kettő, úgy kényelmesebb lesz nekik.

Milyen nagyvonalúak, hogy így gondoskodnak a lányok kényelméről...

— A fürdőház feltétlenül szükséges — mondja Łazarkiewicz. — Ha valamelyikünk megfulladna, a szülők panasszal élhetnének a tanár urakkal szemben.

— Łazarkiewicz sok könyvet olvas és szeret okos könyvbéli szavakat használni, ami szörnyen megnevelteti a társait.

— Impertinens²¹ vagy — mondja Łazarkiewicz, ha felbosszantja valaki...

Amikor egyszer egy fiú zsebre tett kézzel beszélgetett a Doktorral, Łazarkiewicz felhívta a figyelmét:

— Helytelenül viselkedsz, tiszteletlenséget mutatsz a Doktor úr felé. A Doktor úrnak ez rosszul eshet.

És hozzátette: — Ennek kiszámíthatatlan következményei lehetnek.

Amikor máskor valaki azt mondta, hogy a nagyapja öreg, Łazarkiewicz azonnal pontosított:

— Szerencsétlenül fejezted ki magad, egy emberről azt mondjuk, hogy idős, nem hogy öreg.

És hozzátette:

— A nyelv tisztasága a nemzet erénye...

Amikor el akarta mondani a Doktornak, hogy fáj a feje, közölte:

— Be kívánom jelenteni a Doktor úrnak, hogy lehangolt a közérzetem.

— Mutasd a nyelved — mondta a Doktor — hisz ennek kiszámíthatatlan következményei lehetnek.

— Tisztában vagyok veled — válaszolta Łazarkiewicz sóhajtva — egy kanál ricinus fenyeget.

Amikor egy fiú egy friss ágat tört le, hogy kunyhóját befedje vele, Łazarkiewicz kijelentette:

— Nem táplálnék túl nagy reményeket a jövőddel kapcsolatban.

És amikor Kis Wiktor, aki gyufából ecseteket készít a horzsolások jódozására, megkérdezte:

— Nem tudom, a madarak nem-e esznek túrót?

---

21 *Pimasz, nevetlen, szemtelen, arcátlan (a Ford.).*

Łazarkiewicz felindultan elkiáltotta magát:

— Botrányos hibát követtél el!

Łazarkiewiczet kinevetik; de neki már a vérében van, hogy így kell beszélnie. Ápolnia kell a lengyel nyelv tisztaságát. Az ő megjegyzéseinek köszönhetően nem mondják többé, hogy ezmiatt, azmiatt, ezmellett..

— A névutók a mutató névmás az, ez alakjával alkotnak összetételeket, tehát így ildomos mondani: emiatt, amiatt, emellett. A helytelen beszédnek kiszámíthatatlan következményei lehetnek — teszi hozzá titokzatosan.

Egyedül őt érdekli a Wilhelmóvkáról szóló eljövendő regény, és habár úgy véli, hogy általánosságban papírpazarlás a számos ostobaság lejegyzése, amit ő és a fiúk is beszélnek, mégis kéri, hogy ne hagyjuk ki az elbeszélésből, és tegyük hozzá, hogy Łazarkiewicz nyelvtanos volt.

TIZENHARMADIK FEJEZET

Megvetendő játék — Szabad íjászok — Vadásztelep — Indiai vízvezeték

Az indiánosdi a rablójátékból alakult ki. Botokat, tobozokat, ágakat raktak egymásra, mintha holmik lennének; jön a rabló és ellopja; a fogdmegek üldözik és sípolnak, a konstáblerek²² odaszaladnak, ütlegelik a rablót, majd elvezetik a körletbe²³.

— Megvetendő játék – jelentette ki a nyelvtanos Łazarkiewicz, aki sok indián nevet ismer és az ő érdeme a nyilazós játék kitalálása.

A kereszt mögött, az erdő borókafenyővel benőtt, vadregényesebb részén, egy félreeső, néptelen helyen táboroznak az indiánok. Vezérük Nemes Szív; Tigris Szelídítő, Sas Szárny és Dühös Szarvas bátran segítenek neki, a gazdaságot pedig Magda²⁴ vezeti.

A Magda nevet az ismert békafaló - Boćkiewicz választotta. Hogy került a lengyel Magda a rézbőrű indiánok közé, ki fogja kitalálni? Netán még gyermekkorában hozták ide, talán elszökött otthonról kegyetlen nevelőapja elől, vagy a érintetlen őserdőben bolyongva találtak rá?

Egy levágott törzs mellett, egy borókafenyőkkel körül ölelt kis völgyben van a tábor és a fegyverraktár. A fegyvertárban tartják a vadászok a tobozokat és nyilakat, íjat és puskát és a leölt állatok csontjait. Az indiánok keresztények. Minden vadászat előtt virágot tesznek a kereszt alá vagy egy koszorút akasztanak rá, amit Magda font, aztán leülnek körben és eléneklik a vadászdalt, amely e szavakkal kezdődik:

---

22 *Konstábler – közrendőr az egykori orosz fennhatóság alá eső lengyel területeken (a Ford.).*

23 *Körlet – rendőrőrs az egykori orosz fennhatóság alá eső lengyel területeken (a Ford.).*

24 *Lengyel családnév (a Ford.).*

*Íjjal s nyíllal kezében
Erdők s dombok alján,
Bátor vadász lesben áll*

*Hajnalok hajnalán.
Tra-la-la, tra-la-la, tra-la-la.*

A levadászott állatok egy részét megeszik, másik részét elrejtik az éléskamrában. A kamra a tábortól távolabb van. El kell menni a ferde fenyőig, aztán tizennégy lépést tenni délkelet felé és itt a sűrű borókásban van egy száraz mohával, levelekkel és tűlevelekkel fedett pince, amelyet egy botokból készült rács véd. A pince alja korpafüvel van kibélelve. Itt őriznek tartalékban két nyársra tűzött kenyérdarabot, egy feketeáfonyával teli nádkosarat és két szem, káposztalevélbe gondosan becsomagolt meggyet.

Egyszer a sápadtarcú Kopec, Czarciniński és Górski kilesték a völgyüket. Azóta egyikük mindig őrségben áll, a visszatérő vadászoknak kakukk-jelzést kell adniuk; az őrségben állónak pedig válaszolnia kell. Még nagyobbak az óvintézkedések, amikor Magda az éléskamrába megy: Nemes Szív és Sas Szárny tizennégy lépésre a pincétől, a ferde fenyő mellett állnak csapdát állítva, Dühös Szarvas és Tigris Szelidítő az egész környéket bejárják, és ha nem vesznek észre semmi gyanúsat, kitűznek egy fehér zászlót.

Az indián ünnepek alkalmával korpafűbe öltöznek, tollak helyett kálmosgyökérrel és náddal díszítik a fejüket. Lakomát csapnak a kis völgyben, aztán énekelnek és vadásztörténeteket mesélnek.

Egyszer egy eltévedt utazó érkezett az indiántáborba. Habár sápadtarcú volt, ám mégiscsak vendég. Befogadták és megetették. Az utazó egy gazdag uralkodó volt és meghálálta a házigazdák vendégszeretetét: hozott egy nagy szelet süteményt és egy bögre szamócát; megörült Magda, hogy ennyi mindennel gazdagíthatja éléskamráját.

Az indiánok ettől fogva a domboldalon is népszerűvé váltak, ahol később megalakult a Kopaszhegy-telep. Immár lett egy íjásztáborunk is. — Az íjászok egy kicsit mezőgazdasággal is foglalkoznak — van ekékjük, ásójuk, boronájuk, vasvillájuk, istállójuk, lovaik és kantárjaik.

A legjobb ló a kis fekete Józik Przybylski: mindig szaladni akar.

— Már futottál eleget, most pihenj — mondja Bagoly Szem — de a ló prüsszköl, kitépi magát és ágaskodik.

A legjobb vadnyúl Niewczas, a legjobb kutya — Felek, aki betegeskedett, tüdőgyulladásra volt, nagyon sovány. Alig látszik ki a sztyeppe fűéből.

— Vau, vau, vau, vau — ugat mély hangon a kutya.

Hiéna Pofa kilövi nyílát; a megsebzett nyúl pedig nyüszít:

— Íii, íii, íii, í-i-i-i-i!

Amikor már annyi íjász volt, hogy nem féltek a külső támadástól, elkezdtek házakat építeni.

Bocsánat, rosszul fejeztem ki magam. Nem házak voltak, inkább oduk és barlangok, nem építették őket, hanem a földbe vájták, csak a tetejük volt ágakból. E vademberek még távol állnak attól, hogy mesterien megmunkált kunyhókat építsenek...

A Pajesznek hívott Pajer, Czeczot, Pasiewicz és az egymáshoz nagyon hasonlító Lenczewski ikerpár barlangja a legnagyobb. A legerősebb tetővel Klimczak,

Nowak és Faszczewski barlangja rendelkezik, mert amikor nagy özönvíz volt, minden tető átázott, csak az övék nem eresztette át az esőt.

Stachlewski odújában két téglát volt, de Stachlewski „ráugort” Podkowski tetőjére, ezután kénytelen volt az egyik tégláját a szomszédjának adni kártérítésképpen.

Itt is, mint mindenütt folyton újításokat alkalmaztak; így a barlangok körül lassan kerítések jelentek meg, aztán kertek, majd a barlangokban kemencéket építettek szénatárolót a lovaknak, csapszeget az íjak és puskák felfüggesztésére, pincét, polcot és kamrát a mezőgazdasági eszközöknek. Aztán asztalt, ágyat. Gałęzowski pedig még egy vízvezetékét és csapot is beszerelt, csak épp víz nem folyt belőle.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

*A szamóca kevésbé érdekes, mint a gomba — Csöppecske, Mania és a varázslat
a köténnyel — Nagy hangyaboly a vastag fa alatt*

A verandán ki van függesztve egy tábla a mérges és ehető gombák ábráival. Míg nem volt gomba, a tábla magányosan, elhagyatottan lógott. Akkor volt szamóca, amit tábla nélkül is mindenki tökéletesen ismer, és félelem nélkül fogyaszt. Igaz, egy ifjúsági magazinban²⁵ valaki olvasta, hogy 5000 francia nadragulyamérgezőt kapott, de hát ki ne tudná megkülönböztetni a nadragulyát a szamócától?

Ahogy most kérlelik:

— Doktor, menjünk gombászni.

Úgy kérelték akkor:

— Doktor, menjünk szamócázni!

A szamóca azonban sokkal kevésbé érdekes, mint a gomba, mert egyforma, gombából pedig többféle van: gyűrűstinóru, róka gomba, érdestinóru, vargánya. És a szamócát nem lehet megszáritani: vagy megeszed, vagy odaadod valakinek, és vége a játéknak.

25 A „Podarunek” (magyarul: ajándék) című ifjúsági lapról van szó, amelynek 1893. évi számában jelent meg az idézett írás (a Ford.).

A fiúk szívesen kínálják szamóccával a lányokat, mert lovagiasak, nem félnek az erdő mélyére merészkedni. Egyiknek, másiknak kishúga van — ugyan mit tud egy ilyen kis csacsi összeszedni — hát ad neki egy marék szamóccát: hadd örüljön.

— Kérsz szamóccát, picur?

— Kérek — mondja örvendezve Nelka.

— Az ismerősöd? — kérdezi a Doktor, meglepődve a fiú nagylelkűségén.

— Nem, nem ismerősöm.

— Akkor miért adod neki a szamóccát? — kérdezi a Doktor még inkább csodálkozva.

— Mert éretlen — mondja a lovagias fiú: az éretteket és édeseket megette, a pici Nelkának pedig a többi jutott, — Hát ért is ő hozzá?

Vannak ilyen jótét lelkek, róluk tartja a mondás: „nesze te, nyomorult, neked adom, ami belém már nem fér.”²⁶

A gombák közül a sárga rókgombát általános megvetés övezi.

— Rókgombáért nem érdemes lehajolni.

De mivel sok van belőle, kár otthagyni, a fiúk ajándék gyanánt szedik, vagy később egy egész sapka rókgombát becserélnek egyetlen tinóru-ra.

A legveszélyesebb mérges gomba a sátángomba, mert hasonlít a vargányához.

— És azt tudod, hogy lehet megkülönböztetni a vargányát a sátángombától?

— Hát a sátángomba keserű.

— Figyeled: meg akarja kóstolni. A sátángombának piros szára van, a kalapja pedig barna, mint a csokoládé.

— Mint a csokoládé?

És Jasiek rögvest felidéz egy vicces történetet.

— Egyszer a mama vett egy illatos fekete szappant, az öcsém pedig azt hitte, hogy csokoládé, beleharapott, aztán pedig köpdösött, fintorgott s köpködött...

---

26 *Lengyel szólás (a Ford.).*

Pukkanásig nevetnek Jasiék öccsén:

— Mekkora egy dinnye!

Hosszasabb csevegésre azonban nincs idő. Mindnyájan lehajtott fővel járkálnak; legföljebb egymás mellett elhaladva megkérdik:

— Sokat szedtél, mutasd!

— Ó, egy érdestinóru.

— Az érdestinóru már majdnem olyan, mint egy vargánya.

— De biztos férges.

— Csak ne törd el.

Az idősebb Frankowski talált egy gyűrűstinórut, Żdzisiek Waliszewski két vargányát, még a kis Zabucki is, akit háromszor csaptak mancson, talált egy vargányát.

— Add ide, no, — kérleli a legidősebb Bednarski — neked úgysem jó semmire, mert te nem szárítod.

Zabuckinak akkora megtiszteltetésben volt része, hogy maga Bednarski kérlelte. És Zabucki, akit egyszer azért csaptak mancson, mert tönkretett egy hangyabolyt, másodszor azért csaptak mancson, mert belemászott a gabonába, s harmadszor azért csaptak mancson, mert (már elfelejtette, hogy miért) odaajándékozta a legidősebb Bednarskinak a vargányát.

Trombitaszó hangzik. Ozsonna az erdőben! Kiosztják az ozsonnát a nevelők.

— Doktor, a fiúk csúfolódnak.

— Mit mondanak?

— Azt, hogy békák vannak a tejünkben.

Ez még nem a legrosszabb, ami történhetett; olykor előfordul, hogy a kislányok békésen leülnek, s közben egyik csirkefogó egy igazi békát ereszt közéjük. A béka elszalad, a kislányok szerteszaladnak, de ilyesmit csinálni nem szabad, mert a béka nem labda, hanem élő teremtmény.

Általánosságban azonban Zofiówka és Wilhelmówka példamutató békességben élnek egymással; némely kislány nagy tiszteletnek örvend a fiúk körében. Például Mania Wdownnik, akit Csöppecskének hívnak. Borzasztó szerencséje van a gombászatban, és nagyon ideges természetű. Egyszer mindnyájan egy fa körül járkáltak, senki sem látott semmit, Csöppecske pedig csak lenézett, és rögvest két gombát talált. Ám a fiúk nem ezért tisztelik, hanem mert szépen szaval.

Amikor egyszer a falusiak az erdésznél csépeltek, Mania pedig arról szavalt nekik, hogyan nő a gabona, hogyan vetik, s később aratják, — akkor még meg is köszönték neki, a „Villám” kapitánya meghívta a hajójára, Wiktor pedig, aki gyufából ecseteket készít a horzsolások jódozására, egy elhasznált petárda-pápirhengert ajándékozott neki.

Maniát azért hívják Csöppecskének, mert Bronisiáról szaval verset, aki oly sűrűn sírt, hogy beteg lett a szeme és szinte már nem is látott:

Bronisia ágyához kísérik

A szakállas doktor bácsit

Elővesz egy üvegcsét,

S szemébe hint csöppecskét.

Mivel a doktor egy csöppecskét csöppentett Bronisia szemébe, valaki elnevezte Maniát Csöppecskének, és végül már így maradt. Mania nem mindig haragszik, ha Csöppecskének hívják, de amikor mérges, akkor nem szereti; egyszer még meg is tépte Kazik fülét; Kazik állítólag nevetett, a füle pedig vörös volt.

Olykor Mania olyan mérges, hogy csak na. Egyszer az ablakban ült, a fivére pedig felbosszantotta, a kislány a fiú felé lendült, és kiesett az ablakon. Jó, hogy a földszinten lakik, mert meg is halhatott volna.

— Brü-ű-ű-ű — a fiúk sírva fakadtak és a szemüket dörgölték a gondolatra, hogy mekkora szerencsétlenség lett volna, ha Csöppecske meghalt volna.

Mania felmérgeződött, verni kezdte a fiúkat, hogy gúnyolódna vele, aztán elmesélt még egy érdekes történetet. Egyszer Zofiówkában a lányokkal beszél-

getett a kísértetekről és akkor varázslat történt. Mert az egyik kislány letette a kötényét egy fa alá, mert a kútnál összefröcskölte vízzel. S egyszer csak látják, hogy a kötény eltűnt. A faágak csak mozognak, folyton-folyvást mozognak. S a messzi úton jön egy kalapos bácsi, s ilyen csavart botja volt. Akkor Mania keresztet vetett és a kötény ott volt egy másik fa alatt.

— Hűűűű-ű-ű — kiáltozták a fiúk és reszkettek félelmükben, hogy Mania ilyen szörnyű dolgokat mesél nekik.

— Hűűűű-ű-ű, Csöppecske, miféle varázslatok ezek?

Csöppecske pedig azt mondta, hogy ha nem hagyják abba, akkor elsírja magát, mert már nagyon mérges, és soha többé nem fog mesélni nekik semmit.

Eztán elmesélte, hogy egy kislány egyszer szándékosan elgáncsolta őt, aztán magyarázkodott, hogy véletlen volt. De ez nem igaz, a kislányok nagyon szeretnek veszekedni, aztán meg azt mondják:

— Várj csak, megmondom a mamádnak.

Polciát nagyon szeretik, mert igazságos ügyeletes, Wacia viszont csak az ismerőseinek oszt vastagon vajazott kenyeret, Olesia pedig mindig a szemükbe mondja az igazságot, de sosem pletykál ki senkit.

Csöppecske még hosszasan mesélt volna, de Franek talált egy óriási hangyabolyt a fa alatt és meg kellett nézni a hangyabolyt, meg kellett etetni a hangyákat az ozsonnából maradt kenyérrel.

— Nem bírja el egyedül.

— Elbírja.

— Nem bírja; látod, elment segítségért.

A hangyák kicsiny darabokra szedték a kenyeret és behordták a hangyaboly mélyére.

— Ott folyosóik és szobáik vannak.

Most elmesélik, mit olvastak a hangyákról, — a „teheneikről”²⁷, a háborúikról.

— Nézd, a fákon másznak.

— Hű de vastag ez a fa.

— Engedj ide, átkarolom.

— Te átéred?

Most mindenki át akarja érní a vastag fát, az elővigyázatosabbak pedig figyelmeztetik őket, hogy ne nyomják össze a fákon mászkáló hangyákat, és ne tapossák össze a hangyabolyt.

Trombitaszó. Haza, vacsorázni.

— Máááris?

Sok időbe telik — háromszáz gyereket összeszedni.

— Hű, merre jártam, milyen messze.

— Nézzétek, milyen messze járt és csak róka gombát szedett, én viszont a közelben maradtam, de két vargányát is találtam.

— Az egyik fiú pedig akkora vargányát talált, mint egy sapka.

— A Doktor pedig négy vargányát talált és két tinórut.

— Én pedig találtam egy zsebkést — mondja Tomaszewski. És mindnyájan, akik elvesztették a zsebkésüket, nézik, nem az övük-e véletlenül.

— Lehet, hogy néha a tiéd, de nem mindig — mondja Tomaszewski.

Jönnek az elkésők.

— Hű, merre jártam. A trombitát alig-alig lehetett hallani, mintha egy dongó zümmögne.

— Én pedig az országúton túl gyűjtöttem.

— Bennünket pedig a falusi fiúk megkergettek. Górski elesett és az összes gombák szétgurultak.

---

27 A hangyák is „tenyésztenek” „háziállatokat”. A „tehenek” nem egyebek, mint levéltetvek. Ezek a növények nedveit szívják ki, de nem dolgozzák fel teljesen azt saját szükségleteikre, melléktermékként, bizonyos időnként, egy csepp cukrokban gazdag folyadékot bocsátanak ki, és csak a hangyák csápjainak érintésére szabadítják ki az édes, szirupos italt. A hangyák rendkívül nagy gondot fordítanak a tetvekre, földből és nyálból istállókat építenek nekik (a Ford.).

— A jelzett szó a mennyiségjelző után egyes számban áll — mormogja borúsán Nemes Szív.

Az udvarias Czesio Gryczyński a gazdasszonynak szed gombát, a kis Frankowski sapkája pedig telisteli van légyölő galóccával.

— Dobd azt el, számár, mert ragyás lesz tőle a fejed!

Mafla pedig nagy komolysággal bejelenti:

— Én egész végig a nevelők mellett voltam.

Hát persze: előző nap nem kis félelem töltötte el, midőn elveszett az erdőben.

— Doktor úr, kérem, ha ketten egyszerre látnak meg egy gombát, akkor melyiküké legyen? — kíván valaki egy bonyolult jogi kérdést tisztázni.

— Bednarski meg egy csaló. Találtam egy vargányát, azt mondta, hogy sántángomba; és mikor eldobtam, ő elvitte, aztán kinevetett, hogy miért dobtam el.

— Én pedig Piechowiczot bíróság elé akarom idézni, mert gombát dobált az ember szemébe.

Folyamatosan fel-felbukkan egy-egy elkéső.

— Mindenki megvan?

— Mindenki.

Elindulunk az erdőn át. Útközben Zofiówka és Wilhelmówka tobozharcot vív egymással.

— Tanárnő, a fiúk tobozokkal dobálóznak.

— Tanár úr, a lányok tobozokkal dobálóznak.

A tisztásnál elválnak útjaink.

— Tanár úr kérem, már nem akarom Bednarskit bíróság elé citálni, mert a gombáért cserébe adott nekem egy kéregcsónakot.

— Én pedig megbocsátottam Piechowicznak.

— Mert gombát dob az ember szemébe?

— Mert gombát dob az ember szemébe.

— Annál jobb.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

A Kowalski által elvarázsolt Mafla szörnyű kalandja — Kezecske, a próféta

— Három apró gomba és vajon Mafla megjavult-e?

Mint az előző fejezetből kiderült, Mafla eltévedt az erdőben. Ez szörnyű esemény volt. Már mindenki összegyűlt, még az olyanok is, mint Kopeć, Czarcíński és Górski, akikre folyton várni kell, Maflát pedig nem látni sehol. Kétség sem fér hozzá, eltévedt.

Annyiszor ismételték, magyarázták nekik, kérlelték őket:

— Fiúk, ne távolodjatok el, mert eltévedtek. Vigyázzatok, mert az erdő három mérföldnyi.

S erre Mafla fogja magát és eltűnik.

Amikor az erdőben az ozsonnát osztották, még megvolt, mert megkapta a vajaskenyerét és hozzá a két tojást, később Cieniewski még látta, de aztán már nem látta senki.

Mit lehet tenni? Nem maradhatnak az erdőben, mert a gazdasszony már vár a vacsorával. Három nevelő ott maradt, hogy megkeresse Maflát. A többiek félelemmel és aggodalommal teli szívvel hazamentek. És most másról sem beszélnek, csak a szörnyű esetekről.

— Tavalý Psaryban is elveszett egy fiú.

— Két éve pedig három kislány vészett el.

— Tomek Subocz pedig, amikor kicsi volt, eltévedt Varsóban s a körzeti rendőrörsön éjszakázott.

— Stefan pedig kiesett az ablakon; egy másik fiút a mamája úgy kézen csapott egy bárdal, mintha tűzifát aprítana. Zdzisieknek egyszer egy széndarab az ujjára esett, hogy még a körme is letépődött.

— Janek leesett a hintáról a Saska Kępa kerületben²⁸.

—Wojdek ujját pedig úgy elvágta a tintatartó, hogy csak egy kis bőrön lógott, de aztán visszanoított, s csak egy heg maradt.

Mindenki kíváncsian nézegeti Wojdak ujján a heget és kéri, integessen az ujjával, hogy mozog-e.

— Integess még egyszer — kéri, — én még nem láttam.

De Wojdak csak az idősebb fiúknak integet, mert a kicsiknek nem éri meg, úgysem értenek hozzá.

Folyik a diskurzus, — de Maflát továbbra sem látni.

— Bizonyára felfalták a farkasok.

— Ááá, farkasok nincsenek az erdőben. De az egyik C csoportos fiú látott három őzet, és nem futottak el.

— Persze, az őz majd épp egy gyerek elől fog elfutni.

— A vaddisznó viszont rátámad az emberre.

— A bátyámnak, amikor sétált, egy mókus szaladt el a lába mellett aztán továbbfutott, — mondja a kis Stefek, aki szeret beleavatkozni a nagyobbak beszélgetésébe.

— Nagy dolog: az én lábam mellett legalább száz mókusok szaladtak el.

— A jelzett szó a mennyiségjelző után egyes számban áll, — javítja ki a nyelvtanos Łazarkiewicz, akinek benne van a vérében, hogy kijavítson mindenkit, mert a nyelv tisztasága a nemzet erénye.

Mi lesz, ha Mafla nem kerül elő?

Mindeközben elterjedt a hír, hogy Mafla nem magától vészelt el, a B csoportos Kowalski elvarázsolta. (Kowalskiból három van a táborban).

Így történt. Amikor a Doktor kiosztotta az ozsonnát az erdőben, nem Mafla, hanem a párja vette át a tojásokat és a kenyeret helyette, majd elment megkeresni.

---

28 *Saska Kępa – Varsó egyik kerülete (a Ford.).*

Kowalski a B. csoportból látja, hogy Mafla párjának a kezében négy tojás van, így rögvest megkérdezi:

— Honnan van négy tojásod?

Mafla párja pedig így felel:

— Ez a két tojás Mafláé.

Kowalski a B. csoportból pedig azt mondja:

— Add nekem az egyik tojást.

De Mafla párja persze nem akarta odaadni a tojást.

— Hű de becsületes vagy. Meglátod, úgysem fogod megtalálni Maflát.

A párja viszont megtalálta Maflát, és odaadta neki a tojásokat, ámde Mafla utána eltűnt.

Kowalski a B csoportból szörnyen kapzsi a tojásokat illetően; Anđziaknak azt mondta, hogy együttében megenne száz tojást. Biztosan bosszúból elvarázsolta Maflát.

A vacsora alatt Kezecske megjósolta, hogy Mafla előkerül. Még fogadni is akart Cieniewskivel, hogy hazatér. Hogy vált Kezecske ily nagy prófétává, hogy még fogadni is mert?

Nos, vacsora alatt Kezecske kanalából kiömlött egy csöpp tej, amely az asztalon egy szép szabályos tojás alakot formált. Kowalski a B. csoportból egy pálcikával szét akarta kenni a tojást az asztalon, de nem tudta szétkenni, mert a tej folyton visszafolyt tojás alakba. És Kezecske felismerte, hogy Kowalski elveszítette varázserejét Mafla fölött.

Maflát valójában Szczepańskinak hívják, a fiúk azért nevezték el így, mert folyton késik, ha imára, ha ebédre vagy az ágyba kell menni, mindig ő az utolsó, mindig keresni kell és várni rá. Kezecs két sem Kezecs kének hívják, csak azért lett Kezecske, mert nem akarta megadni a nőknek az egyenjogúságot.

Egyszer eljött a táborba egy úr Varsóból és három beszélgetést tartott a fiúknak és a lányoknak. Az úr megmutatta azok egészséges szívét, akik nem isznak

vodkát és azok beteg szívét, akik vodkát isznak. Aztán szavazás volt arról, hogy ki gondolja, hogy jó vodkát inni, és ki gondolja, hogy rossz.

Aztán az úr arról beszélt, hogy szeretni kell minden gyermeket, még a néger, fekete gyermekeket is és a hajfonatos, sárga, kínai gyermekeket is. És megint mindenki magasba emelte a kezét annak jeléül, hogy szeretik a fekete gyerekeket és a hajfonatos, sárga gyerekeket.

Végül az úr arról beszélt, hogy a fiúk egyáltalán nem okosabbak, sem nem jobbak a lányoknál. A nők ugyanúgy dolgoznak, mint a férfiak, tehát ugyanolyan jogokkal kellene rendelkezniük. És a fiúk ismét magasba lendítették a kezüket, annak jeléül, hogy szeretnék, ha a nőknek jogaik lennének; egyedül Kezecske ült a helyén és nem akart szavazni.

— És a te kezecskéd? — kérdezte az úr, aki észrevette, hogy Kezecske nem emelte fel a kezét.

— Én nem akarom, hogy a nőknek jogaik legyenek — mondta Kezecske. És miatta, egyes egyedül miatta, minden elromlott. Ezért nevezték el Kezecskenek, nőgyűlölőnek, és ez már így maradt a tábori turnus végéig.

És képzeljétek el, a nőgyűlölőnek ezúttal mégis igaza lett, Mafla hazatért, — és egyáltalán nem a nevelők találták meg, hanem fogta magát és egyedül hazatért.

Amikor Mafla megkapta párjától a kenyeret és tojásokat, elment gombát szedni. Aztán az egyik fiú azt mondta, hogy tudja, hol van három apró gomba, de nem akarja letépni őket. Hadd nőjenek meg az éjszaka folyamán; egy másik fiú pedig azt mondta, hogy sosem téved el az erdőben, pedig nem is ismeri, mert a Nap útját követi: ha jobb oldalán van a Nap, egyre mélyebben halad az erdőben, ha a bal oldalán, az azt jelenti, hogy kifelé jön belőle. Mafla a jobb oldalán tartotta a Napot és elment megkeresni a három apró gombát. Először még találkozott fiúkkal, később már nem látott senkit. De nem félt, csak leült és várt a trombitaszóra. Aztán már megunt az ülést és megint elindult, de már semmit sem tudott; sírni kezdett, mert meglátott néhány dombot, és a dombokról vörös fény áradt.

Később úgy tűnt neki, hogy hallja a trombitát, de félt elindulni, mert nem tudta, merre. Így hát letérdelt egy fa alatt és elkezdett imádkozni, hogy Jézus Urunk vezesse ki őt az erdőből. És rögtön ezután megint meghallotta a trombitaszót és nagyon gyorsan elindult, de úgy látszik eltévesztette az utat és nem a nevelők irányába indult, hanem az országút felé.

Leült egy országút menti kőre, mert nem tudta, melyik irányban van a tábor, így hát várt, hogy megkérdezze valakitől.

Jött egy juhász, nem akart rögtön válaszolni.

— És mit adsz, ha megmondom?

— Nincs semmim — mondja Mafla — csak egy zsebkendőm.

— Akkor add ide a zsebkendőt.

— A zsebkendőt nem adom, mert tábori, és a Doktor megharagudna.

És jó, hogy nem adta oda a zsebkendőjét, mert később jöttek más emberek, kaszákkal, és rögvest rájöttek, hogy Mafla eltévedt.

— Hát miért távolodtál el a nevelőidtől, te szamár?

— Meg akartam találni három apró gombát.

— Várj csak, kapsz te majd a nevelőktől gombát.

Visszakísérték Maflát egészen a tisztásig, a tisztástól már maga is hazatalált.

Gondoljátok, hogy Mafla megjavult? Nem. Továbbra is késett. Csak többé már sosem vette a Napot a jobb oldalára, és nem keresett apró gombákat, amelyek megnőnek az éj folyamán.

TIZENHATODIK FEJEZET

Éneklés — Óriási akadályok az éneklés során — Egy dal legendája

Reggeli után a verandán éneklés zajlik; ám mivel reggel van a legtöbb gomba, mert éjjel sok kinőtt és még senki sem szedte le őket, így a fiúk többsége, ki hogy tud, elszökik az éneklésről, a kevésbé bátor természetűek pedig, akik ottmaradtak a verandán, rosszkedvűek és éneklés közben folyton panaszos szó hangzik fel:

— Doktor úr, kérem, ez itt tolakszik.

— Doktor úr, kérem, ez itt rugdosódik.

— Doktor, ez itt nem hagy ülni.

— Doktor, ez itt fogja magát és csipked.

Az egyik lelkes és saját meggyőző erejében bízó nevelőnek ragyogó ötlete támadt, hogy legyőzze a fiúk éneklés iránti ellenszenvét.

— Akarjátok, fiúk, hogy elmondjak egy mesét?

— Akarjuk, — válaszolták, és innen is, onnan is megszólalt egy hang:

— Nem úgy mondják, hogy akarjuk, hanem hogy kérjük.

Mindez a tízóraiközben zajlott, amikor a fiúk békésen ették a vajaskenyérüket, így tehát senki sem zavarta a másikat és nem kiáltozta:

— Doktor, kérem, ez itt kicserélte a villámat.

— Doktor, kérem, ez itt belefúj a levesembe...

Egy ilyen mesét mesélt el nekik:

Amikor az egész világot már megteremtették, befejezett és kész volt, — mindenki beláthatta, hogy gyönyörű szép. A hullámzó tengerek közé vetett szárazföld csokoládé színű volt, a szárazföld hegyekkel lett teleszórva, erdő fáival beültetve. A hegycsúcsok hópihékkal fedve, a hegyek alja puha fűvel borítva, fehér, kék, sárga és piros virágokkal teleszőve.

Az erdőkben sok, különféle kis és nagy állat élt, amelyek egyáltalán nem hasonlítottak egymásra. A fákon fészkeket raktak a madarak, melyek sokszínű

tollakból álló vitorláikon úsztak a levegőben. A madarak királya a sas volt.

Nem tudták az emberek, hogy a sas olyan magasan röpköd, s a Holdnál, a Napnál és az összes csillagnál is magasabbra száll. Ezt a sas nem tudta elmondani, mert egyáltalán nem volt hangja, ahogyan az állatoknak, az erdőknek, a tengereknek és az embereknek sem volt. Minden ugyanolyan gyönyörű volt, mint ma, csak csendes, néma, s így szomorú.

Egyszer a sas olyan magasra röpült, hogy elröpült a Mennyekig. Nézi, hát látja, hogy összegyűltek az angyalok és várnak valamire. Erre az egyik angyal hozott egy aranszelencét, kinyitotta egy gyémántkulccsal és kivett belőle egy gyöngysort; kibontotta a selyemszálat és elkezdte kiosztani a gyöngyöket. Minden angyalnak átnyújtott egy gyöngyszemet. Nagy rendben zajlott az egész, egyetlen angyal sem tülekedett, nem veszekedett, nem panaszkodott és nem kiáltozta:

— Nekem, — nekem, — nekem!

A sas csodálkozva nézte, mert nem tudta, mi lesz mindebből.

Amikor a gyöngyökből mindenki kapott, az angyalok leültek a padokra és mindnyájan angyali torkukba helyezték a gyöngyszemet, és dalolni kezdtek. Ó mily csodálatos volt! A sas sírt és nevetett örömeiben, ám amikor visszatért a földre, szörnyen szomorú volt, semmiben sem lelt örömet: sem a magas sziklákban, sem a hullámzó tengerben, sem a ragyogó csillagokban, sem a tündöklő hóban, csak az aranszelencére gondolt, amelyben a dal gyöngyei rejtőztek.

— Ellopom őket — gondolta végül.

Észrevették a madarak, hogy a királyuk szomorú, elvesztette étvágyát és nem tud aludni, hogy vad szirteken bujdosik, és gyakran eltűnik valahová, és így egyre szomorúbbak váltak, mert sem beszélni nem tudtak róla, sem eldalolni nem tudták, mert némák voltak.

Mígnem a sas belopózott a Mennyekbe, és midőn az angyalok nyugovóra tértek, csőrével és karmával kinyitotta a szelencét, még a csőre is elgörbült, még a karma is kicsorbult s véres lett belé, — s elrabolta az ének gyöngysorát s elindult

a Föld felé. De hogy egy csillag sarkába akadt-e bele, vagy a Nap sugara égette-e meg, nem tudni, elég az hozzá, hogy a selyemzsinór elszakadt, s a gyöngyök szétszóródtak, mint az esőcseppek.

Az egyik gyöngyszem a tengerbe hullott, s a tenger elkezdett énekelni, a másik az erdőbe esett s az erdő dalra fakadt, és susogni kezdett a patak és megszólaltak a hegyek. A madarak azt hitték, hogy legyek hullanak az égből és ők kapták el a legtöbb apró gyöngyszemet, így most ők dalolnak a legtöbbet.

Egy kunyhó küszöbén ült egy fiú és egy farudacskát fújogatott, amelybe lyukakat fúrt. Hirtelen az egyik lyukacskába beleesett a dal gyöngyöcskéje, és dúdolni kezdett a furulya. Megörült a fiú, és életében először felkiáltott:

— Ó, de gyönyörű!

A legnagyobb gyöngyszemet a sas elkapta és elrejtette egy hasadékban. Ám lelkiismerete nem hagyta nyugodni. A Hold, a Nap és a csillagok folyton azt kiáltozták neki:

— Rabló!

— Ellopta!

— Rabló!

A sas az utolsó gyöngyszemet a fülemülének ajándékozta, az odaadta a fecskének, a fecske pedig az embernek.

Az angyali gyöngyszemek csupán három napig voltak a Földön, mert szertefoszlottak és az esti köddel felemelkedve újra visszaszálltak a Mennyekbe.

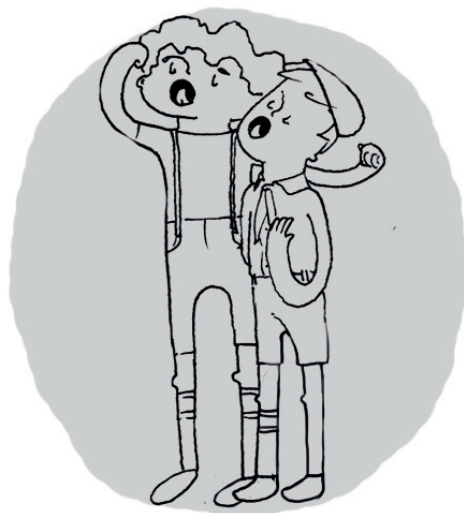
De addigra az ember megtanulta utánozni az összes gyöngyszem hangját: azét is, amelyik a tengerbe hullott, azét is, mely a hegyekbe, azét is, amely az erdőkbe. Mert ekkora ereje volt a legnagyobb gyöngyszemnek.

Azóta a sas már nem tud olyan magasra röpködni, görbe a csőre és ferdék a karmai, a fülemülének csak napnyugta után szabad énekelnie, a fecskéknek az emberek megengedik, hogy a házukban lakjanak, az ember pedig magáénak tudja a dalt, mely képes az összes hangot utánozni, társa a bajban és örömben,

munkában és harcban. Szeretni és tisztelni kell a dalt, mert angyali eredetű; egy királyi teremtmény áldozata és egy apró, hűséges madár kötődése ajándékozta nekünk.

B. úr, aki énekelni tanít benneteket, szereti a dalt. Elszomorítja, hogy az ostoba gombákat előrébb helyezitek a királyi-angyali éneknél. Ha van egy szép dallama, azt mondja:

— Kár a fiúknak énekelni, mert elrontják.

Mert a dalt el lehet rontani, ha nem tisztelik, tönkre lehet tenni, mint egy szép könyvet, össze lehet tépni, mint egy képet, amit egy ostoba gyermek kezébe adnak.

— Hallgassátok figyelmesen a melódiát: „Levelekből tutajt vágok“. Hallani fogjátok benne az evezők hangját és a folyó csobbanását. A dalban, mely így kezdődik: „Íjjal a kézben“, visszhangzik a hegyek, trombiták és lövések hangja. A „Hej, csilingelnek a csöngők“-éneken megtaláljátok mindazt, amit a rét, meg a mező, meg az erdő énekel. És amikor Varsóban énekelitek el magatokban, eszetekbe jut a tábor és vidámak lesztek, akár műhelyben munka közben, akár tanulás után daloljátok.

A fiúk már megették a vajás kenyeret, úgyhogy be kellett fejezni a mesét..

— Nem fogtok megszökni az éneklésről?

— Nem fogunk.

— Nem fogtok veszekedni énekóra közben?

— Nem fogunk.

A lelkes és meggyőző erejében bízó nevelő nagyon elégedett volt magával.

Szerencsétlenségére viszont éjjel esett az eső, és tudvalevő, hogy eső után nő a legtöbb gomba; így másnap a bátrabb természetűek megint csak kiszöktek a verandáról az erdőbe, csak épp talán ritkábban hallatszottak éneklés közben a panaszok:

— Doktor, kérem, ez itt nem hagy énekelni.

— Doktor, ez itt fogja magát és csipked.

— Doktor, kérem, ez itt köpköd a fülembe.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Ebéd — A gróffá válás módja — Az ügyeletesek gondjai — Két légy egy levesben

Mivel a Mosiekről, Josekről, Srulról és a többiekről szóló könyvben már meséltem a kenyérvégekről, tojásrántottáról, csúf és gyönyörű villákról, ezt megismételni nincs értelme.

Itt is, ahogy Michałowkában is, amennyiben az ebéd maga nem szolgáltat érdekes beszédtemákat, a csevegés mellékes dolgokról folyik:

Hogy a kínai iskolákban a tanár a diákok sarkát veri, hogy a legjobb jegy a római ötös, hogy régebben az emberek akkorák voltak, mint az első emelet, hogy egy néninek az orrában volt egy foga.

Olykor valaki feltesz egy találós kérdést:

— Miféle jószág, aminek négy lába és tolla van?

— Ember — kockáztatta meg valaki találomra.

— Eriggy, te szamar, ha azt mondtad volna, hogy madár, akkor legalább az egyik stimmel voltna.

— Ágy — találja ki helyesen valaki — és megkezdődik a vita, hogy kitalálta-e, vagy már korábban tudta, hogy az ágynak nincs is tolla, csak a párnának, hogy az ágy nem is jószág.

Másutt meg épp azzal dicsekszik valaki, hogy tudja, mikor született Sobieski János és Kościuszko Tádé, és hogy hogy mondják franciául: kalap és köszönöm..

Olykor a fiúk ételt cserélnek egymással:

— Te add ide a céklát, én adok húst.

— Az egész húst ideadod?

— Ilyen okostojás vagy?

Az egyik fiú pedig zöld tobozokat vett a szomszédjától az öccsének.

— És miből vette?

— Vajért. Megengedte, hogy a másik lenyalja a kenyeréről a vajat.

— Hogyan, megengedte, hogy a nyelvével lenyalja a vajat a kenyeréről?

— Áááá, nem a nyelvével, hanem az ujjával.

Amikor hétfőnként sütemény van, számolgatják, mennyi liszt kellett ennyi süteményhez.

Olykor valaki megutáltatja a másikkal az ételt: azt mondja a rizsre, hogy csiriz, vagy, hogy látta, hogy a szakácsnő békából készítette a húst.

— Miért ne? Ugye Doktor, kérem, a grófok békát esznek?

— Hát egyél te is békát, és gróf lesz belőled, mamlasz.

Olykor valaki meglök valakit, leejti a tálkáját, kiönti a tejet. Egyszer pedig az Isten megbüntette Stasiéket, mert oly mohó volt: volt még egy fél pohár teje, s 'Goworowoba ment' közben repetáért tolakodott; de a bögre megbillent a kezében, és még a maradék teje is kiömlött...

Ha valamit nem szeretnek, oda kell figyelni, hogy megegyék. A makarónira azt kiabálják: gázcső vagy csatorna. Viszont azok, akik szeretik a makarónit, sok ilyen van köztük, három tálkával is megesznek s utána így szuszognak:

— Hű de teliettem magam, még az oldalam is fáj.

Egyszer, amikor reggel a tízórai mézes vajaskenyeret osztották, abba kellett hagyni az éneklést, akkora zűrzavar támadt.

— Az ügyeletesek nyalják a mézet.

Az ügyeletesekről bebizonyosodik, hogy ragad az ujjuk, úgyhogy biztos nyalokodtak. Egyesek örülnek, mások aggódnak, mert fáj a foguk a méztől...

Az ügyeletesek sosem tudnak mindenkinek megfelelni. Tomek Galas nem szereti a céklát és haragszik, amiért az ügyeletes szándékosan tetetett szemetet a levesébe. Ennek kést nem adtak, annak villát.

— Na, a híres ügyeletes, mindig hiányzik nála valami. Figyelj, adj kölcsön egy kést.

Ha a szomszéd szolgálatkész, kölcsönadja a kését, de ha nem szolgálatkész, akkor nem adja oda és kész.

— Várj csak, majd megbánod. Majd ha te kérsz tőlem valamit...

Igaz, az ügyeletesre oda kell figyelni, mert olykor visszaél a hatalmával; az ismerőseinek kedvez, és bántja azokat, akikre megharagszik. Egyszer Achcyk fel akart varrni egy gombot, hát elment az ügyeletes szabóhoz tűért és cérnáért. Emez adott neki cérnát, ám tűt adni nem akart.

— Neked elég lesz a cérna is — mondja.

— Nyilvánvaló képtelenség — állítja Łazarkiewicz — cérnával gombot, mióta világ a világ, még senki sem varrt fel tű nélkül...

Egyszer a gazdasszony megfőzte a gombát, amit a fiúk maguk szedtek. Ez volt a legnagyobb boldogság, amit ember érezhet. Hogy miközben a gombát eszi, tudja, hogy a saját szemével kutatta fel, saját kezével szedte le, saját sapkájában vitte. Voltak olyanok, aki felismerték saját gombájuk részeit.

— Látod, ez az én tinórum darabkája...

Áfonyaevés közben sosem beszélnek sem sarokverésről, sem római ötösökről, sem orrokban nőtt fogakról.

— Nézd, nekem több van.

— Nem igaz, mindenki egyformán kap.

— Né, milyen kék lett a tej.

— Ne edd meg, mert megmérgezed magad: festett áfonya, inkább add nekem.

Egy sereg fontos kérdés felmerül:

— A tej cukrozott-e, hogy ilyen édes? Vajon ez az áfonya a mi erdónkből való?

És számos terv:

— Ha tej nélkül lenne, el lehetne rejteni. Áfonyával lehet bajuszt festeni. És bajszokat festenek, szörnyen gyönyörűen néznek ki.

Olykor adódik valami valóban nevetséges: Janek a túrós kenyérére rátette az erdőben talált három kis áfonyát. A kenyeret nagyon óvatosan tartja, mert

az áfonyák a karéj végén díszelnek, desszertként. Erre egy fiú meglöki, és két áfonya lerepül; kis híján az egész kenyér leesett a földre, mert Janek csak az uja begyével tartotta, finoman, óvatosan.

Máskor pedig óriási mulatság volt. Két légy üldözte egymást és teljes lendületből belerepültek Karaškiewicz levesébe. Éppen a levesbe, és rögtön egyszerre két légy és éppen Karaškiewicz tányérjába.

— Segítség, emberek, mert mindjárt megpukkadok a nevetéstől.

Karaškiewicz először kijött a sodrából, aztán maga is nevetni kezdett.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Paulinka házikójának ügye — Toborzás — Suchta ezredes — Háború

Már mindkét sereg csatarendben, harcra készen állt, amikor felolvasták a rövid ítéletet Paulinka, Todzia és Zosia házikójának tönkretétele ügyében. A „Wilhelmówka“ újság háborújának szentelt számában így írnak erről az eseményről:

„Néhány perc múlva csata, néhány perc múlva a kislányok, az irgalmasság nővéreiként buzgón ápolják majd a sebesült vitézeket. Csoda, hogy egy ilyen fontos pillanatban Paulinka, Todzia és Zosia megbocsátották a nekik okozott kárt? Wilhelmówka a fivér, Zofiówka a nővér. A nővér megbocsátott a fivérnek. Nincs harag, viszály, sem kölcsönös sértődés. Éljenek egészségben és boldogságban. — Vivát!“

— Vivát! - Kiáltották a fiúk és leányok, — az erdő, az erődök, a mezők, a rét...

— Paulinkának olyan szép kis háza volt.

A fenyők között gondosan lesimították a földet és sárga homokkal szépen felszórták a talajt. A fenyők közti házat botocskákkal két szobára és egy konyhára osztották fel. Homokból szépen kialakítottak egy asztalt, két széket, ágyat, komódot; a komódon egy deszkából készült tükör és egy tobozváza áll; a vázában virágok. A konyhában a tűzhelyen egy gyufásdobozban krumpliceves fő, borókabogyóból. S az asztalon, a szoba díszeként, még két gomb is feküdt.

A házikó körül kertecske, a kertecskében csillagfürt, harangvirág, búzavirág, szalmarózsa. Négy virágágyás és hat kis veteményes. A kerti munkánál a fiúk segítettek. Kopeć botokból kerítést csinált, Boćkiewicz a homokot hordta, de a kislányok Wojteknek nevezték el, így megsértődött és elment; aztán újra visszajött, csak már nem akart homokot hordani.

Ilyen szép volt Paulinka háza, ám eljöttek a fiúk Zofiówkába és mindent tönkretettek. Először ketten voltak: egy nagyfiú és egy kicsi, aztán négyen jöttek. Egyikük ráugrott a homokasztalra, azt mondta, az egy szószék:

— Hallgassátok, leányok, prédikálok nektek.

És tönkretette a gyönyörűen lelapogatott asztalt, megrongálta a virággal teli toboz-vázát, eltűnt a két gomb, amellyel az asztalt díszítették.

— Várjatok csak, megmondjuk a nevelőnek, — mondta Brońcia, Helenka és Zosia.

— Hű, de félünk.

Az egyik fiú viszont így szól a többihez:

— Ne tegyétek tönkre, hisz annyit dolgoztak vele. Látjátok, mekkora disznók vagytok.

Aztán odaszaladtak a kislányok, legalább húszan, de verekedni nem akartak a fiúkkal, hisz a háznak már úgyis vége. De Józia, akit Heródesnek hívnak, később így szólt:

— Kár, hogy nem voltam ott: akkora verést kaptak volna, hogy megemlegetik.

A fiúk, akik beismerték a támadást, heten voltak, a bíróságot pedig a háztulajdonosok alkották: Paulinka, Todzia és Zosia. Először olyan ítéletet akartak hozni, hogy a fiúk büntetésből egész nap ágyban fekjüjenek, de rögtön utána megbocsátottak nekik.

Emlékeztek a michałowkai erődítmény alaprajzára? Nos, itt is ugyanolyan erőd épült, csak az első vár mindkét oldalán két magas földhalom emelkedett: a jobb oldali Suchta ezredesé, a bal oldali Rovar ezredesé.

Találjátok ki, hogyan választották ki a 150 fiú közül a tizenkét ezred tizenkét vezérét?

— Bizonyára a legerősebbeket választották ki.

— Ó, nem, pusztán az erő nem lenne elégséges.

— Akkor a leghősiesebbeket?

— Ez sem jó válasz, mert honnan tudhatnánk a harc előtt, hogy ki lesz hősies?

A tizenkét ezred tizenkét ezredese a következő módon került kiválasztásra.

Ebéd alatt általános mozgósítást rendeltek el és kiadták a parancsot, hogy ebéd után a fiúk ne széledjenek szét a verandáról. A fiúk egy része rögvest ebéd után kiszaladt az erdőbe, a másik része pedig várt, várt, várt, de látta, hogy nincs toborzás, úgylagy ezek egy része is elment, a maradék türelmetlenkedett és zúgolódni kezdett, alig harmincan, ha maradtak a verandán.

— A Doktor minden bizonnal elfelejtette? — mondogatják.

Micsoda ötlet: meghirdetni az általános mozgósítást és elfelejtkezni róla.

— Hóghógy, csak ennyien maradtatok?

— Hm, kevesen, nagyon kevesen.

— Gyertek, fiúk, elmegyünk vizet hajtani a kútba; mert Jan a lovával Goworowoba ment, és a gazdasszony megkért, hogy ma ti tekerjétek a malmot.

— Bőőő, — hangzott fel a csalódottság moraja. Ilyen hosszasan várakoztak, most pedig vizet hajtsanak?

És a járgányosmalomhoz vezető félúton is eltűnt a fiúk egy része az erdőben.

Végül azokat választották meg vezéreknek, akik a legdolgósabban és legengedelmesebben hajtották a vizet.

Mert a jó vezérnek fegyelmezettnak, türelmesnek, megértőnek és engedelmesnek kell lennie; aki azt akarja, hogy hallgassanak rá, annak magának is derekasán teljesítenie kell a parancsokat.

Másnap ismételten kihirdették az általános mozgósítást. Már a vezérek ügyeltek a rendre, a toborzás pedig rögtön az ebéd után zajlott; mindenkinek jelen kellett lennie, ellenkező esetben nem vehetett részt a háborúban. A gyöngék és aprók az oldalsó erődökbe mentek, a kicsik ám bátrak Suchta és Rovar ezredeibe kerültek a földhalmokra, az első vár és a sereg magja a lobogóval, összesen kilenc ezred, Górecki kezében összpontosult.

Minden vezér kap egy papírlapot a katonái nevével, másnapra meg kell ismerkednie az ezredével; holnap a seregszemle alkalmával megtudja majd a kötelességeit. A papírlapot a nagyobb komolyság kedvéért ezredkancelláriának nevezték el.

Másnap kerül sor a seregszemlére és a zászlók átadására.

— Első ezred!

— Jelen — szalutál az ezredes.

— A kancellária-iratok?

— Az ágyban hagytam a párna alatt, mert féltem, hogy elveszítem.

— A nagy seregszemlére a katonák névsora nélkül jössz, ezredes?

— Megrovás!

— Második ezred. Osuchowski ezredes.

Az iratok rendben, de nem ismeri a katonáit.

— Ha most nem ismered őket, amikor egy nyugodtan, sorban állnak, hogy fogod őket, ezredes, a harc porában viaskodva felismerni, sebesülten és holtan, honnan fogod tudni, melyikük küzdött hősiezen és melyikük hagyta el a pozícióját?

Megrovás!..

- Suchta ezredes.
- Jelen.
- A kancellária?
- Itt van, újságpapírba csomagolva, hogy ne piszkolódjon össze, s meggyűrődve sincs, mert gondosan faforgácsra lett helyezve.
- Tökéletes. A katonák neve, ezredes?
- Szymczak, Kletke, Kis Pyrzak, Śniatała, Tyszkiewicz, Królikowski, Maciejewski, Dydek, Krzysztofik, Kwas.
- Semmi panasz nincsen?
- Panasz nincsen, egy kérés van. Pyrzak Królikowskival kíván párban lenni, mert az unokatestvére.
- Rendben, cseréljenek párt.
- Második pár: Pyrzak és Królikowski, harmadik: Tyszkiewicz és Śniatała
- adja ki a parancsot Suchta.
- A negyedik ezred milyen pozíciót foglal el?
- Az első erőd jobboldali földhalmát.
- Mi a feladatotok?
- Nem hagyni az első erődöt hátulról bevenni.
- Íme, a lobogótok, Suchta ezredes.
- Kiváló, ezredes.
- Éljen a negyedik ezred és vezére, Suchta ezredes!
- Vivát! Vivát! Vivát!

Aleksander Suchta szemét könny borítja el, de ezek a büszkeség és elégedettség könnyei, nem ejtenek csorbát egy vezér becsületén.

Az ötödik ezred élén Rovar áll, húga távolról fogja fivére sorsát követni. A hatodik ezredet az egyszemű Michalski, a hetediket Kreciński vezeti. Krecińskinek a háború után ezt írták otthonról a szülei:

„Nagyon örülünk, hogy ezredes lettél. Most már bizonyára nem fogsz

az udvaron rohangálni a fiúk után “.

Úgy látszik Kreciński ezredes kissé keveset ült Varsóban a könyvek fölött, s túl sokat időzött az udvaron; már csak ilyen egy katona természete...

Tomczyk vezényli a nyolcadik ezredet, Słabik a kilencediket. Grątkowski a tizedik ezreddel, Bienkowski a tizenegyedikkel és Górecki tábornok a tizenkettedikkel az erőd közepén fognak állni a lobogó mellett.

A támadók csak három ezredet számlálnak, erejüket nem kell nagy területen szétszórni, minél kevesebb a vezér, annál jobb. A támadás közepét Wojciechowski vezeti, a bal szárnyat Forysiak, a jobb szárnyat Tyczyński.

A sáncokon vagyunk. Felhangzik a hadikürt.

— Minden rendben?

Suchta ezredes jelenti:

— Śniatała katona a negyedik ezredből el kíván köszönni a testvérhúgától.

— Helyes. Ki akar még elköszönni a húgától, unokanővérétől, barátnőjétől?

A bal földhalom vezére, Rovar nem akar búcsúzkodni, nem szabad meghatódnia az ütközet előtt; a kis Krawczyk kikönyörögte, hogy a húga, Julcia ott lehessen mellette. S mivel az oldalsó erőd nincs kitéve veszélynek, így megengedték neki, hogy berendezzen ott egy mentőállomást s még egy ágyat is adtak neki a tábori kórházból.

— Śniatała katona a negyedik ezredből, lépj elő és búcsúzz el a húgodtól.

Előre szaladt Śniatała Helenka, akit a kislányok Cigánylánynak hívnak, mert olyan napbarnított. Forrón és szeretettel átölelték egymást a bátyjával. Mindketten elsírták magukat. Az pedig már a michałowkai háborúból tudvalévő, hogy aki a csatatéren sír, az sebesülten vagy betegen a tábori kórházba kerül. Így hát az irgalmasság nővérei szárnyuk alá vették Czesiek Śniatalát és nem vett részt a csatákban.

Itt teszem hozzá, hogy a kórházban öt ágyunk van, a kórházat egy sánc veszi

körül, a vezetése pedig egy személy kezében összpontosul, Boński ezredesében. Boński ezredesnek csak egy keze van, mert gyerekkorában a szecskázógép levágta a másikat. Bizonyára emlékeztek a bicegő Wajnrauchra Michałowkából; ott ő irányította a kórházat.

Egy hosszú, átható, harci kürtszó, előre!

— Előre!

A támadók közt az első Aleksander Balasiński gyorsan keresztet vetett, lehajtotta fejét, mint egy dühödt tulok és támadásba lendült.

Íme a „Wilhelmówka” újság haditudósítójának távirati jelentései a harcmezőről

4 óra, 10 perc.

A támadás első bátor rohamát visszaverték. — Czarcínski katonát letartóztatták az ellenfél veréséért és kínzásáért. Tomczuk katona kitűnt vitézségével.

Kibocsátásra került egy kiegészítő körlevél, miszerint mindenkit letartóztatnak, aki inget szaggat. Csak lökni szabad, vagy kézzel lehúzni a sánctól.

Tábori kórház, 4 óra, 15 perc.

Sebesültek: Niemczuk (sírt); Smolarek, Idősebb Pajer, Dąbrowski, Maciejewski (eltépett ingek). — Az irgalmasság nővérei összevarrják a sebesülteket. Életveszély senkit sem fenyeget.

4 óra, 30 perc.

Visszaverték a második támadást.

A második ezred vezetését Stachlewski, a nyolcadik ezredét Tadeusz Dąbrowski vette át. Letartóztatottak: Andrzejczyk és Kopeć. Kitűntek: Machlewicz, a Kis Pyrzak és Królikowski unokatestvérek, és az egész negyedik ezred; mivelhogy a második támadást Suchta földhalma ellen indították.

4 óra, 45 perc.

Visszaverték a harmadik támadást. Nowakowski katona visszaszerezte az első erőd Faszczewski által már megkaparintott lobogóját. Walczyński szanitéc önkényesen elhagyta a kórházat és a védelem seregeiben küzdött. A támadók közül Sent a visszavonulást jelző kürtszó után harcolt. Tykwińskit hátbaverésért letartóztatták.

Tábori kórház.

Zatorska irgalmas nővér a saját sapkáját adományozta egy sebesültnek, aki elvesztette sapkáját az ütközetben. Paulina nővér egy olyan sebesültet ápolt, aki részt vett a házikója támadásában. Kitűntek: Rosińska, Sarnecka, Łuczowska és sokan, sokan mások. Dicsőségükre a szerkesztőség egy szíve mélyéről jövő: Vivát! – tal adózik.

4 óra, 55 perc.

Az első erődöt bevették. Részletek levélben...

Amint az köztudott, a támadók levették a felsőjüket, hogy megkülönböztessék magukat a védelemtől és ingben harcoltak. És íme, a támadók fortélyhoz folyamodtak, egy részük elrejtőzött a sánc mögött, felvette a felsőjét, észrevétlenül elvegyült a védelemmel, és zűrzavart s pánikot váltott ki. Mielőtt a védelem felfogta volna, mi történt, az első erőd lobogóját bevették.

Górecki ezredes teljességgel alaptalanul háborgott. Nem elegendő vitéznek lenni, előrelátónak, jó megfigyelőnek és óvatosnak szükséges lenni, mindig felkészültnek az ellenség fortélyaival és csapdáival szemben. A harag nem tartott sokáig; a második erődnél aláírt békeszerződés összebékítette a támadást és védelmet, a többit pedig elrendezte a két tábor a tábortűz melletti közös éneklése, az élőképek a görögtűz fényében és a tűzijáték.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

*Levelek — Drága szüleim, amit nektek is kívánok — A Doktor nem tud levelet írni — Az otthoni
visszhang*

Nem lehet a táborról írni úgy, hogy ne említsük, ha csak néhány szóban is a leveleket. Hisz levelet minden nap kap néhány fiú, írni pedig nagy lárma, nagy kalandok és számos panasz közepette írják őket, heti egy alkalommal.

— Doktor, kérem, ez itt elvette a tollamat, nem akar tintát adni, elkente, összepacázta, tolakodik, zavar, les...

Aki tudja, milyen nehéz két fiúnak egyetlen tintatartót egyetértésben használni az asztalnál, az olyan természetesnek látja a veszekedést levélírás közben, mint azt, hogy az ember lehunyja a szemét, ha elalszik, vagy megtörli az orrát, ha náthás.

— Doktor, ez itt állandóan lökdös.

— Nem is lökdösöm, összepacázta a lapot és most velem kötözködik.

— Doktor, ez itt azt írja: drága szüleim, amit nektek is kívánok, de nem írja hozzá, hogy: egészséges vagyok.

— Mert nekem így tetszik, te meg eredj innét!

Más leveleinek meglesése nem a jólneveltség jele, ám az: „egészséges vagyok” elhagyása legalábbis szórakozottság.

— Doktor, mennyi a súlyom, mert elfelejtettem, de meg szeretném írni. — És elégedetten lejegyzí: „*Dicsértessék a Jézus Krisztus. Egészséges vagyok, 57 font²⁹ a súlyom, erdőbe járok és fürdözöm és egészséges vagyok*“.

— Szamár, kétszer írja, hogy egészséges.

— No és aztán? Mert elfelejtettem...

---

29 Font – régi súlymérték, 1 kg körülbelül 2,2 fontnak felel meg, így 57 font körülbelül 26 kg (a Ford.).

S csak úgy, mint Michałowkában, itt is némelyek azzal a kéréssel fordulnak a Doktorhoz, hogy írja meg helyettük a levelet.

— Ne menj a Doktorhoz, mert meggyötör, ha neki kell megírnia a levelet.
De Tomek inkább odamegy, mert így szebb lesz.

— Megírom, hogy a szakácsnő a mosogatóronggyal kikergetett a konyhából?

— Nem, csak hogy a konyhában szárítom a gombákat.

— Hát azt, hogy az ügyeletes szemetet tetetett a levesedbe?

— Ááá, az számárság.

— Hát azt, hogy éles füvet téptél és elvágtad az ujjadat?

— Óóóó, szegény kisbaba, bibis lett az ujjacskája.

— Mennyen má'! — Tomek már mérges amiatt, hogy a Doktorhoz fordult.

— Hát az öcsédet üdvözljük-e?

— Óóó, ugyan már, nem fogom üdvözölni.

— Hát akkor tán csókoltatni?

— Még mit nem?

Ez a Doktor egyáltalán nem tud levelet írni. Legjobb, ha csak azért megy hozzá az ember, hogy rajzolja fel a sorvezetőt, a levélírással pedig meg kell kérni valamelyik fiút...

Stefan Frankowski ír, Kazik Frankowski pedig a tollát jár mártogatni, és szegény nem is sejti, hogy a bátyja épp egy végzetes vádiratot fogalmaz róla: *„Drága szüleim, egészségesek vagyunk, én 59 fontot, Kazik pedig 52 fontot nyom, és Kazik rosszul viselkedik. Naponta ötször étkezünk, és Kazik a fiúkkal szaladgál, és azt kiáltozza: „te számárfej“ és mindenkibe beleköt és Piechowicz bíróság elé akarja idézni. Vajon Jadzia egészséges-e és a mama írja meg, hogy Kazik viselkedjen jól. Vizontlátásra “.*

A levelet befejezve, Stefan megjegyzi:

— Várj csak, kapsz majd a mamától.

A gyermekek leveleiben különböző újdonságokról olvashatunk: Áfonyát szedünk, éneklünk és B. úr hegedül, a hálóterem olyan tiszta, hogy egyetlen poloska sincs az ágyban, ötöst kaptam magatartásból, húst, azt itt minden nap ész, csak pénteken nem ész húst.

„Találkozzatunk Stachával, — írja Janek, — Stacha tegnap átvette a levelet és hízott 4 fontot és kezitcsókolom a papának és a mamának 100.000.000-szer “.

Panaszokat is olvashatunk a levelekben: a fiúk csúfolódnak, verekednek, öszszerombolják a kisházakat. Szomorú vagyok a mama s papa miatt. Kérdéseket is olvashatunk a levelekben: vajon a nagybácsi talált-e munkát, kifakadt-e Manusia fekélye, Janus meggyógyult-e már, megvolt-e már a keresztelő és hogy hívják a picit?

És utasítások is olvashatunk a levelekben: Wicuś ne írjon, mert nem tudom az írását elolvasni, Polek hozza ki az állomásra az új sapkám, a mama üdvözljön mindenkit az egész udvaron. Suchta ezredes pedig kérdezi, hogy Karola cseréli-e a könyvtári könyveit, mert ha nem, akkor inkább írassa őt ki a könyvtárból, mert két hétnél tovább nem szabad a könyveket magunknál tartani.

A szülők leveleiben tanácsokat és intelmeket olvashatunk: légy jó, hallgass a Doktorra, és híreket, leggyakrabban vidámakat, a gyermekek szórakozását nem elrontandó. Apu egészségesebb, Maniek dolgozik és öt rubelt ígértek neki egy hónapra, Władzia pedig Kielcéből azt írta, hogy Karol küldjön neki téli cipőt, mert a mostani már elfeslett és nem bírja ki a telet.

Csak olykor hangzik el: az egészségem nem túl jó, — az anya panaszában. Szpakowskiéknak meghalt az aprócska fiuk. S az aggódó kérdés: nem vagy szomorú, nem húz haza szíved?

Olykor otthon epedezik valaki.

— Gyere már haza, — írja Varsóból Stefan a fivérének — mert most nincs kivel verekednem.

Egyszer Jakubowski, és erről külön is illő említést tenni, azt írta, hogy jó a kedve, csak olykor esténként „epedezés fog el, gondolataim a szeretteimhez repülnek“.

Ó, mily türelmetlenül várják a fiúk az otthoni leveleket. Amikor a három Gajewski fivér lapot kapott, mindegyikük elsőként akarta elolvasni, összevere-
kedtek, a lapot megszagatták, csak utána békültek ki, összeillesztették a lapot,
úgy olvasták. Nem volt könnyű, mert meg volt gyűrve.

Boćkiewicz ágyba fekvéskor, minden este ugyanazt a kérdést teszi fel:

— Doktor úr, kérem, biztos azt fogja mondani Doktor úr, hogy elviselhetetlenül unalmas vagyok, és hogy már nem bír elviselni, de mondja meg Doktor úr, mit gondol: fogok én holnap levelet kapni?

— Öt levelet fogsz holnap kapni, csak mihamarabb feküdj le és aludj.

— Csak azért mondja ezt Doktor, hogy megszabaduljon tőlem — folytatja Gólya, tizedszerre is lelapogatva a párnáját és kiegyengetve egy gyűrődést a lepedőn.

Mígnem valamelyik fiú rá nem ripakodik:

— Gólya, lefekszel, vagy sem? Miattad nem tudja a Doktor elkezdni a mesét!

A levélírás során minden héten valaki felborítja a kalamárist³⁰. A második héten Balasiński öntötte ki a tintát, ugyanaz a fiú, aki a háborúban először lendült támadásba.

---

30 A tintatartó régies neve (a Ford.).

HUSZADIK FEJEZET

A tisztáson — Botlabda, kígyó és dámajáték — Mesék a Sárkányról

A tábor kiserdeje és a nagy erdő közt egy tisztás húzódik. Ha bizonytalan az időjárás, vagy már nincs idő az erdő mélyére sétálni, kijárnak a tisztásra és mindenki azt csinál, amit akar.

A fiúk egy része botlabdázik³¹. Egyesek elvesztik a térfelületet, mások pontot szereznek. Van itt dobó, elkapó, félpályás, kiváltás, hosszabbítás ; ferde labdák, amik nem játszanak, olyanok, akik egy kézzel kapják el a labdát, s olyanok, akik azt kiáltják:

— Ne kapd el, kiesel.

Néhol elvesznek a labdák, vagy elrepednek, néhol egy számár lép a pályára, és elvesztik miatta a térfelet; másutt valaki szándékosan keresztezi a pályát, hogy a térfelet megszerezze. Azok pedig, akik megszerezték, sapkájukat éljenezve a magasba dobálják...

Egy távolabb eső helyen versenyeznek, fogócskáznak vagy sárkányt eregetnek.

A szél erős, a sárkány szépen felemelkedik, a sárkány óriási, lécekből készített keretre erősített vászonból készült, farka három könyöknyi is megvan.

— Felröpül.

— Nem röpül fel.

— Felröpül.

— Ó, röpül,

— Ó, leesik.

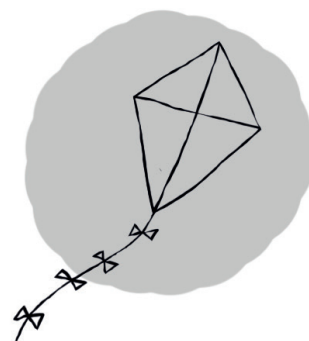
— Nem jó a szél.

A szél jó, csak a sárkánynak nincs súlya a farkában. Négy vászonsapkát hozzákötnék a farkához, hogy legyen súlya.

---

31 A botlabda játék szabályainak megfelelő elnevezések (a Ford.).

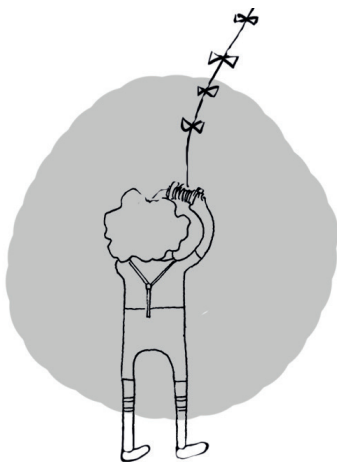
- Most fel fog röpülni.
- Ó, röpül.
- Ó, de szép egyenletesen száll.
- Húzd meg a zsinórt!
- Ne húzd!
- Milyen kicsi.
- Milyen farka van.
- A sapkák már nem is látszódnak...
- Szeretnék olyan magas lenni, mint a sárkány.
- Tán még nőhetsz, várj csak...

Amott kígyót formálnak a fiúk: megfogják egymás kezét, húszan, harmincan, a legerősebbek vezetnek, kanyarognak, a kígyó tekeredik, növekszik; minél közelebb van valaki a végéhez, annál nehezebben tartja a lépést, mígnem a tíz fiú alkotta fark-rész nagy lendülettel leszakad és felborul.

Másutt elterültek a fűvön, dámajátékoznak és malmoznak, az elővigyázatosak már előre tisztázzák:

— Lehet hátrafelé ütni, vagy sem? Ráfújással játszunk vagy nem? Csak szólok: súgni és csalni nem szabad.

Kezdetben könyveket is vittek a tisztásra, de Achcyk egyszer elvesztett egy könyvet, amelyiknek az elején a vademberekről volt szó, aztán egy patkány temetéséről, aztán már el is felejtette, mi volt benne, mert tovább nem olvasta. Így megtiltották a könyvek erdőbe vitelét. De Achcyk megtalálta a könyvet, ráadásul még egy sapkát is talált. Kis Wiktor gondjaiba vette a játékokat és a könyveket, úgyhogy újra ki lehet őket vinni a tisztásra.

Jakubowski a fogolymadarakról olvas, a pintyek nászáról, a sünről.

— A sün hernyókkal táplálkozik.

— Látod: veled táplálkozik, mert te egy hernyó vagy.

— Fejezd be, maradj csöndben, ne zavarj.

De a legrosszabb az, ha valaki a meséket zavarja...

Michałówkában Najmajster mesélte a legszebb meséket, Wilhelmówkában Kaza. Ez nem azt jelenti, hogy mások nem tudtak mesélni, de vagy nem olyan érdekeseket mondtak, vagy nem annyit, vagy nem olyan hosszúakat.

— FigyeljeteK tehát.

Általában csak néhányan kezdik el hallgatni; de mindig jön valaki, aki odajön, aztán letérdel, majd leül, s a hallgatók tábora növekszik.

— Ne toladjatok, mert nem lehet beszélni.

Olykor valaki a mese közepén érkezik, de ismeri az elejét vagy kitalálja. Ám meglehet, hogy már nem képes átlátni az összefüggéseket és szomorúan távozik, vagy várja a következő mesét, időközben unatkozik, s nem hagyja a többieket figyelni.

Némelykor valaki egy fontos hírrel szalad oda, látja, hogy mesemondás zajlik, elnémul és gyorsan továbbáll.

— A királylány tehát megy... mendegél... megy az erdőn át, de már olyan szomjas, hogy csak na. De lenéz s látja, hogy egy folyó, egy patakocska folyik el előtte. Ezt pedig szándékosan csinálta így a varázsló, aki épp az ördöggel kockázott.

— Ó, nézzétek, milyen kisbogár.

— Hol a kisbogár?

— Csönd legyen már azzal a kisbogárral. Ha nem akarjátok hallgatni, eredjetekek innen!

— Szóval a királylány ezt nem tudta s ivott a vízből és rögvest teljesen feketévé változott. De sebaj. Megy... mendegél. De lenéz a kezére: fekete, lenéz a lábára: az is fekete, teljesen, mintha tintába mártották volna.

— Te, abba hagyod a homokkal való dobálózást?

— Akkor te miért dugsz szalmát a fülembé?

— Hogy azt hidd, egy légy mászkál a füleden, s vakarózz.

— Akkor én is azért, hogy vakarózz.

— Hé, ott, hagyjátok már abba.

S megint a legérdekesebb résznél, ahol a vitéz emberfeletti erővel már nyakig visszavarázsolta a királylányt, mert a fejet a legnehezebb, megint talál valaki egy lyukas levelet, vagy egy döglött cserebogarat vagy észrevesz a szomszédja kezén egy szemölcsöt. S megint csak:

— Hagyjátok már ott abba, eredjetekek innen! — Egyik-másikat még hókon is csapják, ha már nagyon visszaél a hallgatóság türelmével.

— A királylány pedig az oroszlánal beszállnak az utolsó hintóba. Amikor a palota vendégei meglátták, hogy a királylány egy oroszlánal ül egy hintóban, borzalmasan megijedtek.

A mese a vége felé jár, a befejezés így szól:

— Én is ott voltam, mézes bort ittam; a bajsomra ráragadt, a szájamban nem maradt.

— Két lyuk van a szám felett, a mesének vége lett, — mondja valaki nehezen feltápászkodva, bicegve, mert elülte a lábát.

A többiek, akik ottmaradtak, telhetetlenek, könyörögnek:

— Mesélj még. Ha fáradt vagy, mondj egy rövidet.

— A „Hófehérké”-t ismeritek?

— Én ismerem, de nem baj.

— Annak nem „Hófehérke” a címe, hanem „A hét törpe”.

— Akkor meséld te, ha olyan okos vagy.

Úgy a legrosszabb mesélni, ha valaki más is ismeri az adott mesét. Te úgy mondd: „a sárkánynak kilenc feje volt”, erre a másik megjegyzi: „nem is igaz, mert tizenkettő”.

— Nem igaz, mert kilenc, mert így mesélte a Doktor Psaryban...

— Te úgy meséled, hogy a királyleányt ezüst ládába fektették, erre a másik: „látod, nem is, mert aranyba”.

— Igenis ezüstbe, csak a foglalata volt arany. Lehet, hogy te másképp hallottad. S a hallgatóság máris türelmetlenkedik:

— Ha ismered, akkor eredj innen és ne hallgasd.

De amaz nem akar elmenni, mert hiszen nem engedi, hogy a hozzá közelállókát tévedésbe sodorják...

Legjobb teljesen új mesét mesélni.

— Belefektették a királyleányt a koporsóba.

— Bizonyára színaranyba? — feltételezi valaki.

Ha azt a választ hallja, hogy „ezüstbe”, nem veszekszik és elhiszi.

S egyik mese hömpölyög a másik után. A királyleányról, aki egy rákhoz ment feleségül, a hercegről és a fiúról, az ördögről, a betyárokról, az ostobáról, a magától ütlegelő botról, a sárkányról. A sárkányról szóló mesék a legérdekesebbek, a legszebb sárkányos mesét pedig Kaza ismeri; a néninek mesélte, aki együtt lakik Kaza szüleivel, a mese a könyvben húszoldalas volt. Micsoda sárkány ez: „száz mérföldre hall, ezer mérföldről pedig kiszagol mindent, az ereje pedig akkora, hogy a világot is szétvetné és még a tigristől sem fél”.

— Te jó ég! — kiált fel valaki, mint aki megijedt.

— Eredj már, látod, milyen vagy.

Mert Kaza megsértődhet, hogy gúnyt űznek a meséjéből és van, hogy nem akar tovább mesélni. A kis Sulejewski kapitány pedig felsóhajt:

— Én még sosem láttam sárkányt...

Kezecske két mesét tud, a kisbárányról, akinek ha azt mondják, hogy: bárányka, rázd meg magad, és az egész szoba tele lesz pénzzel, és a katonáról meg az asszonyról.

— Öreg, de hosszú a lábad — mondja az asszony.

— Mert hosszú utat tettem hiába — mondja az öreg.

— Öreg, de rövid a karod.

— Mert a háborúban jártam.

Ilyen meséket tud Kezecske, aki nem akart a nőknek egyenjogúságot adni...

A nevelők pedig, ha kedvük szottyan, szépen mondanak mesét; ha pedig nem, akkor csak úgy, hogy letudják a feladatot.

— Meséljen a Doktor! Milyen rossz a Doktor, mi pedig milyen jól viselkedünk. Mondja el!

És már úgy tűnik, hogy meggyőzték a Doktort, mert az gondolkodóba esik, majd hirtelen megszólal:

— Elmesélek nektek egy szörnyű történetet a nyaggató Gólyáról, aki mindig előre tudta, mi lesz az ebéd és Tomek Galasról, akinek szemetet raktak a levesébe. Egyszer volt egy Gólya, egy nagy, nagy...

— A Doktor biztosan azt fogja mondani: bamba, — találgatja Boćkiewicz.

A nevelő urak különben is méltatlan módon lekezelik a meséket. Például a legérdekesebb pillanatban trombitálnak ebédre és a fiúk elkésnek.

— Hol voltatok? — kiabálja a nevelő olyan mérgesen, hogy az félelmetes.

— Mesét hallgattunk.

— Az ebéd fontosabb a mesénél — kiabálja a nevelő. — Az ebéd nagyon fontos — kiáltja.

— Igen, igaz, a mesék is fontosak, de az ebéd is fontos — mondja végül.

— Lehet, hogy a mesék fontosabbak az ebédnél, de az ebédről nem lehet elkésni — fejezi be a nevelő.

Ámbár meglehet, hogy a mesék mégiscsak fontosabbak.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

Végzetes szombat — Karórépa — bunkó — kém — S ismét felragyog az egyetértés napsugara

Fekete felhők gyülekeztek az égen. Végzetes nap volt. Reggel eljött a táborhely szomszédja, az ősz Piotr Łój, és azt mondja, a fiúkra szeretne panaszt tenni a tanár uraknál. A fiúk legalább húsz karórépáját³² kitépték a kertjéből.

— Pénzben mérve nem olyan nagy a kár, de neki még ennyije sincs, hogy fedezze.

— A legelő földje silány, a munka sok. Vetek ebből is kicsinykét, abból is, oszt még a fagy is tönkreteszi, a nap is kiégeti.

Hát miye van Piotr Łójnak? Egy kis kunyhója meg öreg csontjai, amik már jóval inkább a földhöz tartoznak, mint evilághoz. E nyáron a felesége meghalt, most olyan árva, mint egy elveszett bárány. Járkálni és őrt állni nem tud, mert öreg.

— Elmegyek — gondolja — megkérem, hogy a fiúk ne nyúljanak hozzá, hátha meghallgatnak.

Mennyit dolgozott ő életében megboldogult feleségével egyetemben. A felesége nyolc évig betegeskedett, de könnyű halála volt. Ül egyik este Piotr Łój, a felesége pedig így szól:

— Pietr, Pietr.

— Mit szeretnél, Franusia? — kérdi Piotr.

— Igazítsd meg a lábam — mondja. Megigazította a lábát, alá tett egy párnát, talán így jobb lesz neki. És így halt meg... mint ahogy a szó elhal...

— Ki tépte ki a karórépát Piotr Łój legelőjéről?

— Én — hangzott fel a csöndben egy hang.

— És még ki?

---

³² A karórépa megközelítőleg gömb alakú, alsó részén zöldes-sárgás, felül pirosas-lilás héjú, fehér vagy sárga húsú, édes-kesernyés, a retekre és a karalábéra emlékeztető ízű gyökérgumó. Napjainkra visszaszoruló, étkezésre, állati takarmányként hasznosított növény (a Ford.).

— Én is... meg én is...

— Senki több?...

— Én ott voltam, de nem téptem.

— Ki volt még ott, de nem tépte?

Még négyen felálltak.

— Miért engedtétek, hogy a többi kitépje a karórépát?

— Mert a karórépa nincs elkerítve.

— Nincs elkerítve? Ahh! Mert Piotr Łój megbízik bennetek, mert 70 évig bízott az emberekben, hogy tiszteletben tartják a tulajdonát. Piotr Łójnak nincsen vasládikója, sem nehéz fedelű skatulyája. Piotr Łój úgy véli, hogy a legjobb kulcs, a legerősebb kerítés az emberi becsületesség. Szomorú, hogy csalódnia kellett.

— Kifizetjük, — mondják a fiúk.

— Piotr Łój azt mondta, hogy nem fogad el fizetséget...

— Történt azonban egy még szomorúbb dolog. Talán jobb el sem mondani...

— Mi történt? — csodálkoztak a fiúk.

— Mi lehet még rosszabb? Mi lehet szomorúbb, mint a kitépelt karórépák?

Néhány fiú kiment a mezőre Wojciech pásztorhoz, összevesztek Wojciechkel és haragjukban ezt a gyalázkodó sértést kiáltották felé:

— Bunkó!

Ezzel még nincs vége. Az egyik nevelő megtudta, hogy bunkónak nevezték a pásztorot. Arra gyanakodva, hogy egy társuk súgta be neki a dolgot, a többiek szörnyű szót vágtak az arcába:

— Spion!

— Bunkó spion!

— Tudjátok, gyerekek, vannak olyan szavak, amik úgy sebeznek, mint a kés, szavak, amik mérgeznek, szavak, amik tüzet szítanak. Tudjátok, gyerekek, hogy az emberi beszéd olyan, mint a folyó, amiből falvak ezrei és városok százai isznak, a szavakból miként a vízből merítve? E beszédet isszák az emberek, a fák, az erdők, kenyérral bevetett mezők. Nem szabad e tiszta vizet zavarossá tenni, nem szabad megfertőzni; mert kiszárad a gabona, elsárgulnak a fák és kihalnak az emberek. Az emberi beszéd olyan, mint egy öreg erdő. Ezernyi gyönyörű fa és színes virág. De itt-ott a homályban, a sárban, egy vihartépte törzs tövében, a száraz levelek alatt gonosz mérgeskígyók sziszegnek, gyilkos viperák sziszegnek. Feküdjenek csak a homályban, ne zaklassa őket senki.

Bunkó, ez egy gonosz, kegyetlen szó, amely retteg a naptól, gyűlöli a fényt. Ezt a szót mélyre el kell ásni, és nehéz kővel kell beborítani. Nincsenek bunkók, csak emberek vannak...

Piotrnak kitepték a karórépáját — ő megbocsát nektek; de Wojciech nem bocsát meg, mert a füle mellé suhintottatok egy olyan átkozott szó-ostorral, amiről el akar felejtkezni és ehhez joga is van..

Fiúk, hogy tudtatok bennünket így megsebezni? Hogy akarjátok, hogy bízzunk bennetek, amikor ti magatok nem bíztok bennünk? Azt hiszitek, hogy a nevelők kémeket tartanak közöttetek? Miért lenne rájuk szükségünk? Akik a karórépát tépték, nem maguktól ismerték-e be egy perccel ezelőtt? Akik egyedül mentek

fürödni, akik tönkretették Paulinka házát, vajon nem ismerték-e be maguktól? Csak az igazságtalannak van szüksége kémre, vajon mi bármikor igazságtalanok voltunk veletek?

— Mi ezt csak haragból mondtuk, — magyarázzák a fiúk.

— Pontosan. Amikor az ember jól érzi magát a világban, amikor egészséges, dolgozik és a munkájáért fizetséget kap, s ez elég az életre, amikor senki sem bosszantja, nem alázza meg, nem használja ki, az ember jókedvű és tisztelettel beszél, — harag nélkül, átkozódás nélkül, gúny nélkül. Ám amikor észreveszi, hogy megsebzik, és ő nem képes megvédeni magát, mert gyöngé, tehetetlen, akkor jogos, ám tehetetlen haragjában egy olyan szót vet ki magából, amit később talán megbán.

De előfordul, hogy másként van. Van úgy, hogy valami rosszat tettem, és szomorú vagyok, és nyomaszt a lelkiismeretem. Valami, mint a fogfájás, zavar, nyugtalanít. Szeretnék elfelejtkezni róla, de nem tudok. Így mérgelődöm, és keresek valakit, akin kitölthetném a mérgemet. És ma pontosan ez történt.

Kitéptétek a répát — ez volt az első gonosztett. Nyugalanság töltött el benneteket. Megszégyenítettétek a szegény pásztort — a nyugalanságotok erősödött. Szörnyű, aljas gyanúperrel éltetek az egyik társatok és ellenünk, nevelők ellen. Ilyen volt e mai szomorú napnak a befejezése.

Nagy kár, hogy így történt, nagy kár, hogy éppen ma történt mindez, amikor mi, nevelők meg akartunk kérni benneteket valamire, amikor egy bizonyos közös tetre akartunk benneteket felkérni a tábor érdekében.

— Mi volt az a kérés, mit kellett volna tennünk?

— Miért nem akarja a Doktor úr megmondani?

— Mert úgysem lesz belőle semmi.

— De mi szívesen megteszünk mindent.

— Nos, olykor előfordul, hogy tűzvész, vagy árvíz, vagy járvány pusztít. Egyesek elmenekülnek a szerencsétlenség elől, mentik a vagyonukat, kizárólag

önmagukra gondolnak. Mindig akadnak azonban vállalkozók, akiket senki sem hívott, mégis önként vetik magukat a lángokba, hogy kimentsenek belőlük egy gyermeket, vizet hordanak vagy homokzsákokat töltenek az árvíznél, vagy betegeket ápolnak.

— Tűzvész... árvíz? — máris felpattannak helyükről, és rohannának segíteni.

— Nem, nem árvíz, de olyasvalami, ami szintén önfeláldozó önkénteseket igényel.

A tábor gondnoka panaszolta, hogy rendezetlenség van az árnyékszéken. Szeretnénk ügyeleteseket kérni tőletek. Ha naponta négy fiú reggelitől ebédig és ebéd-től estig, ügyelne a rendre, ez nagy hasznára válna a tábornak...

S ugyanazzal a lelkesedéssel, amivel az imént a lángokba akartak rohanni, most elkezdtek feliratkozni az ügyeletekre.

— Nem szabad elfeledni, hogy maga a munka kellemetlen és hogy lesznek ostobák, akik kinevetnek majd titeket. Ezt szükséges előre jelezni, mert akik feliratkoztak, még időben kihúzhatják magukat a listáról.

Senki sem akarta kihúzni magát.

— Tehát holnaptól.

— Holnaptól.

— És lehet számítani rátok?

— Ó, lehet.

A fiúk ez esetben sem éltek vissza a nevelők bizalmával. Még aznap megállapodtak, hogy másnap bocsánatot kérnek Piotr Łójtól és Wojciech pásztortól, midőn azok eljönnek az istentiszteletre, és ma este a teremben a Doktor nem fog mesét mondani, nem azért, hogy megbüntesse a fiúkat, hanem mert nagy volt a bánata.

HUSZONKETEDIK FEJEZET

Kedves-telep és Kopasz-hegy

BEVEZETÉS

Elbeszélésem legnehezebb fejezetéhez érkeztem: két település keletkezése, fejlődése, vezetése és élete történetéhez. Tudvalévő milyen nehéz és vesződéses munka a történészé, aki legendák, ellentmondásos híresztelések s nem mindig hiteles dokumentumok alapján kívánja a történelmi igazság építményét megfaragni. Ha tehát imitt-amott hiba, esetleg pontatlanság csúszik a történetbe, vagy netán őszintén meg kell vallanom, hogy valamit nem tudok, előre is bocsánatot kérek.

I. A TÁBOR ELSŐ KUNYHÓJA

Az indiánokról szóló fejezetben nyomatékosítottam, hogy az íjászok földbe vájt barlangokban laktak és csak a tetőt készítették ágakból. Klimczak barlangjának teteje olyan erős volt, hogy nem eresztette át az esőt, Stachlewski üregében két téglá is volt, az élelmiszer-tartalékok és a lovaknak szánt szalma tárolására lyukakat ástak, ám ezek nem kunyhók voltak, inkább csak fekhelyek.

Ki építette Wilhelmówkában az első kunyhót? Én azt állítom, hogy Siedlicki és Dawidczyński, ám vannak olyanok is, akik Bartyzek nevéhez kötik e halhatatlan felfedezést.

Bartyzek látott vidéken katonai vászonsátrakat, eszébe jutott, hogy a vásznat lehet ágakkal helyettesíteni, és hamarosan Pogłuddal és Dąbrowskival egyetemben hozzáláttak a tábor első kunyhójának megépítéséhez.

Lehetséges, hogy párhuzamosan történt, egy dologra azonban érdemes felhívni a figyelmet. Siedlicki kunyhója egy fának támaszkodott, ami nagyon megkönnyítette a munkát, mivel a fa törzse a kunyhó egyik falát alkotta s közben a másik két fal támasztékaul is szolgált. És a következő napon a kunyhókat a fák mellé építették. Csak később tanulták meg fenn összekötni a három, ferdén

talajba tűzött botot, amely a két oldalsó és hátsó fal tartószerkezetét alkotta. Véleményem szerint, e kétségtelenül nagyjelentőségű fejlesztést Bartyzeknek köszönhetjük, aki kunyhója építését a katonai vászonsátrokról mintázta.

Állításomat még egy ténnyel alátámasztom. Siedlicki és Dawidczyński az erdő mélyén elrejtve építette meg kunyhóját, abban a hitben, hogy nem szabad kunyhókat építeni, Bartyzek, Pogłud és Dąbrowski pedig az út mentén fekvő dombon választottak építési területet, ahol minden nap elhaladtunk fürdeni, tehát ez immár mindenki szeme láttára történt, miután a vonatkozó engedélyeket meghirdették.

Nem szeretném kétségbe vonni az ellenfelek jó szándékát, döntsék meg bizonyítékaimat, és hozzák fel saját érveiket. A dolgot azonban azért is tartom fontosnak, mivel két, a sors által kegyetlenül megtépázott földönfutó vándor védelmében lépek fel. Bartyzek gyönyörű kunyhója a tábori turnus végéig fennállt, ott lakott a későbbi Kopasz-hegy település polgármestere, ott volt a Könyvbarátok és a Magányosokat Gondozó Egylet székhelye is. Hát Siedlicki és Dawidczyński? Ó, mily gyakran csalódásokkal és fájdalmakkal teli az élete azoknak, akik új utakat törnek az emberiség számára!

Amikor Siedlicki kunyhóját lefotografálták, nem volt szép, mivel az első volt, s így természeténél fogva tökéletlen, ám amikor kiadták az engedélyt és számos korlátozással biztonságossá tették a kunyhóépítést, Siedlickinek és Dawidczyńskinek elfogyott a türelme a további erőfeszítésekhez és fejlesztésekhez, az ágak egy részét elajándékozták, elveszítették, a többit szétlopkodták s így a két fiú végig csavargó életet élt.

Amikor később megalakult a gazdag Kedves-telep, kiűzték belőle Siedlickit nyughatatlan, viharos természete miatt; Dawidczyński belekeveredett egy friss faágak letörését tárgyaló csúf perbe, néhányszor nekiállt másutt s mással építkezni, a munka felénél mindig összeveszett valakivel, állítólag kevéssel hazautazás előtt beiratkozott a Dalárda Egyletbe, és bebocsájtást nyert a „Lant” kunyhóba.

Siedlicki és Dawidczyński kunyhójának építésében állítólag a C csoportos Michałowski is részt vett. E híresztelés leellenőrizetlen, legendás figuráról van szó, talán valaki folytatja majd megkezdett munkámat és talál anyagokat az archívumokban, amelyek elegendőnek mutatkoznak a C csoportos Michałowski monográfiájának megírásához; én amúgy is roskadozom a felettebb nehéz feladat terhe alatt.

II. A KUNYHÓÉPÍTÉS ENGEDÉLYEZÉSE

Sikerült fellelnem egy dokumentumot, amely megerősíti a kunyhóépítés engedélyeztetését.

A tartalmából ítélve ez már a későbbi okiratok közül való, amelyet akkor szövegeztek, midőn a kunyhóépítés már jelentős fejlesztéseken esett át:

„Az alábbiakban kihirdetésre kerül a wilhelmówkai tábor minden lakója számára, hogy a vonatkozó előírások és korlátozások kötelező betartása mellett a kunyhóépítés engedélyezett.

1. *Az építkezésre kijelölt homokos, magaslaton elhelyezkedő, tehát elegendően száraz területek a következők: a vadkörtefa melletti domb az egykori erőd helyén, és az erdőn át a fürdőházba vezető országúttól balra eső domb.*

2. *A kunyhók nem épülhetnek túl közel a fákhöz, hogy az alapásánál ne sérüljenek a fák gyökerei.*

3. *Kunyhót csak az erdőben talált száraz ágból szabad építeni; minden kunyhó, amelyen friss ágat fedeznek fel, egyszer s mindenkorra leromboltatik, a tulajdonosokat pedig szigorú büntetőeljárás alá vonják, az összeg gally, legyen az száraz vagy friss, elkobzásra és társadalmi célokra átadásra kerül.*

4. *A gallyak minden erdőbe tett kirándulást követően ellenőrzés céljából megtekintésre kerülnek a tisztáson; a viták elkerülése végett minden építkezésre szánt, nagyobb és értékesebb darab tulajdonosának neve feljegyzésre kerül.*

5. Amennyiben egy közös kunyhó megépítését követően az egyik tulajdonostárs összevész a másikkal, és ki akar válni a társaságból, nincs joga követelni a már felépített kunyhó összerombolásátsaját ágainak visszanyerése céljából, jogában áll azonban követelni, hogy a legközelebbi erdei kirándulás során ugyanannyi mennyiségű és minőségű gallyat kapjon.”

A történésznek sikerült hozzájutnia egy ívhez a vámhatóság iratai közül, amely tudvalevően az erdő és a wilhelminówkába vezető tisztás határán működött:

„Ma a határon egy nagy rakomány építőanyag került átszállításra: Bednarski fiúvérek: két vastag gally, egy vaskos bot az állványozásra és 15 kisebb ág. Troszkiewicz: egy nagy ágas-bogas gally a kunyhó befedésére, 11 kisebb, és egy csokor nyírfavessző kötözés céljából.

Jeliński: 14 közepes méretű ág. Ulrich: egy közepes méretű, száraz, egész fenyő, három levél nélküli hosszú ág, és 5 kisebb. Elkoboztak két, friss, gyantától csöpögő ágat, a tulajdonosát azonban nem tartóztatták le, mert tanúkkal bizonyította, hogy az ágakat az erdőben találta, s nem pedig letörte. Ezentúl nem csupán a friss ágak letörése, de azok összeszedése is tilos”.

III. KEDVES-TELEP

Krakus legyőzte a szörnyeteg sárkányt, és létrejött Krakkó. Wars és Sawa egy kis halászkunyhót építettek a folyóparton, — ma egy nagyváros, Varsó emelkedik a helyén.

A tanult történész elnézően mosolyog.

Ki telepedett le legelsőként Wilhelminówkában a vadkörtefa melletti dombon és hozta létre Kedves-telepet? Őszintén válaszolok: nem tudom. Három kunyhó harcolt az elsőbbség dicsőségéért; közülük kettő nyom nélkül eltűnt, csupán egy maradt fenn, s ezt is többször átépítették s kétszer tulajdonost is váltott.

Emlékeztek a vadkörtefa melletti domb őstörténeti időszakára, ahol vadcsatározások folytak, ahol nem túl tartós homokházakat és felvonóhidakat építettek? Nos, amint azt egy jelentés hírül adja, elsőként Kowalczyk, Chruścicki és Maliszewski építettek a homokkunyhó mellé egy állandó jellegű kunyhó-szerűséget; ámde elkedvetlenítették őket a folyamatos ostromok, — odaadták a kunyhót Lokajskinak, aki aranylázban égett és a kunyhót a hozzá tartozó területtel együtt négy grossiért eladta egy ismeretlen nevű fiúnak. Honnan volt négy grossija, hiszen a pénzt a nevelők őrizték? Állítólag az erdőben találta.

Mi volt a kunyhó további sorsa? Nyoma sem maradt, a titok homályába vész minden.

Egy másik fáma szerint Ulrich Olsiewiczצל, Cigánnyal és Komával kezdték építeni az első kunyhót a dombon, aztán csatlakoztak a Bednarski fivérek, tüstént összevesztek s visszavették az odaajándékozott ágakat; Cigány is elvitt egy fontos gallyat kormánykeréknek a hajójába; Komát pedig azért nevezték el Komának, mert a barátsága ingatag volt, hol itt, hol ott barátkozott, mint egy komaasszony, s hamar megharagudott. A szerencsétlen sorsú kunyhó többi gallyát Zieliński örökölte meg. Amennyiben hát Kowalczyk kunyhójának vesztét a kitartás hiánya és a pénzsóvárság okozta, úgy Ulrich kunyhója belső viszályok miatt enyészett el.

A harmadik híresztelés a leginkább valószínűsíthető, mert állításait egy írásos dokumentum is alátámasztja: Troszkiewicz naplója.

Amikor a dombon a homokházak helyén pusztaság maradt, s csupán nyomokban látszódtak az erődsáncok és árkok maradványai, ahonnan a nedves homokot merítették a házak építéséhez, rögvest Siedlicki és Dawidczyński erdő mélyén épített kunyhójának felfedezése után, megjelent az üres dombon Troszkiewicz és nekiállt kunyhót építeni, ami az első napon nem sikerült, mert nem volt elegendő gallya, másnap viszont már sikerült. Troszkiewicznek Łęgowski segített, és állítólag Ulrich is, és állítólag Karaškiewicz is. Ulrich gyorsan kivált és csatlakozott Cigány és Koma tudvalévően szerencsétlen sorsú társulásához. Később

Troszkiewicz átköltözött a Kopasz-hegyre Bartyzek kunyhójába, a könyvbarátok második egyletének elnökeként; Karaškiewiczcel a későbbiekben Pilawskinál találkozunk, a Kopasz-hegyen. Aki pedig a számos szerencsétlenség ellenére hűséges maradt, s akit Kedves-telep talán legelső állandó lakójának nevezhetünk, az kétségkívül Łęgowski.

IV. JELIŃSKI KUNYHÓJA

Furcsa, hihetetlen, s mégis igaz. Mind Kowalczyk, aki ha nem is az első volt, ám az elsők közé tartozott, mind Łęgowski, teljességgel elszegényedtek: Kowalczyk a Kedves-telep gondnoka lett, Łęgowski annak a kunyhónak a kertésze, amelynek korábban tulajdonosa volt.

A Kedves-telep leggazdagabb, leggyönyörűbb kunyhója Jeliński kunyhója.

Jeliński a kopasz-hegyi Bartyzek tanítványa. A fához támasztott kunyhóépítés ősi módszere hamar kiment a divatból és az összes következő kunyhót már Bartyzek mintájára emelték. Ki kell ásni egy kerek vagy négyszögletes gödröt, nem túl mélyet, bele kell verni három, vagy négy vaskos faágat vagy botot oly módon, hogy fölül összeérjenek és támaszkodjanak egymásra. A tetejüket, ha nincs zsineg, legjobb nyírfavesszővel összekötni, ellenkező esetben szétcsúszhatnak, és a kunyhó összeomolhat. Ez a kunyhó váza. Most a botok közti területet szerteágazó gallyakkal kell befedni, a réseket fűvel, levelekkel, apró gallyacskákkal kitölteni.

Jeliński a gödröt kézzel ásta ki, mert valahogy nem kapott ásót. Az ásókat nem mindig lehet igazságosan szétosztani, mert a Doktor osztotta ki őket, és ugyan mit tudhat a Doktor? Az ásásnál úgymond segített Królik, Kicsi és a fontoskodó Cieniewski, de Królik többet zavart, Cieniewski pedig többet beszélt, mint segített, a Kicsinek a dáma- és erődjáték ügyeleteseként, s ráadásul könyvtárosként nem sok ideje maradt. Jeliński két napig egyedül dolgozott, mert a társai magára hagyták, s amikor a kunyhó már készen állt, Kicsi újra eljött és a pásztor tanácsára egy kéményt kezdett fúrni a kunyhóban.

— Hagyd már, mert beszakítod, — figyelmeztette Jeliński.

De a pásztor olyannyira kísértette, oly szép füstöt ígért neki, s még arra is kötelezte magát, hogy gyufát hoz neki, hogy Kicsi továbbra is követte család tanácsait.

— A Doktor nem engedi, — figyelmeztetett Jeliński.

— Hiszen az alapszabályzatban nincs szó kéményekről, — mondja Kicsi.

Kicsi arra számít, hogy nagy protekciója lesz a hatóságoknál, mert már nem csak ecseteket készít, de jódozza is a horzsolásokat, tegnap pedig egy gondos kötést is készített, miután egy nagy fenyőtüskét vettek ki egy fiú sarkából. Lehet, hogy sikerül engedélyt kapnia kémények építésére Wilhelmówkában? Kis Wiktor sok hivatalt vállalt, gyorsan előléptetik, a siker pedig ugyebár megrontja az embert. Már hanyagabbul törődik a betegekkel, nem mindig akar jódozni: „menj már, ilyen butasággal jössz ide, csak pazarlod a jódot”, mondogatja, ha túl aprónak tűnik neki a horzsolás. Egyszer még a fürdőház kerítésére is felmászott és csaknem elbocsátották. Csak egy dolog mentette meg: mintaszerű tisztaságot tartott a patikaszobában és a kis kötözőben. De a kéménnyel nem járt sikerrel: a legfőbb tartóbot kiesett, a kunyhó megingott, és szét kellett rombolni. Jeliński joggal hordta le és penderítette ki a kunyhóból.

Igaza volt-e Jelińskinek?

Bizonyos mértékben. Először is, tűzrakásra a kunyhóban a Doktor sosem adott engedélyt; másodszor, ha nem építettél kunyhót és nem ismered a szerkezetét, ne állj neki fejleszteni; „felcser vagy, minek neked fazekas munka”? Másfelől azonban, a fejlesztések és újpróbálkozások szükségesek, mi több, elengedhetetlenek, s ennek minden kísérletét veszteségek és veszélyek kísérik. Hány áldozatot követelt a vasút, hajó, gépkocsi, repülőgép? Jeliński maga is készített a kunyhóban egy polcot a dámajáték, s egy pincét a gomba tárolására, ezek talán nem mozdíthatták volna el a botot és nem ronthaták volna el a kunyhót? Ha nem lennének a folyamatos fejlesztések és törekvések az egyre tökéletesebb építmények létrehozására,

lenne-e kunyhóba vezető lépcsőnk, bejárat előtti árknunk, kunyhó melletti kertünk és a mesemondáshoz alkalmas ülőkénk? Még egy sikertelen próbálkozás is megtaníthat valamire és hasznos lehet. Amikor Jeliński újraépítette a kunyhóját, immár északra tette a bejáratát, hogy a Nap ne égessen annyira, kiszélesítette, s kálmosgyökérrel díszítette.

Kicsi helyére Jeliński felvett egy kertészt.

Ideiglenesen a kunyhóban vendégeskedett Iwanicki. Meg akart győződni arról, hogy erős-e a kunyhó, megrázta és homokkal szórta össze a bársonyos fűszőnyeget, amellyel puhán be volt terítve a padló. Jeliński megharagudott rá ezért, Iwanicki pedig társulásra lépett Chabińskivel és a polgármesteri segéd rangjára emelkedett, amikor már a domb teljesen beépült, nevet kapott. S egy teljes önkormányzatot.

Ily módon Jeliński magára maradt a kertész Łęgowskivel, ám mivel egyedül élni szomorú dolog, meghívta magához Eszest, akivel Varsóból ismerték egymást és tudta róla, hogy békés lakótárs lesz. Reggel felfrissítik a szőnyeget, kicserélik a kertben a virágokat és a kálmosgyökeret a bejárat előtt, megigazítják a kunyhó körüli sáncot, megtisztítják az ösvényt a szeméttől; hol az ülőke esik szét; hol lyuk támad a tetőn. Sok munka van a gazdaság körül. Csak az esték szabadok, eljön Karas, leülnek a kunyhó mellé és mesét mesélnek, vagy csak úgy elbeszélgetnek. Karas is békés vendég.

Egyszer eljött Dajnowski és kérte, hogy vegyék fel őt Iwanicki helyére. Dajnowskinak van bicskája, és ugyebár egy bicskával rendelkező lakótárs, jó dolog. De ő meg szemetelt, mert állandóan kéregcsónakokat faragott, lusta volt, nem akart csinálni semmit, mígnem győzedelmeskedett benne a matróz-természet, gyorsan elhagyta a kényelmes kunyhót, és kihajózott a Szivattyú-tenger viharos vizeire, admirálissá és a tenger kizárólagos tulajdonosává vált. Ahelyett, hogy jöttment legyen egy idegen kunyhóban, úr lett belőle, akinek senki sem meri többé megtiltani, hogy szemeteljen.

Jeliński kunyhójából palota lett. A kertet körbekerítették, az ösvényeket mindig tiszta homok borította, a gazdagok pedig már nem akartak dolgozni. Egész nap csak hason feküdtek, mint a hercegek és dámajátékoztak. S közben félték, hogy valaki megkárosítja őket, míg nincsenek otthon, vagy botlabdáznak. Így hát felfogadtak egy gondnokot, Kowalczykot.

Építettek Kowalczyknak egy hitvány kunyhót, mert nem akartak a szalonjukban söprűként, villaként, kalapácsként, gereblyeként szolgáló botocskákat tartani. Most mindent Kowalczyknak kellett csinálnia, mert a kertész csak a virágokat cserélgette a kertben.

Szomorú dolga lehetett Kowalczyknak: hisz Chruścickivel és Maliszewskivel együtt az elsők közé tartozott, aki itt letelepedett; jöttek tehetségesebbek és most ők az urak, neki pedig hallgatni kell rájuk. A település megnőtt, sok kunyhó épült, így munka is egyre több lett.

Mígnem végül fellázadt, saját ágakat szedett, s gazdaként és szabad polgárként átköltözött a Kopasz-hegyre.

V. KEDVES-TELEP ÖNKORMÁNYZATOT KAP

Ismeretes, hogy a dombon álló vadkörtefa egy hajó, és a „Vihar” nevet viseli, tőle kissé jobbra áll Ligaszewski hajója, a „Villám”. A domb már mintegy ötven lakót számlál. A népes település irányítása egyre nehezebb. Immár tudjuk, milyen hibákat követett el a központi hatóság, ásót adva példának okáért Kopkának, miközben Jeliński nem kapott; ugyanez megtörténhetett a dámajátékkal, könyvekkel, malommal. A központi hatalom önkormányzatot adva a Szivattyú-tengernek, megszabadult a járgánymalommal kapcsolatos gondoktól; most döntés született, hogy a település is teljes önkormányzatot kapjon. Ez egy örvendetes gondolat volt.

Ettől a pillanattól fogva kezdődött el a település életének hiteles, történelmi korszaka, amely immár állandó nevet kapott: „Kedves-telep”, mivel mindeddig

csak hol „Domb”-nak hívták, hol „Testvériség”-nek, hol „Vihar-domb”-nak, a hajó neve után.

— Doktor, a fiúk verekednek az ásóért.

— Hol?

— A dombon.

— Melyik dombon?

Most úgy mondják: a Kedves-telepen, — és máris minden világos. Most már senki sem mer verekedni, mert állandó a polgármester jelenléte.

1. A polgármester jelöli ki az új kunyhók építési területét, ügyel rá, hogy a gyökereket ne ássák alá és az új kunyhók ne torlaszolják el a már meglévők bejáratát.

2. A polgármester ügyel rá, hogy ne használjanak friss faágakat, amelyek csempészek útján eljuthatnak a településre.

3. A polgármester felügyeli, hogy trombitaszó után az egész település azonnal elnéptelenedjen.

4. A polgármester minden nap beszámol a település életéről a hatóságnak.

5. A polgármester minden apó ügyről saját hatáskörében dönt, a fontosabb ügyek eldöntéséhez összehívja a falu közgyűlését, amely többségi szavazattal dönt. — A polgármester elleni panasz joga minden polgárt megillet.

6. A polgármester kap ásókat, dominó-, lottó-, dáma- erőd és malomjátékokat és gondját viseli a reá bízott ingóságoknak.

A választási ünnepség gyönyörű volt. Egyhangúlag Chabińskit választották, hisz már tizenkét éves, békés természetű, de eszes, határozott és igazságos.

A megválasztott remegő hangon olvasta el a következő esküszöveget:

„Köszönöm a bizalmat, igyekszem méltó lenni hozzá. Becsületszavamat adom nektek, hogy az ásókat és játékokat igazságosan osztom ki, sem barátság, sem ellenségesség

által nem vezetettvén, s az összes többi ügyben is a lelkiismeretemnek megfelelően fogok dönteni. Kérem, s egyben megkövetelem, hogy legyetek méltók a számunkra megadott lehetőséghez, az önkormányzás jogához, nem szabad verekedni, veszekedni, elveszteni a dáma-, erőd és lottójáték bábuit “.

Egyszer egy terjedelmes történelmi munkában minden bizonnyal a polgármester összes beszámolója megjelenik majd, itt azonban helyszűke miatt csupán egyet idézhetek:

„Tegnap felkértem Iwanickit, hogy segítsen a trombitaszót követően összeszedni az ásókat. Lokajski az írnök összeírja, kinek adtunk ki játékot, hogy ne veszítsék el. Hat áóra van szükségünk, két dominóra, négy dáma- és két erődjátékra. Malmozni a fiúk nem nagyon akarnak. — A kilences számú kunyhó éjjel összedőlt, mert száraz alatta a homok. — Ma elkezdjük kiásni a falu közgyűlési terének alapjait és az egész települést szeretnénk sánccal körbevenni. Az ifjabb Bednarskinak építési telket jelöltem ki. Marszałkowski már befejezte a kunyhóját. A kis Frankowskit és Zabuckit számúzetésre ítéltük, Moskwikot pedig figyelmeztettük. Bartyzek kunyhójának a Kopasz-hegyen van egy zászlója, így hát én is kérek egy ilyen zászlót, a falu közössége ezzel egyetért”.

Itt hozzá kell tennem, hogy Kedves-teleppel egyetemben egy másik település, Kopasz-hegy is kapott önkormányzatot, itt Prazmowskit választották meg a polgármesternek.

VI. KÓRHÁZ A 4. SZ. KUNYHÓBAN

Az 5. sz. kunyhó nagyon népes, ám békés volt, — nem zavart senkit. — Ott találjuk Kowalskit és Tokarskit, a csendes Dobilist, a lusta ám szintén békés Kuczyńskit, Silczyńskit, Świderskit és Kedves-telep legifjabb, mert alighogy nyolcadik évét betöltő polgárát, a fekete Michnowskit. Michnowski olyan vékony és apró, hogy még nyolcévesnek sem néz ki, legfeljebb hatnak vagy hétnek.

S ráadásul a füle mellett van egy kiütés, amely nem akar gyógyulni, s bizonyára még sokáig eltart.

Mindaddig jól mentek a dolgok az 5. sz. kunyhóban, míg be nem fogadták lakónak Moskwikot. Moskwik befogadásának pillanatától panaszáradat lepte el a kunyhót, amely eddig a legjobb hírnévnek örvendett. Hol az ásót nem akarták visszaadni, hol megrongálták a szomszéd sáncát, hol nem akarták elhagyni Kedves-telep területét a trombitaszót követően; s aztán a polgármester fog felelni a hatóság előtt. Behívja a polgármester az 5. sz. kunyhó gazdáját.

— Mi folyik ott nálatok?

— Hát, Moskwik.

Behívták Moskwikot, az meg azt mondja, hogy mindenről a kis Michnowski tehet, mert rühes, a füle mögött van egy ragályos kiütés, és Moskwik nem bír vele egy kunyhóban lakni.

Egyértelmű képtelenség: Moskwik azért nem akarja trombitaszó után visszaadni az ásót, és azért szór mások szemébe homokot, mert a kis Michnowskinak kiütés van a füle mögött. Mi értelme mindennek?

— Az ásó, az ásó, homokot pedig azért szór, mert ezzel fertőtleníti, mert a homok ugyanolyan, mint a karbolsav³³.

Mivel Moskwiknak, amint az a polgármester beszámolójából kiderült, már adtak egyszer figyelmeztetést, így most egyszer s mindenkorra száműzték Kedves-telepről; de a kis Michnowski elsírta magát. Többé már nem akart visszamenni a kunyhóba. Végére mindenkinek van önérzete.

Épp volt egy szabad terület a lebontott 4. sz. kunyhó után, — összegyűlt a falu közössége, a gazdagabbak mind adtak néhány felesleges gallyat, a polgármester pedig, aki mindig példával kívánt elöl járni, maga épített egy kis kunyhót Kedves-telep legifjabb lakója számára. Nem kívánva pedig megsérteni az önérzetes ifjancot,

---

33 *Karbolsav vagy fenol: fertőtlenítő hatású vegyszer (a Ford.).*

hogy úgymond irgalomból adnak neki egy menedékhelyet, elnevezték a 4. sz. kunyhót kórháznak. Mert a kórház egy közintézmény, nem pedig jótékonyági, a kórháznak adott gallyak pedig adóként kerültek átadásra, nem áldozatként.

A pontosság kedvéért megjegyzem, hogy Michnowskin kívül itt lelt gondoskodásra Fredek Waligóra is, aki miután nyers gombát evett, rosszul lett és kapott egy kanál ricinust.

VII. A TÖBBI KUNYHÓ

Nem akarom untatni az olvasót, hisz végeredményben az összes kunyhóról egy teljes könyvet lehetne írni, ámbár többé-kevésbé mind hasonlítana egymásra. Minden kunyhónak van egy felelősségteljes gazdája, vannak állandó lakói és átutazó vendégei; valaki mindig bekéredzkezik, gondot okoz, aztán nehéz megszabadulni tőle; egyikük mindig mesét mesél, másikuk kertész.

Új kunyhók létesülnek, mások nyom nélkül eltűnnek. A település a legmagasabb fejlettségi szintjén tizennégy kunyhót, több mint 70 lakót, négy hajót, és egy közösségi teret számlált, megkezdték a sánc építését és a halastó kiásását, de befejezni már nem jutott rá idejük, mert a Varsóba való visszatérés megakadályozta őket ebben.

VIII. A KÖNYVBARÁTOK EGYLETE

A kereszt melletti padon, ugyanazon erdei kereszt mellett, amelyet Nemes Szív és társai virágokkal díszítettek, egy csapat fiú gyűlt össze, közös olvasás céljából. Amikor a többiek kunyhók építésébe fogtak, ők is engedélyt kértek, hogy építhessenek egyet, ám nem a domboldalon, hanem kissé távolabb, a tábor területén túl. Nem akarták, hogy az olvasásban zavarják őket; a domboldalon túl nagy volt számukra a ricsaj.

A hatóság nem szívesen vette az egyedülálló és távolabb fekvő kunyhókat; ám mivel a wilhelminówkai hatóság általánosságban szívesen fogad minden egyes

oktatási célt szolgáló kezdeményezést, — így ezúttal, kivételt képező eljárás keretében, megadta a szükséges engedélyeket.

Egy csöndes helyet választottak ki, elkezdtek ásni, gyökerekbe ütköztek; átvitték a gallyakat egy másik helyre, ugyanaz történt. A kunyhó csak másnap készült el.

Összegyűltek, olvastak, jó volt.

Mily nagy volt megdöbbenésük és haragjuk, midőn másnap lerombolva találták kunyhójukat.

— Talán a pásztorok rombolták le?

Hogy ki rombolta le, mindegy már. Világossá vált azonban, hogy bár a közösségi létnek megvannak a rossz oldalai, egyben a rendet és a biztonságot is garantálja.

A Kedves-telep polgármesteréhez fordultak kérésükkel, aki odaajándékozta nekik a legjobb telket, Marszałkowski lerombolt kunyhójának helyén. Rögvest elterjedt a hír a településen, hogy egyleti kunyhójuk lesz, és a 9. sz. kunyhót a tábori turnus végéig egyletinek hívták. Pedig csupán később, miután elkezdtek kifogyni a mesék, és a könyvek iránt vágy egyre nagyobb körben terjedt, legalizálták a Könyvbarátok Egylete alapszabályát az alábbi tartalommal:

A Könyvbarátok Egylete

Alapszabály.

I. Az egylet célja.

- 1. Az egylet célja a közös olvasás valamit mese- és vershallgatás céljából történő összejövétel.*
- 2. A fenti céllal összhangban a tagok ebéd után összegyűlnek saját kunyhójukban.*

II. Az egylet tagsága.

- 3. Az egyletnek bárki tagja lehet, akinek felvételét mindenki támogatja, és akit egy ismerős beajánl.*

4. Amint öt tag összegyűlik, az egyesület működőképessé válik.

III. Az Egyesület vezetősége.

5. A tagok szavazás útján elnököt és könyvtárost választanak.

6. A könyvtáros átveszi az olvasásra szánt könyveket és gondja van rájuk.

7. Az elnök felügyeli, hogy mindig egy meghatározott időpontban gyülekezzenek.

8. Az elnök a könyvtárossal együtt kijelöli az olvasásra szánt nem hosszú elbeszéléseket és verseket.

9. Az elnöknek a tagok engedélyével jogában áll bárkit befogadni, és kizárni a nyughatatlanokat, későket és hiányzókat.

IV. Beszámoló.

10. Az elnök minden nap reggeli után beszámol a hatóságnak az előző napi gyűlésről.

Kossowski lett az elnök, Fabisiak a könyvtáros (erről rögvest be is számolt a szüleinek írott levelében).

A 9. sz. kunyhónak egy vasúti sorompóhoz hasonló kapuja van, amit gyűlések alkalmával leeresztenek, hogy senki se lépjen be és ne zavarjon. A kunyhó olyan mutató, hogy az egyesület elnöke még a papot is ki akarta hívni, hogy felszentelje, midőn a vasárnapi istentiszteletre ideérkezett.

— Ááá, még megsértődik a pap. — ellenezte valaki.

— Miért sértődne meg? Hisz nem kutyák, hanem emberek ülnek a kunyhókban, — védelmezte ötletét Kossowski elnök. Ám mégis az ellenzék győzött... Pár nappal az egyesület létrehozását követően, az egyik tag, Troszkiewicz átment a Kopasz-hegyre és ott a könyvbarátok második egyesületének elnöke lett...

Emlékeztek, hogy a „Vihar” matrózai is egykettőre saját hajóik kapitányává váltak? — Mindig így történik az életben: a tegnapi tanítvány holnap mesterré válik, hogy újabb vezetők sorát nevelje fel.

IX. BARTYZEK KUNYHÓJA A KOPASZ-HEGYEN

Bartyzek kunyhójáról a Kopasz-hegyen már kétszer tettem említést történelmi munkámban: egyszer, midőn Kopkáról, az árváról és a Magányosokat Gondozó Egyletről volt szó, másodsor, amikor arról a vitáról elmélkedtem, hogy ki épített elsőként kunyhót a táborban.

Bartyzek, mint Lech, Piast és Krakus bizonyos értelemben történelmi figura. Utóbbival pedig még az is közös bennük, hogy segít vargamester apjának a munkában. Apja a vasútnál vagon összekapcsolóként dolgozott, leesett a gépről, agyrázkódást kapott és már öt éve pereskedik a bécsi vasúttársasággal. Mert azóta Bartyzek apjának zúg és fáj a feje, olykor összeesik és fekszik, mint egy halott; a doktorok pedig azt mondják, hogy csak szimulál, hogy szegény vasúttól kártérítést csikarjon ki. Ám mégsem ezért mondom, hogy Bartyzek fél-legendás figura, hanem mert annak idején ördög volt. Ördög? Igen. Mert Bartyzek járt a Freta utcai gyermekmenhelyre. Amikor pedig karácsonyi betlehemest rendeztek, ahol a bűnös Heródest is bemutatták, Bartyzek teljesen fekete volt, szarva és farka is volt és kísértette Heródes királyt, hogy aztán halála után elvihesse a lelkét a pokolba.

Talán ezért is nevezték el a helyet, ahol Bartyzek letelepedett, Kopasz-hegynek. Vagy talán azért, mert a hegy nagy, kunyhó viszont kevés van rajta?

Említettem, hogy mindegyik kunyhóról egy-egy teljes könyvet lehetne írni, némelyek pedig gondolhatják, hogy ez szintizta kérdés. Nem. Egy tanult történész nem dicsekszik. Itt minden gallyacska alapvető, komoly tanulmányok tárgya lehet, és külön fejezetet érdemelhet.

Vegyük például Bartyzek kunyhója bal falának ágát. Terlecki találta és készítette elő magának egy fa alatt, ám egy fiú az A csoportból elvette, és letette egy bokor alá; később Gajewskinek adományozta. Gajewskitől elvette Maciaszek és egy gombára akarta becserélni. Ám Terlecki felismerte saját tulajdonát és a veszekedések elkerülése végett Ulrichnak adta. Ulrich, mint ismeretes, tönkretette a kunyhót, és az ág egy ideig Lokajskinél volt. Számos kaland után visszatért

Maciaszekhez, Bartyzek társulásának adományozták és nem hozott szerencsét számára. Ez csupán egyetlen ág nagy vonalakban elmesélt története, és hány ág van minden egyes kunyhóban?

Bartyzek gombaszedés közben ismerkedett meg Pogłuddal, és Dąbrowskival, mert ő volt Pogłuda párja. És így hármásban, két nap alatt felhúztak egy kunyhót, Suwiński pedig segített körbeásni.

Amikor megjelent Kopka és Kasprzycki, s felmerült a hajléktalanokról gondoskodó egyes létrehozásának gondolata, meg akarták nagyobbítani a kunyhót; de félő volt, hogy nem fog sikerülni, így egy másik építésébe kezdtek, a már meglévő mellett, azzal közös udvarral. — Sok gondjuk támadt, mert a hajléktalanok között megannyi viharos múlttal rendelkező, nyugtalan vérmérsékletű ember van.

Jött Brzozowski, elkezdett verekedni, fitogtatni az erejét, ráült a sánkra, elrontotta a falat, s fenyegetőzött, hogy az egész kunyhót tönkreteszi. Jött Trzeźniewski, ostoba meséket mesélt, s amikor nem akarták hallgatni, gólyafészket csinált a kunyhó tetejére és elrontotta a tetőt. Maciaszek neki adományozta a gallyat, és e gally később a kerékkötőjükké vált; vissza is akarták adni, habár úgy tartja a mondás, hogy aki ad, majd visszaveszi, azt pokol tüze emészti. Maciaszek azonban nem akarta visszavenni az ágot, és azzal fenyegetőzött, hogy lerombolja az egész székhelyet.

Ismét befogadtak valakit, aki bántani kezdte Kopkát, bolondnak nevezte. Míg nem bekövetkezett, amivel folyton fenyegették őket: csütörtökön, a verandán történő levélírás közben mindkét kunyhót szétverte valaki. Ismeretes, hogy még háború idején is megkímélik a kórházakat és menhelyeket, itt meg hirtelen, békeidőben, fényes nappal. De fájdalmas dolog ez.

Bartyzek nem veszítette el a lelkesedését. Csupán a kishitűt nyomja agyon és gyöngíti a szerencsétlenség, az erőset megedzi, munkára és küzdelemre buzdítja. Bartyzek, Pogłud és Dąbrowski nekigyürköztek, és hamarosan állt az új kunyhó, amely még gyönyörűbb és nagyobb volt, mint az előző.

A másnap így hát a pihenés és csendes elégedettség napja lett.

Azt hinné az ember, hogy ezentúl már mindig így lesz. Ám sajnos, még egy nehéz próba elé állította őket a sors. Nos, Kopka, az árva, szerette volna meghálálni a menedéket és gondoskodást, így kitalált egy meglepetést, titokban friss gallyakat tépkedett s a tetejükre szárazakat rakott és így igyekezett kicsempészni az erdőből a zsákmányt. De a tisztás melletti vámon, amint az ismeretes, elko-bozható a csempészáru. Kopkát letartóztatták.

— Kinek szállítottad a gallyakat?

— Bartyzeknek, Pogłudának és Dąbrowskinak.

Az alapszabályzat kőbe vésett harmadik paragrafusa így szól:

„Kunyhót csak az erdőben talált száraz ágból szabad építeni; minden kunyhó, amelyen friss ágat fedeznek fel, egyszer s mindenkorra leromboltatik”.

Világosan megmondták: „minden kunyhó, amelyen friss ágat fedeznek fel“, Kopka viszont még csak most szállította őket, útközben letartóztatták, s a felelősséggel tartozó tulajdonos elől eltitkolva törte le az ágakat; hiszen Kopka nem nagyon okos, mert tíz napig beteg volt a feje, amikor bottal megütötték. — Amikor ügy lett belőle, a védőügyvédnek hálás feladat jutott, a kunyhók lerombolásáról szó sem lehetett, s Kopkát még fel is mentették: hiszen szolgálatot akart tenni, a háláját kívánta kimutatni. De Bartyzek, amint az egy ex-ördögtől kitelik, lobbanékony volt, forrófejű, amint azt mondják.

— Ha le kell rombolni a kunyhót, akkor inkább mi magunk tegyük tönkre, mert magunk építettük s dolgoztunk rajta.

Csak később szökött könny a szemébe, amint azt mások állítják, de ezt Bartyzek nem ismerte be:

— Láttad, hogy sírok? Hát akkor hazudsz!

A bíróság az ügyet még aznap tárgyalta a napirendi pontjai között. S képzel-jétek csak el: még a friss gallyakat is odaadták Bartyzeknek; mert az alapszabály

kimondja, hogy az elkobzott ágakat társadalmi célokra kell átnyújtani; s létezik-e gyönyörűbb cél az árvák, magányosok és hajléktalanok gondozásánál?

— Mi újat fogunk most építeni? — kérdezi Pogłud az ügy után.

— Már nem éri meg — mondja Bartyzek.

— Águnk van, lehet, hogy most egyből sikerül.

— Ha egyből sikerül, akkor jó; de már ne ugyanazon a helyen építkezzünk.

— Nem csoda, hogy már elege lett abból a helyből, amely oly nehéz sorsot mért rá.

Átvitték az ágakat egy kissé magasabb helyre a dombon, ahol több árnyék van és nincs olyan közel a fürdőházba vezető út. De a megszokás, az első anyaparcellához való kötődés ismét ugyanarra a helyre vitte őket. Három ásóval három órán át ástak, majd ismét befedték a gödröt. Visszatértek az elhagyott, öreg területre.

— Tudod mit? Most ne kereket, hanem négyszögletest készítünk.

Ez a legnehezebb építési módszer. És nem ment a munka. Négyszögletest akartak csinálni, mégis mintha magától kerekre sikeredett volna. Kinevették őket, összerombolták. Második alkalommal már eljutottak a tetőig, erre leomlott az állványzat.

— A kutyafáját — szitkozódott Bartyzek. De máris megszólalt benne a makacsság.

Harmadjára mintaszerű kunyhó kerekedett, egy mestermű, gyönyörű, mint Apollo, s erős, mint Herkules.

— Csak jegyezd meg, Kopka, ne törj friss ágakat.

Kopka pedig, vajon megsértődött-e vagy elszégyellte magát, már nem akar velük játszani, elmegy Korpaczewskihez és Pilawskihoz.

— Ne menj oda Kopka, — figyelmezteti Bartyzek, — meglátod, meg fogod bánni.

Mert Korpaczewski kunyhója nem örvend jó hírnek. Valóban. Kopka már másnap visszatért a sajátjaihoz.

Saját védelmükre befogadták Prażmowskit, és megválasztották polgármesternek. Troszkiewicz itt hozta létre a könyvbarátok második egyletét; ám mivel elhanyagolta a kötelességeit, Grudzińskit választották meg elnöknek. Idejárt Wojdak, Siniawski is.

Mindig tele volt a kunyhó vendéggel.

S így már kalandok nélkül, egyetértésben, derűsen telt az életük a tábori turnus végéig. A kunyhó melletti boton száradtak a gombák, amelyeket Pogłud szedett Wikciának, ugyanazon Wikciának, akiről ha azt mondják „taknyos”, nem haragszik, mert tudja, hogy majd megnő, de amikor azt mondják róla: „pletykás”, akkor sírva fakad, mert pletykálni nagy szégyen.

A kislányoknak a Kopasz-hegyi polgármester kunyhója tetszett a legjobban, amelynek tetején lobogó lengett, ügyes építői pedig nem egy kunyhót állítottak a kislányoknak Zofiówkában.

X. A KUNYHÓ, AHONNAN MINDIG KIDOBTÁK EGYMÁST

Korpaczewski legalább tízszer fogott kunyhóépítésbe. Csak a Bednarski fivérek tudnak versenyre kelni vele, akiknek sok, ha nem a legtöbb gallyuk volt, viszont sehol sem kerítették körbe területet, a tábori turnus végéig folyton költözködtek, vesződséges vándoréletet élve. Korpaczewski kétszer próbált bejutni Kedves-telepre, de túl szűkös volt neki, s talán túlságosan nyugodalmas is; átköltözött Kopasz-hegyre, egy napra egy törzs mellett telepedett meg, majd egy napra a nyírfa alatt, majd közvetlenül a polgármester közelében, majd a polgármestertől balra, majd némileg feljebb a dombon, míg végül befejezte a munkát, s ül büszkén, elégedetten.

(Korpaczewskit Blablának hívják, mert amikor veszekszik, olyan gyorsan és kuszán beszél, hogy képtelenség megérteni). Hogy a kunyhóépítés befejezése után Korpaczewski akarta-e kidobni Pilawskit, vagy Pilawski Korpaczewskit, vagy mindkettőjüket Borkiewicz akarta kidobni, vagy ők Borkiewiczet, vagy inkább Przybylski akarta mindnyájukat kidobni, ezt kikutatni kimondhatatlanul nehéz. Legyen elég annyi, hogy a kunyhóban mindig van egyvalaki, aki megsértődik, egyvalaki, akit megkárosítottak, egyvalaki, aki igen komolyan mérges és egyvalaki, akit megverték.

Most már értitek, hogy Bartyzek miért nem javasolta Kopkának, hogy költözzön oda, és Kopka miért tért vissza igen gyorsan Bartyzek kunyhójába?

Kopasz-hegy polgármesterének is meggyűlt velük a baja.

— Ki itt a kunyhó gazdája közületek?

— Én — mondja Olsiewicz.

— Tehát nem Korpaczewski, Pilawski, Borkiewicz és Przybylski, hanem Olsiewicz?

— Hát Olsiewicz. Nekünk így tetszik. Neked mi közöd hozzá?

S most Olsiewicz kidobja Borkiewiczet, Borkiewicz Pilawskit, Pilawski Przybylskit, Przybylski Korpaczewskit. Mindig van két sértődött, egy károsult és két összevert.

Borkiewicz megkérdezte, miért kezd ki Pilawski Korpaczewskivel, Pilawski pedig nehezményezi, hogy Przybylski beleköt Olsiewiczbe. Úgy vélik, hogy valakit ki kell dobni a kunyhóból, máskülönben sosem lesz nyugalom, csak azt nem tudják, kit dobjanak ki, kivel kellene kezdeni.

— Miért nem adjátok le az ásókat a trombitaszó után? — kérdezi élesen a polgármester Olsiewicztől.

— Kaptam én tőled ásót?

— Mindegy, ki kapott. A ti kunyhótokhoz kaptátok, és te vagy felelős, mert te vagy a gazda.

— Én, gazda? — csodálkozik Olsiewicz. — eszemben sincs gazdának lenni. Olsiewicz tíz perce immár nem gazda többé, a helyét átvette Lobański.

Most Lobański dobja ki Olsiewiczet, Olsiewicz Borkiewiczet, Borkiewicz Przybylskit, Przybylski Pilawskit, Pilawski Korpaczewskit, Korpaczewski pedig kidobja Lobańskit.

Egy dolgot viszont a kunyhó javára írhatunk: bárkit gond nélkül befogadnak, és szívesen gazdának választanak, mindenki megfelelő számukra, mindenki testvér. Legyen szó a lehető legrosszabb hírű lakóról, ha korábban az összes kunyhóból kidobták is, ők meghívják magukhoz: talán így jobb lesz? Mert folyton azon tanakodnak, miként lehetne rendet bevezetni, mindig ki akarnak dobni valakit s közben befogadnak valaki újat.

— Meglátjátok, Karaškiewicz majd észhez térít benneteket.

Mert amióta hatan vannak, ketten folyton meg vannak sértődve, ketten meg vannak károsítva, ketten pedig össze vannak verve; mindemellett szeretnének békében élni.

— Te polgármester, adjál két ásót!

— Te meg ki vagy?

— Én meg ki vagyok? Karaškiewicz, a kunyhó új gazdája.

— És mit fogtok csinálni?

— Lépcsőt és gombatároló pincét.

Nekifognak ásni.

— Itt kezdünk ásni.

— Nem, inkább itt.

— Mondom neked, hogy...

—Te csak ne mondj semmit.

- Add ide az ásót.
- Dehogy adom.
- Eredj innen!
- Engedd el!
- Eredj, ha mondom!
- Nem engedlek ásni.
- Ez a te kunyhód?
- Az enyém.
- A tied?
- Enyém.
- Elengeded azt az ásót vagy nem?

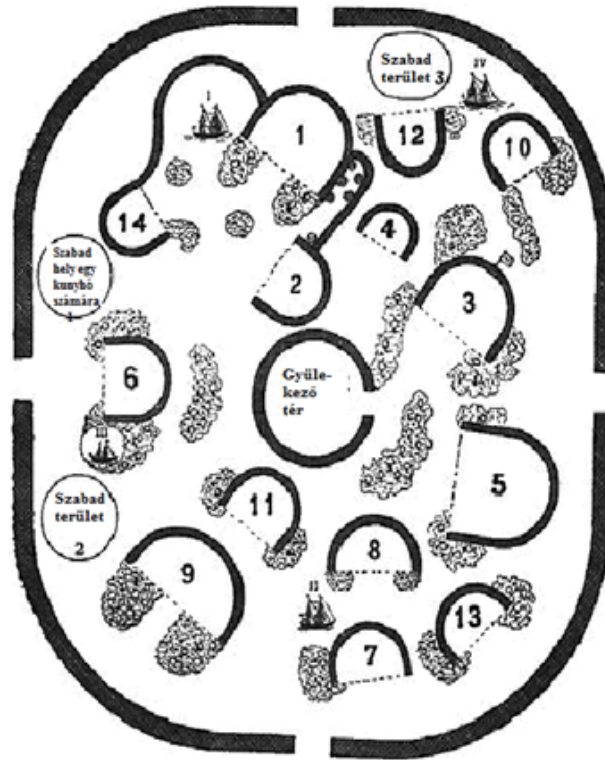
És Karaśkiewicz kidobja Lobańskit, Lobański kidobja Olsiewiczet, Olsiewicz Borkiewiczet, Borkiewicz Przybylskit, Przybylski Pilawskit, Pilawski Korpaczewskit, Korpaczewski pedig Karaśkiewiczet. Összeverekedtek, a kunyhót szétrombolták, az ágakat szerteszórták, hárman megsértődtek, hárman megkárosultak, Pilawski pedig szeme alatt monoklival és összekarmolt orral tért haza Varsóba.

Általánosan elfogadott szokás, hogy egy tudományos munka utolsó oldalán a szerző feltünteti azon könyvek listáját, amelyeket elolvasott. S teszi mindezt azért, hogy nyilvánvaló legyen, semmit sem önmagától talált ki, mindent valóságúen és lelkiismeretesen, már elkészült anyagokból másolt ki.

Nem szeretnék rosszabb lenni másoknál, így megadom a forrásokat, amelyekből anyagot merítettem óriási történelmi munkám megírásához.

1. A kunyhóépítés alapszabályzata
2. A vámhivatal munkája
3. Troszkiewicz naplói
4. Łęgowski és Przybylski naplói
5. Kedves-telep polgármesterének beszámolója
6. Kopasz-hegy polgármesterének beszámolója
7. A „Lant” Dalárda Egylet
8. Kedves-telep és Kopasz-hegy önkormányzatáról
9. A wilhelmóvkai esküdtbíróóság
10. A Könyvbarátok Egyletének működési beszámolója
11. A patika tevékenysége és Kis Wiktor életrajza
12. A Szivattyú-tenger flottájának vezérkari aktái.

KEDVES-TELEP TERVRAJZA

Arab betűk — a kunyhók számozása.

Római betűk — a hajók számozása.

Szaggatott vonalak — kertek.

A települést a rajzon egy sánc veszi körül, amelynek építése azonban nem fejeződött be.

1. Kunyhó, sánccal körbekerítve. (Kertek, két virágágy, jobb oldalon egy ülőke, meséléshez. — I. sz. *Hajó*). Lakók: 1. Jeliński, 2. Łęgowski, 3. Eszes, 4. Karas (később 7. sz.), 5. Cieniewski (hiányzó), 6. Dajnowski (hiányzó), 7. Iwanicki (később 3. sz.), 8. Tarasiuk, 9. Królik, 10. Omelańczyk

2. Kunyhó, közös sánccal körbekerítve: Jeliński kunyhójával közös udvar. 1. Ligaszewski, 2. Kicsi, 3. Troszkiewicz, 4. Kucharski, 5. Piechowicz (később 14. sz.), Ligaszewski a IV. sz. „Villám” hajóskapitánya.

3. Kunyhó, a polgármester lobogójával. 1. Chabiński, polgármester, 2. Lokajski, írnok, 3. Iwanicki, a polgármester segédje, 4. Dranek, 5. Trzciński

4. Kunyhó, kórház. 1. Michnowski

5. Kunyhó. 1. Kowalski, 2. Tokarski, 3. Silczyński, 4. Świdorski, 5. Dobilis (később Kopasz-hegy), 6. Kuczyński, 7. Moskwik (kizárva)

6. Kunyhó és a III. sz. *hajó*. 1. Zieliński, 2. Wiśniewski, 3. Kowalski (a B. csoportból), 4. Kozieł (később 11. sz.), 5. Dalkiewicz, 6. Szkiela (később 10. sz.)

7. Kunyhó. 1. Kaza, 2. Bandała, 3. Tejszín, 4. Zabucki (kizárva), 5. Jagodziński

8. Kunyhó és a II. sz. *hajó* (Ulrich kunyhója helyén építve). 1. Bień Czesław, 2. Bień Marjan, 3. Pecal, 4. Pawlak, 5. Wojciechowski

9. Kunyhó a könyvbarátok kunyhója. 1. Kossowski, 2. Loba, 3. Badun, 4. Jaśkiewicz, 5. Nowakowski, 6. Galas, 7. Szyling, 8. Nałencz, 9. Troszkiewicz (később Kopasz-hegy)

10. Kunyhó. 1. Waliszewski Zdzisław, 2. Szkiela, 3. Gajewski (ifjabbik)

11. Kunyhó. 1. Słotwiński, 2. Augustowski, 3. Krzyżanowski, 4. Kozieł, 5. Kozłowski (később 13. sz.)

12. Kunyhó. 1. Barszczewski, 2. Skłodowski, 3. Górski.

13. Kunyhó. 1. Jagodziński, 2. Kozłowski, 3. Pakuła

14. Kunyhó. 1. Kowalczyk, 2. Piechowicz

Összesen: 14 kunyhó — 4 hajó — 61 bejelentett, a települési gyűlésen szavazati joggal rendelkező, állandó lakos

HUSZONHARMADIK FEJEZET

Vidám könyv — Ździś szereti nézni az eget — Józio meg akart szökni a táborból

— Ó de vidám könyv, mondogatjátok.

— Ó nem, ez egy szomorú könyv, gyerekek.

Szomorú könyv, de vidámnak tűnik, csak mert mosolyokat váltott ki. Mélyen elrejtettem a könnyeket. Nem szeretném, ha túl korán gondolnátok a könnyekre, amik ellen még tehetetlenek vagytok. Egyszer majd találkozunk; majd akkor elmondom nektek:

— Ne felejtsetek, önként nevettünk együtt; most itt az ideje félbeszakítani a játékot, s a nemes gondolat fényével beragyogtatni az elmét, nem panaszosan siránkozni, hogy a Józkiknak és Moskáknak rossz soruk van a világon, de feltűrni az ingujjakat és verejtékes, szent munkába kezdeni, az ő javukra, a Haza, a Jövő javára...

Nem értettétek meg, nem baj. Térjünk vissza a félbehagyott elbeszéléshez.

Lám, vidáman telnek a fiúk napjai falun, ám kevesen vannak azokhoz képest, akik nem jöttek el és sosem fognak eljönni a táborba, mert nincs, aki beírassa őket, mert pénzt kell keresniük otthon, mert az egyesület helyhiány miatt visszautasította őket. S azon keveseknek, akiket elküldtek falura, csupán négy hétig jó. Eltelik a négy hét, „mint a fürge, gyors halacska” — mondja Łazarkiewicz, s csak az emlékek maradnak.

Olek nővére egyszer rég, régesrég Suchában táborozott. De esténként, munka után még ma is szívesen meséli, miként játszottak királyleányosdit, miként készített nekik a téglagyár tulajdonosa agyagcsöveket, s amikor az egyik végén belefűjtak, a másik végén szökőkút spriccelt.

Olek nővére még manapság is énekel tábori dalokat varrás közben. És Olek is elmegy dolgozni, többé már nem jut el falura, és csak néha munka közben mesél majd a hajójáról, a kunyhójáról a kiskerttel, s dúdolja a „csilingelnek a csengettyűk“-et...

Immár tudjátok, hogy nem minden gyermek ugyanolyan vidám a táborban, némelyiküknek nem tetszik a folytonos rohangálás és a játékok, a zaj pedig fárasztja és kimeríti őket.

Ždziś Waliszewski nem szereti a zsvajt. Ždziś inkább könyvet szeret olvasni, vagy az eget szereti bámulni, a felhőket. A felhőkben szép képek formálódnak. Emberek sétálnak az égen, hajók úsznak, hullámszik a tenger, a sárkány kitérja a száját, egy öregember fejét látni, vagy épp Jasna Górá a tornyával. — Ždziś sétál az erdőben vagy lefekszik a mohára és figyeli, ahogy a fenyők csúcsaikkal bólogatnak.

A Doktor egyszer igazságtalanul rákiabált. Párosával mentek az erdőben, megálltak egy hangyaboly mellett.

— Nézd, egy hangya viszi a tojását — mutatta távolról egy kis ággal.

A Doktor pedig rákiáltott:

— Miért rombolod össze a hangyabolyt, csibész?

És Ždzisieknek rögvest könny szökött a szemébe, ám nem szólt egy szót sem.

Lám, Józio pedig még el is akart szökni a táborból, mert unatkozott, s ráadásul Szilva fel is bujtotta. Úgy volt, hogy Józio szökik meg elsőként, Szilva pedig találkozik vele a pályaudvaron és úgy szerveznek mindent, hogy ingyen utazhassanak Varsóig. Szilva tud jegy nélkül utazni. Egyszer az apja meg akarta verni, így aztán elszökött otthonról, az állomáson egy zsidótól ellopott egy kosár epret, Kaliszban a rendőrőrsön éjszakázott; ott egy rabló átreszelte a rácsot, együtt megszöktek és Piotrkówba utaztak.

Bizonyára csupán egy szemernyi igazság volt az egészben; Szilva azért mesélte, mert azt hitte, hogy a fiúk hallgatni fognak rá és tisztelni fogják; de a történet nem váltott ki elismerést. Józio volt az egyetlen, aki megbízott benne, de nem vált hasznára. Visszamenni szégyellt, s a nevelőknek is mekkora bosszúságot okozott.

Szegény Józio, amikor kicsi volt, egy borsószemmet tett a fülébe. Az anyja elszaladt vele a felcserhez, a felcser kotorászott — kotorászott és még mélyebbre

tolta a borsót. Elvitte az anyja a kórházba, de már túl késő volt, másnap vasárnap és nem volt orvos a kórházban. Mindeközben beszakadt a dobhártyája, most rosszul hall, folyik a füle és sűrűn fáj a feje.

Józsek apja elutazott és nyolc éve nem írt semmit, úgyhogy nem tudják, hol van és hogy él-e, Józio pedig az anyjával és nővérével cigarettákat sodor egy boltnak, de gyakran nincs munkájuk, s rejtőzködniük is kell. Mert ha a rendőrség megtudná, hogy otthon cigarettákat csinálnak a boltnak, akkor mindnyájan, ő, a mama és a nővére is börtönbe mennének, mert otthon nem szabad cigarettát készíteni, mert erre engedély kell és adót kell fizetni.

Józio szökéséről ilyen feljegyzést találunk az egyik táborozó naplójában:

„Ebéd után az egyik fiút, akivel botlabdáztam, rábeszéltek, hogy szökjön el Varsóba. És úgy történt, hogy amidőn elindultunk Zofiówkába, ő bement a hálóterembe és azt mondta a gazdasszonynak, hogy magával akarja vinni a bicskáját. Ám ehelyett bement az öltözőbe, elvitte a ruháját és elment egy kunyhóba átöltözni. A kunyhóban hagyta a táborigöltözetét és egyenesen az állomásra ment. A nagy tönkön keresztül átment a fürdőházunkon, de lecsúszott a lába és majdnem beleesett a vízbe. Aztán lefeküdt a csillagfürt tövében és várta a másik fiút. A Tanár úr azt hitte, hogy fáj a feje, de az egyik fiú megtalálta a ruháját a kunyhóban és elmondta a Tanár úrnak. A tanár urak rögvest elmentek az állomásra, de nem volt ott, s megtalálták a csillagfürt alatt. Ez a története a fiúnak, aki meg akart szökni”...

Emlékeztek, miről csevegnek este a fenyők az égbolttal? Arról, hogy ha nem mindegyik gyermek kedves és jó, az nem mindig az ő hibája.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET

Tenyérvjósítás — A kis Helenka tenyere minden titkot elárult — Miként vezette a háztartást Zosia

— Ugye, hogy a béka el tud átkozni? — kérdi Mania. — Aki békára néz, és nyitva van a szája, az meghal?

— Az én anyukámnak pedig egyszer azt mondta a jósnő, hogy valami rossz fog történni, és tíz rubelt elloptak a kiskofferéből — mondja Zosia.

— Nekem pedig van egy csodapálcám, — jelenti ki Stasiek, — akit fejbe csapok vele, annak rögtön púpja nő.

A fiúk nem hisznek sem a szellemekben, sem a kísértetekben, sem a holtakban. Az ostoba lányok pedig varázslatokról fecsegnek, aztán meg félnek elaludni. A fiúk még kabbalistákban és a jósnőkben sem hisznek, így mérhetetlenül elcsodálóztak, amikor a Doktor megígérte Helenkának, hogy a tenyeréből kiolvassa minden titkát.

Nézi, nézegeti Helenka tenyerét a Doktor. Mindenki kíváncsian várja, hogy kitalálja-e.

— Hm, Helenka egyszer összetört egy tányért.

— Nem egy tányért, csak egy csészealjat.

— Egyszer pedig Helenka megevett valamit és a mama nagyon haragudott.

— Ó, tényleg: honnan tetszik mindent tudni?

A mama vett egy kis szilvát pácolásra, és Helenka két szilvát megevett engedély nélkül, de egy kicsit kukacosak voltak.

— Pontosan, — erősíti meg a Doktor, figyelmesen szemrevételezve a kislány kezét — a szilvák kissé kukacosak voltak.

— Egyszer pedig Helenka leesett a lépcsőről.

— Valóban: megcsúszott és két lépcsőfokot esett.

— Egyszer pedig összeveszett egy másik kislánnyal.

— És hogy hívták?

— A neveket nehéz kiolvasni a tenyérből: de talán Maniának hívták.
— Nem is, mert Stasia...
— Helenkának van egy babája.
— Hát haja van-e babának?
— Haja? Igen, van haja a babának, csak valamije hiányzik.
— Igaz: haja van, de a lába leszakadt.
— Télen Helenka dicsekedett, hogy szép karácsonyfa lesz náluk.
— Dicsekedni nem dicsekedett, de mesélte, hogy lesz karácsonyfa.
— És egyszer kiöntötte a teát.
— Hát igen, amikor vendégek voltak.
— Nagyon is lehetséges, mert a tenyereden a kiöntött tea vonala mellett sok kicsi szarkaláb van, ezek bizonyára a vendégek.

Az összes fiú meg akarja nézni a kis szarkalábakat, amelyek a vendégeket jelentik és mindenki azt akarja, hogy a Doktor jósoljon neki.

Zosiának a Doktor azt mondta, hogy dolgoz, hogy segít a mamának a gazdaságban, Geniának pedig, hogy szeret veszekedni.

A kislányok tisztelettel és félelemmel néznek a Doktorra, de a fiúk még hitetlenkednek.

— Áááá, a Doktor csak úgy kitalál dolgokat. No, akkor nekem mondjon valamit.

— Rendben. Látod ezt a jelet? Ez azt jelenti, hogy vendégségben voltál. Ez a vonal pedig azt jelenti, hogy verekedtél egy fiúval.

— Óóóó, mindenki volt vendégségben és verekedett fiúval. Azt mondja meg a Doktor, hány fivérem van?

— Két fivéred van.

— Nem igaz, mert három.

— De az egyik kicsi, az nem számít.

— Nem találta el Doktor, mert mind nagyok.

Most a Doktornak be kellett ismernie, hogy csak kitalált dolgokat, mert hiszen mindenki legalább egyszer összeveszett valakivel, elesett, kiöntötte a teát, vagy eltört egy alátétet, és ezeket kitalálni egyáltalán nem művészet.

— És azt honnan találta ki a Doktor, hogy szeretek veszekedni?

— Mert vörös a hajad, Genia. Az oktondi gyermekek bosszantanak, te pedig válaszolsz nekik, innen a veszekedés.

És elmesélte a Doktor a michałówkai veszekedős Geszl esetét, és mesélt a szép és ostoba emberekről, a csúnya és okos és nagy emberekről.

— És azt honnan tudta Doktor, hogy dolgos vagyok? — tapogatózik Zosia, aki csodálja, hogy a Doktor úr mégis annyiszor eltalálta az igazságot.

— A kezed agyondolgozott, vastag a bőr a tenyereden. Azt könnyű felismerni, ha valaki sokat dolgozik, de ennél többet nem igazán.

Zosia nézegeti a kezét:

— Igen, agyondolgozottak, ez igaz.

Amikor a mama négy hónapig beteg volt, Zosia mindent egyedül csinált: takarított, főzött, fehérneműt mosott. Sok volt a munka, mert van három kistestvére.

Kár, hogy Kezecske épp nem volt ott, aki nem akarta megadni a nőknek az egyenjogúságot. Meghallgathatta volna, miként vezette Zosia a háztartást, miként fürdette a gyerekeket, vetette be az ágyakat, főzte az ebédet és hordta egyedül az apjának — miként gyógyította ki a kis Edeket a himlőből. Edeknek kiütés nőtt az arcára. Zosia a kiütést tejszínnel kenegette, mert ezt javasolták neki az asszonyok, de a tejszín nem segített és a kiütés még nagyobb lett. A kisboltban azt mondták neki, hogy égessen el egy papírt, és a kiütést a papír sárgára égett részével kell kenegetni; de a papír sárgára égett része sem segített. Elment Zosia Edekkel a kórházba, de a doktor nem akart beszélni vele, azt mondta, jöjjön el vele valaki idősebb. Akkor Zosia elsírta magát, mert a mama beteg, a papa pedig dolgozik így aztán a doktor megmondta, mit kell tenni azzal a himlővel, és Zosia kikúrálta Edeket.

A fiúk csendben hallgatták Zocha elbeszélését, a kis Helenka pedig mélyen felsóhajtott:

— Értenek is a fiúk hozzája — mondta.

Ez azt jelentette, hogy a fiúknak csak a botlabda jár a fejükben, a háztartáshoz egyáltalán nem értenek.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

Beszélgetések Varsóról — Ajándékcsere — Az utolsó reggel

— Én tavaly Psaryban voltam.

— Én meg Pobórzban.

— Én meg Ciechocinekben³⁴.

És Psaryról és Pobórzról beszélgetnek és összehasonlítgatják Wilhelmówkát: hol volt szebb, vidámabb, hol voltak jobbak a nevelők?

— Ciechocinek unalmas, mert nincs erdő és nincs hol szaladgálni. S amikor egyszer a fiúk lyukat ásnak a kerítés alatt és kimentek az útra, négy elégtelen is volt magatartásból.

Psary kellemes, mert volt egy kicsikó, aki mindig odajött a verandára, és a fiúk kenyérrel etették. Egyszer pedig kigyulladt két szalmakazal, ekkora visszfénye volt, de a nevelő nem akarta őket kivinni a tűzhöz. Egyszer meg jött egy kocsi teli szénnel, felugrottak rá és odatolták a kerítéshez, majdhogynem szétverték a kerítést. Máskor egy fiú elment a mosodába és beletette a labdát a mángorlóba³⁵, az meg szétduzzant. Az ügyeletes pedig gonosz volt: csak annak adott labdát, akivel jóban volt, az egyik fiút pedig, bármit is tett, sosem panaszolta be, mert még Varsóból ismerte. Jobb, ha hetente más ügyeletes van, és ha a tanár urak adják ki a játékokat meg a könyveket.

Itt is, mint Michałowkában, az utolsó napokon a táborról már úgy beszélnek, mint ami elmúlt.

Sok szó esik az otthonról, az iskoláról, varsói időtöltésről és játékokról.

Franeknek van egy kutyája, Azor, a tanító mindenért megrángatja a fülét, a dohánypapíros dobozban mindig van ajándék, a bűvész tojásrántottát csi-

---

34 *Pobórz, Ciechocinek, Psary – lengyel helységnevek (a Ford.).*

35 *A mángorló nagy hengerekkel működő, kézi hajtású vasalógép volt, a XX. század végéig használatos volt Lengyelországban (a Ford.).*

nált a kalapjában és darabokra vágta a zsebkendőjét, és amikor ráfújt, összenőtt. Egyszer Wola kerületben robbanóport öntöttek a villamos alá, és akkorát durrant, hogy csak na; Brudno negyedben gödröt ástak és beletemettek egy fiút, csak a feje állt ki — és emeltek fölé egy keresztet. Kazik gyakran bújócskázik, mert a házuk pincéjében legalább száz kanyar van, Waceknek meg annyi fivére és nővére van, hogy minden hónapban más-más névnapot ünnepelnek. S egyszer a cirkuszban a majom egy másik majmot tolt egy babakocsiban, egy harmadik majom bekötött szemmel kötél-táncolt, az elefánt pedig az asztalnál ült és hoztak neki enni és lakájért csöngetett. Olyan hosszú ormánya volt, hogy körbetekert vele egy embert és az emberrel az ormányában mászkált. Szörnyen drága lehet egy ilyen elefánt, a fiúk meg azt mondják, hogy a ceruza végén levő radír, amire egy elefánt van rajzolva, hogy az elefántbőrből van.

— Ugyan már, négy grossiért?

— Igaz, hogy a bőr drágább az elefántcsontnál?

Ha már Varsóról van szó, hogy is lehetne nem elmesélni, kit miért nadrágolt el az apja vagy anyja.

Józikot szíjjal verték, mert ahelyett, hogy a gyereket ringatta volna, kipisilt a földszinti ablakon; Wiktor eltört egy új lámpabúrát, mert meg akarta nézni, hogy nehéz-e; Władek az apja számlájára ráírta a saját nevét és összemaszatolta az egész számlát. Gólya a lámpákat bámulta a Marszałkowska utcán, otthon pedig azt hitték, hogy elveszett; Bronnek egy gilisztát akart lepöckölni a napernyőről és eltalálta a húgát egy kavicssal, még valaki másnak pedig minden ruháját ellopták a fürdőben és a barátja csak egy inget tudott kölcsönadni...

— Amikor anyám meglátott az ingben, na akkor lett csak haddelhadd...

A táborból való hazautazás napja pedig közeleg. A kislányok már holnap indulnak.

A régi sértések feledésbe merültek; s immár a házikók, homokbútorok, s kunyhók is fölöslegessé váltak. A kislányok gyékényből font kosarat, porolót, kalapot adnak a fiúknak — ajándékol az otthoni leánytestvérek számára, a fiúk pedig fakéregből kivágott csónakot, sótartót, kalapácsot, szívet, keresztekot adnak a kislányoknak. A lányok már a saját ruhájukban vannak, a fiúk holnap fognak mérlegre állni, és csak holnapután fognak átöltözni.

— Még három nap maradt.

— Nem igaz, mert csak kettő.

— Három; a mai nap is számít, mert még nem ettünk ebédet.

És elhangzik újra:

— Az utolsó kirándulás az erdőben, az utolsó tojásrántotta, az utolsó fürdés, az utolsó botlabdázás.

Mindenki valamilyen ajándékot szeretne a szeretteinek, néhány gombát, zöld tobozt, zelnicemeggy-nyakéket, ökörfarkkóró virágot. Még a szegény Dziadyga is visz haza egy kis meglepetést: hat darab zöld vadkörte, amit az erdőben talált. Visszatér Geniek Dziadyga az alagsorba, ahol éjjelre az ágyakat a szoba közepére kell húzni, mert árad a falakból a nedvesség.

Mígnem érkezett az indulás reggele.

Alig pitymallik, az erdő még fehér ködfátyolban úszik, a hajnali hidegtől védve még magához öleli fiókáit az anya a fészekben. A termekben moraj, mert hamarosan jön a reggeli és a hazaút.

Az utolsó trombitaszó hív a verandára. Csupán egy maroknyi fiú gyűlt össze az oltár előtt, mert a többiek még a teremben pakolnak, ügyelve, hogy semmit se felejtessenek ott: fésűt, tobozt, fogkefét.

Már tart az ima, amikor csöndben, lábujjhegyen megérkeznek vállukon átve-tett batyujukkal, letérdelnek, és egyre többen vannak a kis zarándokok. Mígnem mindenki összegyűlt. Amikor az ima után felhangzott az ének, százötven hang úszott a szürke ég felé.

*Midőn reggel a Nap felkel
Neked dalol a Föld s Tenger,*

*Neked dalol a Mindenség:
Isten, neved dicsértessék!*

Megérkeztek a szekerek, zörejüket elnyomta az ének.

Egy gyors, hangtalan reggeli, és felülnek a kocsikra.

Íme a kicsi Józik Przybylski, a fürge póni, íme a Tigris Szelídítő, Pajesz az öccsével, Olek Ligaszewski, aki nem fejezte be a kunyhó melletti halastó építését; a vitéz Sulejewski kapitány, most olyan apró és szürke; a jólnevelt elnök, Grudziński és Zdzisiek, aki szereti a zöld fenyőcsúcsokat nézni, Zabucki, akit háromszor csaptak mancson, és a krónikás Troszkiewicz.

— Mindenkinek van már helye?

— Mindenkinek.

A kocsik kigördülnek az erdőből az országútra.

Varsóban pedig újabb százötven fiú örül és számolja a napokat.

— Három nap múlva vidékre utazom... Két nap múlva... Holnap.

VÉGE

TARTALOM

AJÁNLÁS

A SZERZŐ NAGYON RÖVID ELŐSZAVA

ELSŐ FEJEZET 8

Utazás — Egy unalmas történet, amit nem érdemes hallgatni — Holnap nagy vidámság lesz

MÁSODIK FEJEZET 14

A kékinges miniszter — Már ismerik Gólyát — Kosieradzki szűkös felsőt kapott, Zaremba pedig megfutamodott

HARMADIK FEJEZET 19

Sikertelen próbálkozás — A Doktor úr trombitált, a Doktor úr trombitált... — Egy fiú emlékkönyve és a kacskaringós aláírás

NEGYEDIK FEJEZET 24

Kis gyermekek nagy gondjai — Wacek nem mondja többé, hogy „vakarcs” — A szent könnyek és a Magányosokat Gondozó Egylet

ÖTÖDIK FEJEZET 29

A vadkörtefa melletti domb és az őstörténeti idők — A homokházak építésének megbízható receptje — Születés, fejlődés, rombolás

HATODIK FEJEZET 34

Zofiówkában — Az első találkozás — Wikcia vallomása — A nagy titkok

HETEDIK FEJEZET	39
<i>A fészek-, béka- és fürdés-ügy — Add az orrod, Dajnowski</i>	
NYOLCADIK FEJEZET	44
<i>A „Vihar” hajó — A „Villám” hajó és az előkelő utas — A „Remény” építése</i>	
KILENCEDIK FEJEZET	49
<i>A kút melletti Szivattyú-tenger — A Szivattyú-tenger flottájának admirálisai — A botvasút és a tojánhéj</i>	
TIZEDIK FEJEZET	53
<i>A három ágy története — A tábor kiátkozott lelkei — És mégis megjavultak</i>	
TIZENEGYEDIK FEJEZET	57
<i>Az erdő imája — A falunak szíve van — A fiú, aki a legkésőbb javult meg</i>	
TIZENKETTEDIK FEJEZET	60
<i>Fürdés — Béka- és kutyaúszás — A nyelvtanos Lazarkiewicz</i>	
TIZENHARMADIK FEJEZET	65
<i>Megvetendő játék — Szabad újszok — Vadásztelep — Indiai vízvezeték</i>	
TIZENEGYEDIK FEJEZET	69
<i>A szamóca kevésbé érdekes, mint a gomba — Csöppecske, Mania és a varázslat a kötényel — Nagy hangyaboly a vastag fa alatt</i>	

TIZENÖTÖDIK FEJEZET	76
<i>A Kowalski által elvarázsolt Mafla szörnyű kalandja</i>	
<i>— Kezecske, a próféta — Három apró gomba és vajon Mafla megjavult-e?</i>	81
TIZENHATODIK FEJEZET	
<i>Éneklés — Óriási nehézségek az éneklés során — Egy dal legendája</i>	86
TIZENHETEDIK FEJEZET	
<i>Ebéd — A gróffá válás módja — Az ügyeletesek gondjai — Két légy egy levesben</i>	90
TIZENNYOLCADIK FEJEZET	
<i>Paulinka házikójának ügye — Toborzás — Suchta ezredes — Háború</i>	98
TIZENKILENCEDIK FEJEZET	
<i>Levelek — Drága szülők, amit nektek is kívánok — A Doktor nem tud levelet írni — Az otthoni visszhang</i>	102
HUSZADIK FEJEZET	
<i>A tisztáson — Botlabda, kígyó és dámajáték — Mese a Sárkányról</i>	108
HUSZONEGYEDIK FEJEZET	
<i>Végzetes szombat — Karórépa — bunkó — kém — S ismét felragyog az egyetértés napsugara</i>	

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

113

Kedves-telep és Kopasz-hegy

Bevezetés

I. A tábor első kunyhója

II. A kunyhóépítés engedélyezése

III. Kedves-telep

IV. Jeliński kunyhója

V. Kedves-telep önkormányzatot kap

VI. Kórház a 4. sz. kunyhóban

VII. A többi kunyhó

VIII. A Könyvbarátok Egylete

IX. Bartyzek kunyhója a Kopasz-hegyen

X. A kunyhó, ahonnan mindig kidobták egymást

HUSZOHARMADIK FEJEZET

139

Vidám könyv — Ździś szereti nézni az eget — Józio meg akart szökni a táborból

HUSZONNEGYPEDIK FEJEZET

142

Tenyérfóslás — A kis Helenka tenyere minden titkot elárult — Miként vezette a háztartást Zosia

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

146

Beszélgetések Varsóról — Ajándékcseré — Az utolsó reggel